

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almenyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele.

Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

PETER BECK

UNG MAND FRA
SUNDEVED

UNG MAND
FRA
SUNDEVED

PETER BECK

UNG MAND
FRA
SUNDEVED

1975
UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND
FOR SØNDERJYLLAND

I kommission hos
Danske Boghandleres Kommissionsanstalt, København

»Ung mand fra Sundeved« er en fortsættelse af »Dansk dreng i Sundeved«. Det har ikke kunnet undgås, at enkelte træk er medtaget i denne bog, som måske bedre kunne have været placeret i første bog.

Til udgivelsen er der modtaget støtte fra Dansk Kultursamfund.

ISBN 87 7016 087 2

TH. LAURSENS BOGTRYKKERI A-S - TØNDER

Fra Gemeindevorsteher (kommuneforstander) til sognerådsformand

I Ullerup Sogn var der kommuneforstandere i Blans, Ullerup, Avnbøl og Bøjskov. De var naturligvis alle tysksindede. I Blans var det Jens Ernst Christiansen, der havde en gård i Brobøl, i Avnbøl Pæ Feste (Peter Fester-sen). Hans gård lå midt inde i Avnbøl by over for stationen. Haven med en høj hæk gik langs med den smalle vej fra Stationskroen hen til mejeriet. Bygningerne er nu helt forsvundet for at skaffe plads ud for stationen, en nødvendighed, da bilernes antal efter genforeningen voksede; gården blev ikke nedlagt, men genopført ude på marken på den anden side af jernbanen. Pæ Feste talte altid med en kraftig, staccato stemme og svarede altid, når han fik lidt af en nyhed fortalt, med et: Va trold, va satan, va seje do da no. Dette blev f.eks. sagt, da han fik forevist en lille glaskærne til et par liter fløde. Under krigen var det selvfølgelig forbudt selv at lave smør, men fabrikkerne havde travlt med at lave ting, som ikke måtte bruges. Selv havde vi også sådan en lille kærne, der fungerede udmærket. Min mor vidste, hvordan det gik for sig, da hun i sin ungdom havde kærnet smør; vor gamle kærne stod endnu på loftet, en ca. 1 meter høj tønne, der smalnede til foroven.

I Ullerup var Peter Mikkelsen kommuneforstander, og han var en af dem, der mistede sin sammensparede formue ved genforeningen. Han boede i et lille hus over for Kyds kro på vejen ned til den nu nedlagte skole. Hans have med en mængde frugttræer strakte sig på den ene side af denne vej, på den anden side var lege-

pladsen, der var græsbevokset. En tæt, uigennemtrængelig bøgehæk hindrede adgangen for eleverne ind til frugttræerne! Inde i haven langs med midterstien var der nedgravet en række »linpæl« (pæle til tøjsnoren). De havde alle en gammel omvendt gryde på toppen for ikke at rådne! Gryderne var af forskellig art og størrelse, nogle flade, andre runde med tre små spidse jernben vendt opad. Ingen af dem sad helt lige, så det var en alsidig hovedbeklædning, pælene havde.

Inde i huset til venstre havde han sit lille kontor, og han var meget sparsommelig i brugen af papir. Konvolutterne, han fik med posten, skilte han forsigtigt ad i limningen, de blev vendt og kunne så bruges en gang til – det samme gjorde i øvrigt pastor Jebsen. Forordningerne fra landråden i Sønderborg blev under krigen udsendt trykt. Men før krigen skulle Mikkelsen mangfoldiggøre dem med hånden. Efter skoletid stod han uden for døren og gav dem til eleverne. Et eksemplar var bestemt til at bringes videre en tre-fire-fem steder. Min søster skulle således befordre papiret videre til Philipsborg og fik i den anledning et par småkager, som hun altid kvitterede for med et pænt tak. Engang hun ingen fik, sagde hun også pænt »tak for e kage« og kom hjem rød i hovedet af skam.

Mikkelsens kone Anna var ekspert i at bage brune kager, små tykke. Når jeg havde et ærinde derind, fik jeg altid tre brune kager i en brugt konvolut. Både Mikkelsen og hans kone stammede fra Broager, og Anna var langt ude beslægtet med min far.

Foruden at være kommuneforstander og skatteopkræver var Mikkelsen også »Standesbeamter« (personregisterfører) og det for hele sognet. Så når et brudepar skulle vies, måtte de først ind til Mikkelsen for »å blyw sammelskrøwn« (at blive skrevet sammen). I forordningen stod der – åbenbart af erfaring – at brude-

folkene skulle møde i ædru tilstand. Dette var ikke tilfældet med et par nede fra Blans. Manden havde taget bryllupsgildet på forskud og var ikke i stand til at styre en pen; Mikkelsen måtte udsætte brylluppet til bedre tider. Uden for huset kom de elskende i den grad op at skændes ved fordelingen af skylden, så de aldrig nåede at blive gift.

Det blev dog et andet par trods lidt uregelmæssighed i kirken. Da pastor Jebsen i slutningen af vielsen stod foran alteret med ryggen til og messede videre, forsvandt brudeparret ud af kirken, da de følte, at resten ikke rigtig vedkom dem. Så spillede degnen udgangsmusikken, og afslutningen på vielsen blev, at degn Franzén oppe fra orgelet råbte ned til pastor Jebsen, der stadig stod med ryggen til: Kirken er tom, hr. pastor!

Mikkelsen var lidt af en tryllekunstner. F.eks. kunne han tage en »tomarge« i den ene knyttede næve, fægtede så frem og tilbage med de knyttede hænder, sagde noget hokus pokus, åbnede så hænderne uden pengestykket – senere gentog han det samme, og pengestykket var igen i hånden.

Den 1. august 1914 stod Mikkelsen uden for sit hus og råbte til de forbipasserende: Der Krieg ist erklært! Han talte ellers aldrig tysk. Han tog sin afsked henimod krigens afslutning, solgte huset og flyttede til sønnen Peter Mikkelsen i Vester Sottrup, da var konen død.

Mikkelsen havde tre sønner. Den ældste var husmand og ofte tungsindig, vel en arv fra moderen. Nummer to hed Mathias og var ansat ved det tyske postvæsen og endte som postmester i Nortorf, en jernbanestation ikke langt fra Neumünster. Et par år før første verdenskrig kom Mikkelsen ned til os og meddelte rørende faderstolt, at Mathias var udtaget til at følge kejseren på togt op langs Norges kyst for at ordne den kejserlige post. Kom han til Ullerup, fik vi altid besøg af ham og

hans kone. De fik kaffen i »e pissel« (den fine stue), og Mathias og hans kone sad i den røde plydssofa. Hun var også »sonebo« (Sundevedbo), meget elskværdig og temmelig enfoldig. Engang de besøgte os efter krigen, rejste Mathias sig i al sin bredde fra kaffebordet, kom hen til mig studenten ved den anden bordende og meddelte, at man i Tyskland havde fundet et indtil nu ukendt skrift fra reformationstiden. Det anbefalede han mig på det varmeste og sluttede med: »Den stil, den mand har. – Ja, det ville jeg gerne gøre dig opmærksom på!« Så gik han igen hen og satte sig i sofaen. Hans selvbevidste optræden røbede tydeligt nok, at han hørte til stationsbyens spidser.

Den yngste af sønnerne, Peter Mikkelsen, var urmager i Vester-Sottrup, og han handlede også med sølvtøj. Skulle vi have finere ting, købte vi dem dog hos Ulrich Johannsen i Sønderborg. Kom vi ind i Peter Mikkelsens butik, kunne man være sikker på, at han åbnede døren ind til konen og nærmest sang: Sophie, hæ do en kop kaffe. Om gamle standure sagde han: Ja, di gammel klogge gæ sæ chottverdorig fådærre (ja, de gamle ure går sig Gud forlade mig fordærvet). Arbejdet med de gamle ure havde også lært ham livsvisdom: Gammel klogge å pigge skal en væ fåsægte med (gamle ure og piger skal man være forsigtig med). Kom folk ind til ham med et ur til rensning, blev vestelommen også rensset – en meget effektiv foranstaltning. Kom ejeren ikke selv, fik budet besked med hjem om »å røns e fik«.

I Vester-Sottrup havde en mand i krigen fået et strejfskud hen over ansigtet, som fuldstændig havde blindet ham. Han fik straks navnet Blen-Nes (Blinde-Nis). Om ham sagde Peter Mikkelsen: E ku.un seje, te Nes gæ å køfe olt, hvad han see (hans kone siger, at Nis køber alt, hvad han ser). Den slags primitive vittigheder mo-

rede ham meget. Blen-Nes fik en dresseret politihund til at ledsage sig rundt i byen. Når Nis skulle stå stille på grund af en eller anden forhindring, lagde hunden sig ned. Man undrede sig meget over, at en hund kunne dresseres så godt.

Mikkelsens efterfølger som kommuneforstander var gårdejer Peter Lei, der døde »i sin bedste alder«; hans kone Marie Lei, en datter af »e gammel Moos«, overlevede ham i næsten 50 år. Deres søn Chr. Lei har stadig gården og bliver kaldt »Lei å e jøn« (Lei på hjørnet), så ved man, hvem der er tale om. Familien er meget udbredt i Sundeved storkommune, og et utal har samme fornavn. En bror til Peter Lei var H. C. Lei i Snogbæk, en meget morsom fortæller og initiativrig mand, der drev Snogbæk Elektricitetsværk. I kriseårene mellem krigene blev han kendt ved at starte den såkaldte Lei-bevægelse, der ikke vandt stor tilslutning i sognet, vel ikke bare fordi den savnede jordforbindelse, men også fordi H. C. L. var tysksindet.

Ud for indkørslen til Leis gård »å e jøn« var grænsen mellem Ullerup- og Avnbølgevejene, mærkelig nok nærmest inde i Ullerup by. I vejkanten stod en stor skelsten, som vi sprang buk over, når vi gik hjem fra skole. I vejskellet gav det altid et bump, når man kom kørende, ingen af kommunerne ville ofre grus på lige netop grænsen. Mange år senere læste jeg i Johannes Østrups Erintringer, at han på en biltur fra Damaskus til Jerusalem oplevede, at flere biler sad fast ved at køre ned i et hul på grænsen mellem Syrien og Israel – jeg mindedes Ullerup-Avnbøl vejen.

Lidt længere henne over for vognmand Frøhlichs lange hus deltes vejen i tre – som den gør det den dag i dag. På en lille trekantet græsplæne stod der et smukt kastanietræ og under det en vejviser af træ, på hvis arme der på tysk stod, hvorhen vejene gik. Den var hvid-

malet med sort kant. Men skallede malingen af, kom en rød kant frem – vejviseren var fra før 64, så den blev betragtet med ærefrygt.

Her og henne på korsvejen ved urmager Bendixens hus var der i begyndelsen af august 1914 spændt kæder over vejen, og alle biler blev standset og undersøgt – tyskerne var bange for, at man ville smugle guld ud af landet. Foranstaltningen var på ingen måde effektiv, da det delvis var byens folk, der var sat til at passe på. De havde gevær i hånd og en museumsagtig chakot-lignende hjelm på hovedet – man påstod, de var fra 1864, og efter billeder fra den tid at dømme er det højst sandsynligt. En af vejvakterne var en stor svær mand fra byen med et mægtigt fuldskæg. Han var gammel og svagelig, sad på en stol under kastanietræet og blundede nu og da fredeligt og dybt.

Vejen fra Fröhlich til Avnbøl var på begge sider omgivet af høje hegn og det meste af året meget smattet, noget, jeg ved af erfaring, da den var en del af min daglige skolevej til Avnbøl station, dengang jeg gik på Oberrealschule i Sønderborg. Ofte slap jeg dog for at gå denne vej, da Peter Lei havde ordnet det sådan, at hans mælkevogn om vinteren kørte drengene til stationen. Vognen var en gammel »arbejdsfjedervogn«, hvis ene hjul kørte indad med overkanten. Den var åben bagud, og der sad vi på en sæk med benene dinglende nedad uden for vognen og kørte »baglæns« til stationen.

Peter Lei var med til at få hegnet ryddet på den ene side og anlagt en to meter bred gangsti, der blev belagt med koksslagger. En sådan forbedring følte dengang som lidt af en bedrift.

Ved overgangen fra tysk til dansk blev Kressen Male konstitueret sognerådsformand, noget han egnede sig godt til, men han opgav det hurtigt, da embedet tog for meget af hans tid og var slet lønnet. Hans efterfølger

blev min far, som var sognerådsformand til 1928, et temmelig besværligt job ved overgangen til dansk administration. Amtmand Lundbye bestemte dog det meste, han gav således allernådigst tilladelse til, at sognerådet måtte drikke kaffe på sognets regning, når det var indkaldt til møde. Det foregik altid i »e Kroneres« kro, hvor Anna Kronere var en fortræffelig værtinde. Far havde hos os hjemme indrettet et lille kontor, men der kom kun ganske få mennesker, da hovedkontoret med regnskabsvæsenet var hos Johan »Kulgrau« (Johan Petersen), hvis hus lå og stadig ligger ved kirkegårdspladsen, altså meget centralt i sognet. Hos os kom de, der havde særlige vanskeligheder, der skulle klares, endvidere krakilere og originaler. Nogle af dem talte meget højt, og jeg glemmer aldrig en stor ældre mand, der efter et kort goddag med vred stemme fortsatte med at sige: Æ hæ o soj te hind, de va it læng, så fæ do et jet« (jeg har også sagt til hende, det varer ikke længe, så får du et til). Snart afslørede det så, at en datter havde fået et barn uden for ægteskab. Den stakkels meget sympatiske mand var så ude af sig selv, at han fik indledt på en så akavet måde.

En krakiler var »Modde« (= tysk Mutter) Leckscheit, der stadig var i pengetrang. Hun indledte altid sit besøg med at sige: »Nu kommer jeg for at fri til dig.« Så svarede far altid med et nå-å og så samtidig ud af vinduet, og så tog hun fat med en sjælden tungefærdighed, fyldt med udenomssnak, så det var svært at forstå, hvad hun egentlig ville.

Nogle originaler kom der også, bl.a. Pæ Juhl. Han var født invalid med en lille spinkel, vanskabt arm. Trods den var han mange år fodermester i Blans på en stor gård, hvor han havde det meget strengt. Engang han kom på besøg på Brobølgård, spurgte han Chr. Thomsen, hvor mange lag han havde på møddingen – at mu-

ge var jo en væsentlig del af hans beskæftigelse. Når møddingen var ryddet og kørt ud på marken, begyndte man med igen at lægge et tyndt lag gødning over hele det tomme møddingsted, så et lag til o.s.v., vel for at gødningen bedre kunne synke sammen. Øverst blev der strøet et tyndt lag hestegødning, som var bedst at færdes på. Vor gamle fodermester Jens morede sig med, før møddingen blev kørt ud, at bygge en vold op på alle fire sider ved at lægge den ene »kretbafuld« (kretba = trillebør) ved siden af hinanden hele vejen rundt, så han kunne gå og hygge sig inden for »fæstningens fire volde«!

Når Pæ Juhl besøgte far, var det for at få en cigar eller to; også andre kom han hen til i samme ærinde. Han begyndte gerne med at sige, at han havde fødselsdag eller »snart fødselsdag«. Med god grund mistænkte han for at have fødselsdag flere gange om året. Sognet havde anbragt ham hos Claus Philipsen, pæne og flittige mennesker, der levede af at dyrke grøntsager og blomster, som manden i en lille vogn kørte til torvs med i Sønderborg.

Johan Kulgrau passede kirken og kirkegården. Om søndagen gik han roligt og i pænt tøj rundt med klingpungen under den lange salme før prædikenen. Når kirken var overfyldt ved højtiderne, tog han også de andre salmer i brug. Som barn sad jeg i kirken og undrede mig *meget* over noget sådant uregelmæssigt. Når der var barnedåb, kom han gående op ad kirkegulvet med en såkaldt »barselpotte« med varmt vand, som han hældte i dåbsfadet.

Foruden sognerådskassen havde han også andre kasser, og det viste sig, at han ikke havde været i stand til at holde styr på de forskellige regnskaber. Jeg kender næppe nogen familie, der er blevet så hårdt ramt af sygdom, som hans. Konen plagedes af tungsind, to

drengene døde kun lige blevet voksne, hans to døtre i deres bedste alder. Hertil kom så, at han måtte sættes fra bestillingen som sognerådskasserer (det var længe efter, far var gået af som sognerådsformand). Alle, der kendte ham, følte stor medlidenhed med den elskværdige og afholdte Kulgraue.

Straks efter genforeningen fik vi installeret telefon med Vester-Sottrup som central – det var en stor lettelse, da far og Johan i den kunne drøfte sogneanliggender. Far, der var født 1859, hørte til den generation, der stort set ikke fik lært at bruge cykel – Kressen Male og et par andre var undtagelser, så telefonen sparede far for mange gåture op til Ullerup. Før krigen var der vist ikke andre i byen, der havde telefon end købmand Kyd; skulle vi have læge f.eks., ringede vi derfra. Sene- re kom der centraler i hver by i sognet.

En enkelt episode vil jeg nævne fra fars tid som sognerådsformand. Kulleverancen til skolerne var blevet udliciteret, og alle indgav tilbud undtagen en købmand, som var medlem af sognerådet. Da tilbuddene blev bekendtgjort, erklærede købmanden, at han ville levere brændslet endnu billigere, og så fik han leverancen. Far ærgrede sig i lang tid over, at han ikke havde haft kræfter til at hindre denne korrupsion. Ærgerligt var det især, da det viste sig, at det leverede brændsel var af ringe kvalitet!

Mark og krone

Mine forældre hørte til de velbjærgede i landsbysamfundet. De mindre velhavende hjalp man gerne, vel at mærke, når det var »ånle folk« (ordentlige mennesker = mennesker, der levede et normalt familieliv, var arbejdsomme, sparsommelige, ikke drak o.s.v. og var til at stole på). Folk, der levede sjusket, var »selv skyld i det«, dem kunne man med forundring more sig over og fortælle pudsige episoder om.

En tid boede der en sådan familie i et baghus, der tilhørte mejeriet. De hed sådan noget som Pitschryk. To drenge gik jeg sammen med i skole; de talte normalt sønderjysk og var meget flinke. Det var især konen i huset, man havde et godt øje til. Hun gik rundt i sin »natjak« til langt op på dagen og talte det sædvanlige blandingsprog. Da der engang skulle være barnedåb hos dem – den foregik dengang altid hjemme – invitere rede konen pastor Jebsen og degn Franzen på kaffe. Pastor Jebsen kunne selvfølgelig ikke dy sig og sagde helt troværdigt: »Mange tak, men jeg har lige fået kaffe; det har Franzen ikke, så han trænger sikkert til en kop«. Det gjorde han nu ikke.

Som de fleste børn, der har det trygt og godt, anede jeg ikke noget om mine forældres økonomi, men jeg vidste i høj grad, hvad sparsommelighed var, og at »ålt skul' tejes mæ« (skulle tages med = intet måtte gå til spilde). Mor sagde tit om folk, der brugte for mange penge: »Det ska nok sej sæ te en nan daw« (Det skal nok sige sig til en anden dag = det skal nok komme til at mærkes en skønne dag). Den sætning har nu aldrig

gjort indtryk på mig, den blev sagt for ofte og tit uden grund.

For at spare *cyklede* mange yngre til Sønderborg eller Flensborg, også de, der godt havde haft råd til at tage med toget. Dog ikke i vintermånederne; da blev cyklerne hængt på loftet under en bjælke og smurt ind i olie for ikke at ruste!

Kun én gang har jeg som barn fået indblik i, hvad fattigdom var. I 1906 kom jeg i skole med Mads Madsen, en søn af købmand Nis Madsen. Han havde bygget en flot villa over for snedker Paulsen med en dør på hjørnet af huset, en lille altan ovenover med en støbt urtepotte, og alt var overbroderet med gesimser. Det følte som langt det fineste hus i byen, noget helt enestående i al sin pragt. Går jeg forbi det i dag, ser jeg på det med en blanding af de første indtryk af rigdom og pragt og senere betragtninger. Nis Madsen havde i begyndelsen en almindelig kolonialhandel i en ladeagtig bygning ved siden af stuehuset. Beboerne så med mistillid på hans foretagende, og den blev kraftigt bestyret, da han en skønne dag udvidede butikken til en kombineret kolonial- og manufakturhandel. Alle i byen var klar over, at dette måtte gå galt – der var bestemt ikke basis for et sådant foretagende.

Så skete det uhyggelige, at han en skønne dag blev sat fra bestillingen, vel af det pengeinstitut, der havde lånt ham penge. Det var første gang, jeg oplevede udtrykket *at spille fallit*. Hjemme og i byen blev der talt om det med en alvor og en uhygge, som var der tale om et dødsfald eller en ildebrand, og letsindigheden med penge bebrejdedes. En fremmed kommis blev sat ind, og alt blev solgt til stærkt nedsatte priser. Mine forældre ville intet købe, selv har jeg et par gange købt »bom« derinde, for fem penning fik man en stor »tutfuld«.

Den fremmede kommis følte sig ordentlig som situationens herre, idet han fyldte posen, hvad han kunne gøre uden selv at tabe noget ved det. Spændt så jeg til. Da han omsider tog en sidste håndfuld, så han på mig med et blik, som viste, at han storsindet uddelte milde gaver! Jeg var på vej til skole og må nok være blevet påvirket af ham, for allerede på legepladsen smed jeg hele håndfulde rundt i græsset for at glæde mig over at se de andre slås om udbyttet! »De ræn mæ bom«, (det regner med bolsjer), skreg en dreng af fryd. Men jeg kom hurtigt til besindelse, da jeg opdagede, at der kun var ganske lidt tilbage helt nede i spidsen af posen, og det endte med, at jeg ærgrede mig rigtig godt over mit ubetænksomme overmod.

I skolen blev Mads øjeblikkelig drillet med faderens fallit, bl.a. af Julius. Men Mads tog det roligt og kvitterede med at sige, at Julius ville spille fallit med kringlerne; forudsigelsen gik dog ikke i opfyldelse, da Julius Lassen har klaret sig udmærket senere hen, først som bager i Ullerup, så som biografejer i Tinglev.

Nogen tid efter krakket rejste familien Madsen til Als. Jeg har aldrig nogen sinde senere truffet min gode skolekammerat Mads.

Hvordan en fallit rent pengemæssigt gik for sig, forstod jeg ikke. Jeg spurgte min mor, hvad det ville sige, og hun sagde med uforglemmelig stemmeføring, sådan som levende mundtlig tale kan det: Det er at gå ud af huset og efterlade alt: dyrene i stalden, alle vore ting, for nu tilhører det fremmede folk. Et øjeblik forestillede jeg mig at gå med mor ved hånden ned ad vejen, bort fra gården omad Philipsborg. Angsten havde sit greb i mig, men veg hurtigt – det *var* jo ikke os! Nu forstod jeg rigtigt rækkevidden af en fallit, derfor blev familien Madsens skæbne en af mine stærke oplevelser.

Arv betød mest på en gård, og kun de allerdygtigste

Luftfotografi af Philipsborg med Ullerup by i baggrunden. Til venstre for gården skjules slotsbanken af træer.

Kirkepladsen med Johan Kulgraues hus, bagved kommuneforstander Mikkelsens. På den anden side vejen den nu nedlagte skole med dammen foran.

kunne hjælpe deres børn sådan, at de fik nogenlunde lige meget. Ellers var det sådan, at den søn (i reglen den ældste), der fik gården, fik det allermeste. Dog husker jeg ikke noget tilfælde, som det H. P. Hanssen nævner i sine erindringer, hvor der står: Kristen fik gården og vi andre et cylinderur. Skal gården »blive i familien«, er arvens fordeling stadig en vanskelig sag. Da pigerne ingen uddannelse fik, var deres eneste chance at blive gift. Blev de ikke det, var de ilde stillet, de blev så »skrevet til gården«, dvs. ejeren skulle sørge for dem efter forældrenes død. Det var bl.a. tilfældet med »faster Anna« på Nørremølle, en søster til H. P. Hanssen. Denne, sammen med sin familie, var meget omhyggelig med ikke at forsømme at komme til hendes fødselsdag – han følte, hvor forskelligt søskende kan få det.

Et afskrækkende eksempel på, hvordan det kan gå, huskes endnu. For 150 år siden havde en gårdejer kun en datter, og han ville intet have skrevet, for »vi er jo gode venner«. Datteren blev gift og fik i ægteskabet en pige. Så døde mor og datter og lidt senere svigersønnen, hvis familie arvede det hele. Men arvtageren var storsindet og sagde: Æ dæ it et awtejt, så skrywe vi jet (Er det intet aftægt, så skriver (= opretter) vi et). Var det ikke sket, skulle fattigvæsenet have sørget for de gamle.

For ca. 150 år siden havde en velhavende bonde i Bovrup sin datter Maren gift på Brobølgård. Foruden udstyr fik hun to heste i bryllupsgave. De hed Buemann og Minkus; navnene blev malet over deres bås, og indtil traktorernes tidsalder hed to heste på gården stadig sådan. Da hun havde været gift nogen tid, begav faderen sig ud til Brobølgård med en kurv under armen og afleverede den med ordene: »Hæ æ en korre mæ sætkantøfle te Ma'n«. (Her er en kurv med læggekartofler til Maren) – den var fyldt med specier! Det var et stort

øjeblik i en bondes liv!

I 1887 overtog min far mors fødegård og solgte derfor en gård, han havde arvet i Stenderup efter en farbror. For den fik han 28000 mark, deraf 20000 i guld. Med dem i den ene trøjelomme gik han på gaden i Sønderborg; »æ gik å holdt mæ e ha'nd å e fek, så sva'va di« (Jeg gik og holdt med hånden på lommen, så tunge var de).

Som de fleste andre børn havde jeg en sparegris, og da jeg havde sparet de første ti mark sammen, tog min mor alle småpengene og gav mig et blankt guldtimarkstykke i stedet, men det beholdt jeg kun en kort tid, det blev nemlig sat ind på en sparekassebog i Gråsten. Ti mark var mange penge, og stort mere end tyve mark i alt havde jeg ikke sparet sammen, da krigen udbrød. De største bidrag til min konto fik jeg for hundehvalpe. Vi havde en tid en udmærket terrier-rottehund, der hed Betty. Dens hvalpe blev foræret bort, og når de afhentedes, var jeg altid til stede og fik så en mark eller deromkring. Engang hentede en nærig mand en hvalp; han gik lidt afsides for nøje at overveje, hvor meget han skulle give mig, det blev til en halv mark. Mor så tilfældigvis hans tunge overvejelser bag laden! Før hvalpene var egnede til levering, var de blevet kuperet. Det foregik ude i stalden. Hvalpenes lille hale blev lagt op på et bræt, og med et skarpt stemmejern slog far halen af. Det var måske dyrplageri. Hvalpen gav et lille vip fra sig, blev lagt hen til moderen og lod som ingenting. Resten af dagen gik jeg med de små halestumper i lommen og følte nu og da på dem, hvor bløde og fine de var.

Under krigen flød pengene rigeligt for mig ved at opdrætte kaniner – det blev vist til en 800 mark – men alle blev værdiløse efter krigen. Jeg husker tydeligt, hvad jeg tænkte omkring 1920: de 800 mark betød ikke

så meget, men det gjorde de tyve, der møjsommeligt var sparet sammen gennem en ca. ti år fra en enkelt »tomarke« ned til en enpenning.

Noget, der betød meget for alle, var overgangen fra mark til krone ved genforeningen: Landet blev fattigt, kun de, der havde stor gæld – på en gård f. eks. – kunne blive velhavende ved, at gælden blev til intet, men folk var i høj grad i vildrede med, hvad de skulle gøre.

Far havde i mange år haft en gæld på 13.000 mark. Han sagde, at det var en fordel ved skatteansættelsen. (Helt moderne føles det, at da jeg gik på det tyske gymnasium, betød fars gæld en skattenedsættelse). Det voldte intet besvær at udbetale denne sum lige før genforeningen. Der var endda penge tilovers; for dem købte han i Sønderborg et meget stort læs brædder af fineste kvalitet for 3000 mark. Det var pommersk fyr, de såkaldte Stammdielen; det var store, brede, knastfrie brædder, der ikke var kantskårne, meget lange (prisen for hvert bræt blev regnet ud ved at måle bredden på midten). Andre brædder var »vålbræt« (Kalmar-træ fra Sverrig); de var tykkere og langt kortere. Far betalte træet med det samme, men da det kort efter skulle leveres, tilbød trælasthandler Bartram at tilbagekøbe hele læsset for det dobbelte; det ville far dog ikke. Fars gode ven snedker Paulsen hentede i den følgende tid mange af brædderne og fik dem meget billigt.

En stor gårdejers søn havde ved krigens udbrud arvet 75000 guldmærk. Da han kom hjem, fik han et par lange støvler for dem. Hans søskende havde alle fået store gårde før krigen og var nu uden gæld. Alt dette fremkaldte ofte familiestridigheder, der delvis aldrig blev bilagt.

Mange gik med de næsten værdiløse penge »knoggelt sammel« (sammenkrøllet) lige ned i jakkelommen – der var ikke plads til dem i tegnebogen. Det har jeg også

selv gjort. Da jeg i en ferie rejste hjem fra Kolding, skulle jeg have tysk billet i Farris. Jeg ser endnu hele dyngen ligge i »e schalde« (billethullet) og hører stationsforstanderen irriteret sige: Dat is ja keen Geld, dat is ja Schitt (det er jo ingen penge, det er jo skidt).

I mange tilfælde hjalp den danske stat. Gamle mennesker, der skulle leve af de penge, de havde taget med på aftægt, fik valget mellem at få en større sum udbetalt en gang for alle eller få en sum hver måned. For de ubemidlede (håndværkere og arbejdsmænd) var overgangen en svær tid – men ellers havde de intet at tabe! Rørende var det, at en aftægtsmand valgte den store pengesum udbetalt for så – måske! – at efterlade lidt i arv til børnene.

Aftægtsfolk, der fik naturalier (mælk, æg, smør, kød, brændsel osv.), blev bedst stillet. Men nogle havde kun »taget penge med«, for dem var det slem, og det kunne føles ydmygende at skulle tage imod hjælp fra børnene. Forholdene i 1920 har derfor bevirket, at mange endnu den dag i dag ønsker naturalier i aftægt, »de ve'e en, va æ« (de ved en (= man), hvad er).

Den tyske marks lave kurs gjorde, at mange efter genforeningen, da den danske krone var indført, rejste til Flensborg for at købe billigt. Jeg købte en lille fyldepen i Flensborg, der omregnet kostede en krone, og den holdt en ti-femten år frem i tiden. Jeg brugte den hele min studentertid i København. Noget af det bedste, jeg kunne få, var tyske videnskabelige bøger, for en stor del dem, jeg skulle bruge ved universitetet. På tilsvarende måde blev det forgældede Tyskland berøvet mange solide værdier.

Dog tjente tyskerne også på det Nürnberger-kram, de i en fart producerede. I Ullerup solgte en mand således tre så højst forskellige ting som egetræsspiseborde, fyldepenne og stadsvogne – altsammen hentet syd for

grænsen. Bordene var nærmest lavet af affaldstræ, smurt jævne med kit og derpå belagt med egetræsfiner; det viste sig hurtigt, at man havde gjort en dårlig handel. En mand i Avnbøl landede engang med to store liggende hjorte af gibs, som på en »naturlig« måde blev anbragt ude i haven, men de tålte ikke vort nordiske klima! »Så køfe folk olt det juks, få så te sist å smie e op å e lowt« (så køber folk alt det kram for til sidst at smide det op på loftet), sagde en.

I mange år havde vi skrevet efter havefrø fra Erfurt, den vidtberømte haveby i Tyskland. Det fortsatte vi med under krigen; da stod der på poserne med ærter og bønner, at det var strengt forbudt at *spise* dem. Det sidste katalog fik vi tilsendt i vinteren 1922. Vi skrev som sædvanlig efter frø. Om priserne stod der, at de måtte tages med forbehold. Da den store pakke kom med vedlagt regning på et stort markbeløb, stod der skrevet med blæk nedenunder: Wir bitten um zwei dänische Kronen. Regnet om på modtagelsesdagen var regningen på ca. 1,75 kr. De to kroner blev straks sendt afsted, og de var yderligere steget i mark-værdi, da de fik dem. Vi var kede af og flove over at skulle sende et så lille beløb til det store og solide firma, hvor vi i mange år var blevet behandlet så godt.

Da der i slutningen af krigen var mangel på småpenge, fik kommunerne lov til at lave »Notgeld«. De kunne være meget smukke, trykt i mange farver, f.eks. dem, man udstedte i Broager. At »di bråwringe« (beboerne i Broager) er stolte over deres landsby-domkirke er kun naturligt; derfor var der et billede af den på deres sedler. Mange af deres penge blev aldrig indløst, da de blev til et samleobjekt. Man fortalte i Ullerup, at Broager tjente så mange penge, at de kunne belægge de vigtigste gader med »Kleinpflaster« i buer; det vil sige »chaussésten«, der normalt er 10 cm i kvadrat.

Også Avnbøl kommune lavede nødpengersedler, underskrevet af Gemeindevorsteher Peter Festersen. I Avnbøl havde man ikke nogen flot bygning at vise, men fandt ud af – tvunget af de givne forhold – »at blive ved jorden, det tjener os bedst«. På »Gutschein 50 Pf.« viste man bl.a. en mand, der ville lokke en sort-hvidbroget ko over på den anden side af en bæk (grænsen?). »Kom så da«, siger manden indsmigrende til den; bag sig – halvt skjult – holder han lumskelig et lille dannebrogflag, altsammen anbragt i den opgående sols skær. Udstedelsen af disse pengersedler fra Avnbøl er nærmest et privatforetagende uden medvirken af kommunalbestyrelsen, lavet af Pæ Fæste og sandsynligvis ejeren af det lille hus Manhy, Hans Tycksen, som var meget dansksindet og veteran fra 1864. Det er nemlig hans gamle hus, der vises på 1-marks-sedlen. Manden peger stolt på det højste dannebrog. Hvem der har hittet på alle de ting på sedlerne: dobbeltegen, Wilsons 14 punkter, de mange sedler, der udstrøs (hvad det så skal betyde) osv. er ikke nemt at sige. Hans Tycksen husker jeg ikke, men Pæ Fæstes begavelse har næppe kunnet klare alle disse påhit. Blandingen af dansk og tysk på disse sedler er ejendommelig og kan vist bedst karakteriseres som national pærevælling.

Det var ikke ualmindeligt, at folk kunne være så sparsommelige og leve så spartansk, så de fattiges og de riges levevis kunne forme sig ens. To kvinders levnedsløb viser dette.

I tyverne fik »gammel Jøn Lurvig« (gamle Jørgen Ludvigsen) i Brobøl en husbestyrerinde, der hed Ellen Ferdinand. Hun blev der til 1940, da J. Ludvigsen døde 101 år gammel. Da han var 100 år, fritog kommunen ham for kommuneskat; han kvitterede med at sige til sognerådsformanden: »Jeg har også betalt nok.« Jørgen Ludvigsen havde været en foregangsmand og var en af

de første, der dyrkede kålrabi. Såningen foregik på en meget primitiv måde: En jordvold blev ridset op med en plov, og så gik J. Ludvigsen med en flaske med kålrabi-frø; i proppen var der stukket en stump tyk gåsefjer, og gennem dette glatte rør løb de små runde kålrabi-frø ned i ridsen i et passende kvantum. Men denne udmærkede mand havde fået den dårlige vane ikke at komme med det samme, når konen kaldte på ham til middagsmad – det var jo kedeligt at blive afbrudt i en interessant avislæsning, og så måtte konen vente! Da Ellen kom, sagde hun til ham: »Væl do ha din onnen elle væl do it« (Vil du have din middagsmad, eller vil du ikke) – han lystrede straks.

Engang kom en nabo på besøg dagen efter Ellens fødselsdag. Til ham sagde hun: »Du kunne være kommet i går, da stod kaffen på bordet hele dagen«. Naboen anede ikke, at der havde været fødselsdag, og kom udelukkende for at snakke med Jørgen Ludvigsen.

Når hun skulle til Gråsten for at hente medicin til J. Ludvigsen, gik hun til fods, vel en 12 km i alt. I tasken havde hun en kop, og midtvejs ved gården Bøjskov var der lige ved vejen en pumpe til vanding af kreaturerne. Her standsede hun, holdt hvil og drak lidt vand af sin kop, både på hen- og tilbagevejen – den eneste luksus hun tillod sig på den tur.

Efter Jøn Lurvigs død flyttede Ellen til Åbenrå, hvor hun i begyndelsen boede hos en søster. Senere fik hun en lille lejlighed på første sal nr. 3 i Lille Pottergade, og her fornyede vi bekendtskabet med hende og fulgte hendes færd, til hun døde. Hun var lille og spinkel, og hendes små ben var blevet krumme af års slid. Hun havde en lidt uventet grov stemme og kunne udtrykke sig morsomt barsk; i øvrigt vidste hun også godt, hvad hun ville.

I Åbenrå gik hun ærinder for folk. Når hun kom ind

til købmand Agger med sin kurv, var alle tomme flasker omhyggeligt dækket til med et stykke papir; det tog hun selv af kurven og glattede ud, hvis det kunne bruges en gang til. Agger, der havde god forståelse for hele hendes væremåde, gav hende altid en æske fin konfekt til jul, noget hun forstod at værdsætte.

Når vi var inviteret ud, sad hun om aftenen hos vore børn, der dengang i fyrrerne var små, og de satte pris på hende. For dem læste hun børnebøger og Anders And. De to ældste morede sig lidt over hendes oplæsning, men den yngste var lutter øre. I aftenens løb lukkede hun ikke op for nogen, heller ikke for en kollega, som børnene godt kendte. »Passer jeg børn, så passer jeg børn«, sagde hun, og dermed var sagen afgjort.

Når hun fik besøg af en søster og fik fornemmelse af, at hun ville udnytte hende, blev hun sendt hjem igen. Dette udtrykte hun ved at sige: »Hun skal ikke spise alt mit stribede flæsk!« – en morsom skabende evne til at udtrykke et alment forhold gennem et jordnært eksempel – en evne, man ikke sjældent træffer.

Vi besøgte hende i regelen, før vi gik i kirke juleaftensdag. Trods meget små midler forstod hun at gøre julen festlig for sig og sine søstre. Hun købte ind, bagte småkager og pyntede et lille juletræ. Da vi kom derind med børnene, sagde hun til dem: Kom lige med ind og se, »e julmand hæ væt hæ, hand æ lig gåwn« (han er lige gået). Den sidste sætning viser hendes ypperlige fortællemanér, ingen skuespiller kunne have sagt det med bedre skjult ironi.

Da hun endnu boede i Brobøl, glædede hun sig over at gå den lange tur fra Brobøl til Gråsten med sin kop i tasken, ad de smalle veje mellem de levende hegn og kigge ind til blomsterne i haverne i det lyse solskin. Da hun engang i Åbenrå havde set en farvefilm i biografen, sagde hun til os om den: Er der noget kønnere end

en grøn græsmark med røde og hvide køer.

På lignende vis, om muligt endnu mere beskedent, levede Christine Kjær (1885–1970), kaldet Stinå, i Blans. Hendes mor, Marie Kjær, var tidligt blevet enke og skulle derfor selv sørge for alt på den store gård. Derved havde hun oparbejdet en stiltfærdig myndighed, og det, hun sagde, var lov for Stinå og hendes lidt yngre bror Hans. Sjældent har man oplevet to søskende, der livet igennem var så uselvstændige. Når bageren kom, spurgte hun moderen, om de skulle have for 20 eller 30 penning »kaffestænge« – det er de billigste kager til kaffe, lavet af samme dej som almindelige tvebakker, men med lidt sukker på; ofte spiste man dem ved først at dyppe dem ned i kaffen. Hun spurgte moderen, hvor mange »splen« (stykker brænde) hun skulle lægge i kakkelovnen. De havde en god skov og derfor brænde nok. Når Marie Kjærs bror, Chr. Thomsen på Brobølgaard, kom på besøg, satte han sig altid helt ind til kakkelovnen, hjemme hos ham var der nemlig altid godt med varme. Engang klagede Marie Kjær over, at det var dyrt i brændsel at koge rødbeder! De abonnerede på Hejmdal og tillod sig den luksus at holde »Ugens Nyheder«, et meget billigt ugeblad på få sider. Det var en begivenhed, da Hans engang havde fået en billig middag i Sønderborg, hvad han aflagde en udførlig beretning om, da han kom hjem!

Men de var ikke gerrige, og de har i det skjulte hjulpet mange. Blandt andet havde Marie Kjærs svigermor hjulpet en fattig dreng til at få en eksamen. I sin bog »En præstegård i Sundeved under krigen 1864« omtaler pastor Feilberg familien Kjær flere gange, altid rosende og med respekt. De sidste år, Stina levede, gav hun alle sine kusiner og fætre 100 kr. i julegave. Da vor ældste datter Anne Marie blev gift i 1967, fik hun en meget fin ske. Da Catrine Møller på Blans Østermark spurgte

hende, hvor meget hun måtte give ud, svarede hun: det den koster!

Søskendeparret holdt meget af deres mor, og man lagde ofte mærke til, hvor bange de var, for at der skulle ske hende noget. Da hun døde i 1943 var det et stort savn for dem. Efter moderens død fortsatte de selvfølgelig deres spartanske levevis, dog tillod de sig den luksus at anskaffe en radio, noget de fleste familier havde på den tid. Da Hans var svagelig, fik en fætter gården i forpagtning, og de to søskende indrettede sig i deres gamle aftægtshus. Hans døde tidlig, og i mange år boede Stinå alene i det lille meget beskedne hus, gammeldags indrettet og nærmest uden de mindste moderne bekvemmeligheder.

Som ung havde Stinå været på efter- eller højskole, og hun havde tjent på Fægteborg ved Nordborg, en modeplads, hvor man fejlagtigt mente, at unge piger kunne lære noget. Hun blev aldrig gift, og det blev således hendes skæbne at hjælpe moderen og efter dennes død at være husmor for sin ugifte bror.

Stinå savnede ingenlunde begavelse og besad stor menneskekundskab. Sine Madsen roste engang en af Stinås slægtninge alt for meget. Stinå protesterede ikke direkte, men sagde bare: »Mor sagde altid: en må it prål få møje a folk, så blywe di fej« (man må ikke prale (= rose) folk for meget, så bliver de stortalende og brovtende). I al stilfærdighed var hun på vagt, når én ville udnytte hende, på samme måde som Ellen Ferdinand. Hun savnede initiativ og tog gerne mod hjælp og var glad for, når en kusine nu og da bragte hende god mad – det kunne have været interessant at vide, hvor få penge hun klarede sig med til husholdningen. Kun på ét punkt brugte hun penge: hun fik meget og fint tøj og nye sko, også nogle fine smykker købte hun. Alt dette hjalp omtalte kusine hende med at få i Sønder-

borg. Da de således engang skulle til byen for at få en ny kjole, sagde hun: jeg vil have to!

En anden luksus tillod hun sig også: at leje taxa. Engang kom chaufføren af en eller anden grund i et »rugbrød« for at hente hende. Da de kørte bort, sås Stinå sidde derinde helt alene, lille og tynd lige ved døren, optagende så lidt plads som mulig.

Helt op i sin høje alderdom fulgte hun med i, hvad der skete – på samme måde som Ellen. Mange ældre lever jo nærmest i fortiden, det gjorde Stinå ikke. Ganske vist kunne hun, når der var tale om noget alvorligt, sige: Mor sagde altid . . ., som det før nævnte eksempel viser.

Hun huskede alt, hvad der var sket i går og for fjorten dage siden. Det ville være helt forkert at kalde hende nysgerrig, hun levede jo intenst med i det lille lukkede landsbymiljø, der var hendes. Hun dømte mennesker mildt, som det bl.a. viste sig ved en aldeles fortrinlig tale, hun holdt på sin 70 års fødselsdag. Da var alle hendes nærmeste døde, og hun talte derfor helt naturligt over temaet: Ingen af os ved, »ven dæ føst ska væk« (hvem der først skal væk = skal dø). Det er i øvrigt værd at fremhæve, at hun kunne holde en tale – det kunne nemlig de fleste af hendes generation ikke.

Hun var glad for besøg, men hun kunne ikke overkomme at give en kop kaffe. Når hendes læge dr. Nielsen fra Gråsten kom, betragtede hun det også som en velkommen afveksling fra dagligdagen. Det vidste Nielsen; han gav sig god tid og underholdt hende på det bedste, og så talte han »vort sprog« (= sønderjysk)!

Hun gemte alle regninger og andre papirer, da hun ikke var i stand til at skelne mellem væsentlige og uvæsentlige. De blev alle puttet i en lille æske, der var stopfyldt. Hun blev meget glad for, at hendes slægtning, Chr. Møller på Brobølgård, som hun havde fuld tillid

til, kom ind til hende for bl.a. at revidere æskens indhold og først og fremmest kassere det meste. Da han var færdig, sagde hun: De va godt, do kam – å no kan æ få e låg å egjen (Det var godt, du kom, og nu kan jeg igen få låget på).

Engang gik hun over til sin gode nabo Sine Madsen, en søster til Maria Madsen, sygeplejerskernes mangeårige formand, viste hende en bankbog og spurgte hende forsigtigt, om hun kunne hæve nogle penge på den – der var 100.000 kr. i den!

Hun udtalte sig aldrig om nationale spørgsmål – vel af en vis blufærdighed; det gjaldt også hendes mor. Inde i deres fine stue havde de længe før krigen et dannebrogslag hængende, indtil 1920 på halv stang. Så kom det op på hel stang, men det blev ikke omtalt til nogen.

Da hun ikke mere kunne klare sig selv, kom hun ind på Ansgarklinikken i Åbenrå. Det blev kun til et par uger, så døde hun stille og fredfyldt. Da hun blev kørt hjem til Ullerup kirkegård, standsede vi et øjeblik ved hendes gamle hjem i Blans. I kirken lyste den stærke vintersol ind på de røde og hvide blomster på hendes kiste; det ville have glædet Stinå selv at se det, sagde hendes kusine Marie Philipsen fra Stenderup.

Hun døde som den rigeste pige i sognet. Gårdens værdi og hendes rede penge beløb sig vel til en syv-otte hundrede tusind kroner.

Ellen Ferdinand og Stinå Kjær levede begge lige beskedent uden selv at vide, hvor omhyggelig og trofaste de var til at udføre de opgaver i tilværelsen, de var sat til.

Den mand, der i Jesu lignelse (Mattæus 25, v. 14–30) forvaltede de to talenter, bliver så ofte glemt for ham med de fem og den ene.

Landsbysamfundet forandres

Som student var jeg kun ca. otte måneder om året i København, de andre fire hjemme på Sundeved, nemlig juni, juli, august og den lange juleferie til 1. februar. Det betød, at jeg stadig nogenlunde vidste, hvad der foregik. Straks jeg var på Sundeved, kunne jeg derfor følge med i det, man med et rigtigt, men efterhånden noget forslidt udtryk har kaldt den Åndelige Genforening.

Det var stadig bønderne og enkelte andre, der var de toneangivende; de havde de bedste forudsætninger for at tilegne sig det nye, da de havde været på efter- eller højskole.

Fra Ullerup mindes jeg ingen uden for de større bønders kreds, der havde været på højskole; det var der slet ikke råd til.

Min mor havde som ung været på Askov og min far på Ågård landbrugsskole, der lå syd for Flensborg i Oversø sogn. Før 1914 havde vi to billeder på væggen: elevholdet på Askov, en stor flok piger med min mor imellem, og Ågård med to lærere, den ene af dem H. H. Tofte, og såvidt jeg husker kun fire elever i alt. I mange år havde vi en »grossen« (en tipenning) liggende, som min far havde fået af en af Toftes to døtre. Den fik vi engang imellem at se. Som bekendt blev de to piger gjort til »De sønderjyske Piger«, sikkert det mest udbredte sønderjyske billede, gengivet alle mulige (og umulige) steder: på tallerkener, pibehoveder og på bagsiden af Sprogforeningens Almanak. Da den engang kom ind ad døren før jul, pegede far på hende, der sid-

der ned og er klædt i nationaldragten fra Føhr, og sagde med bevæget stemme: Hende har jeg kendt. Hun hed Helga og døde ganske ung af tuberkulose.

Om udbyttet af deres højskoleophold har jeg hørt meget lidt, dog omtalte mor ofte »den milde Nutzhorn, der lærte os at synge«.

Også mine tre søskende, der var ældre end jeg, havde været på efter- og højskole. Især var min ældste søster optaget af alt det, hun havde oplevet der. På Vester Vedsted efterskole delte hun værelse og seng med Johan Andresens datter Misse, der senere blev gift med Chr. Petersen, Palæet i Gråsten. Før de rejste, aftalte de, hvem der skulle tage overdyne og hvem underdyne, hovedpude og »håjdyn« (den lange smalle underdyne under hovedet) med.

Senere var hun på Ollerup højskole, hvor hun var sammen med Marie (Midde) Thaysen, der senere blev gift med den kendte gårdejer Fr. Bach i Sdr. Hostrup; de var veninder til min søsters død 1973. Da min søster kom hjem, var hendes højskolesangbog fyldt med navne med tilføjede fødselsdagsdatoer. Desuden havde hun en stak smukke, ensartede fotografier af skønne piger med hjem samt to billeder af forstanderparret Kristensen-Randers. De blev alle omhyggeligt sat ind i hendes album, hvor de betød lige så meget som familiebillederne. De havde lært forbavsende meget i de tre sommermåneder, bl.a. at skrive et næsten fejlfrit dansk; dog havde de ikke lært grammatik og var derfor livet igennem usikre i tegnsætning. Når man ikke ved, hvad en sætning er, kan man nu engang ikke sætte komma rigtigt, men for højskolefolk var grammatik terperi og mindede derfor fælt om »den sorte skole«. Heller ikke lærer Jørgensen i Blans ville rigtig lære børnene grammatik af samme årsag og med samme resultat. De sproglige udtryk for i og for sig rigtige idealer, de brugte

dengang, er i tidens løb gentaget for tit og føles mere eller mindre sentimentale. På en højskole lærte man for eksempel at skulle huske »de tre b'er« for børn, blomster og bøger. Da denne »formel« i vore dage blev citeret i fuld alvor, føjede én realistisk og befriende et fjerde b til: og Bommerlunder«!

I 1920 hørte mange første gang rigsmål blive talt. Det var i kirken hos provst Andersen, hvis sprog var rigt nuanceret, og i skolen hos lærerne. I Blans hos den førnævnte Jørgensen, der underviste bedst i botanik. Han anlagde sognets fineste have, og det smittede. En ekstra indtægt havde han ved at dyrke begonier, en særlig hårdfør art med små røde blomster – i løbet af nogle år så man disse begonier overalt i sognets haver. Andenlærer var Hans Petersen, der var tyskuddannet, men dansksindet. Han var med i krigen og har fortalt mig et træk, som kan være eksempel på en psykologisk konsekvens af krigens forrående virkning. En granatsplint havde givet ham et dybt kødsår i låret. En sanitetssoldat havde hældt en lille flaske jod i såret og forbundet det; så kunne han selv gå til nærmeste hospital. Da han var kommet ind, sagde han med militærisk tonefald: Jeg forlanger øjeblikkelig en seng. Sygeplejersken, der tog imod ham, ventede lidt med svaret; så sagde hun med mild og venlig stemme: Et øjeblik, så skal en seng være parat. »Så brød jeg sammen, jeg nærmest græd«.

Ved siden af lærergerningen var Petersen i mange år organist i kirken og overtog efter krigen ledelsen af Ullerup Sangforening, men den kunne ikke måle sig med, hvad den havde været før. Nogle var nok mere ivrige end godt var. »It så højt, Jøn, vonæ do it æ helt segge i e ton« (Ikke så højt, Jørgen, da du ikke er helt sikker i tonen), har jeg hørt Hans Petersen sige til en af sangerne. Men sangforeningen havde dog nogen be-

tydning, indtil den måtte give op i 1933.

En fortrinlig lærer var frk. Utoft i Blans. Hun var »kun« forskolelærerinde. Hos hende fik børnene noget lært, og så var hun en betydelig personlighed; det var provst Andersen, der havde taget hende med fra Vejlekanten.

I Ullerup havde lærer Knudsen gode medarbejdere i ægteparret Beck, der meget fornemt boede i kapellaniet, hvor gendarm Cummerow havde boet før. De var venner med mange i byen, men rejste bort efter nogle års forløb og afbrød snart – uvist af hvilken grund – næsten al forbindelse med sognet.

I Avnbøl var frk. Jepsen en god lærerinde af samme type som frk. Utoft, og endnu i sin høje alder har hun stadig kontakt med sine gamle elever.

Førstelærer Grand kendte jeg ikke, men den almindelige dom over ham er, at han ikke fik nok ud af sin undervisning. Han og konen (der var blomsterkyndig) var selskabsmennesker, og som hun kunne snakke! Engang var fru Grand gerådet i skænderi med en af byens borgere, og han afsluttede meningsudvekslingen med et »Hold Dæ klæp fru Grand« (Hold Deres kæft fru Grand). Selv i denne smældreplik glemte han ikke at være høflig – til lærerens kone sagde man »De« og »fru«!

Provst Andersen og skolens lærere betød meget, fordi ældre mennesker, der ikke havde været på højskole, nu kunne indhente det forsømte; det gjaldt bl.a. Mathias og Anna Jensen. På min opfordring prøvede Anna at nedskrive nogle erindringer fra genforeningen. Det kunne hun slet ikke. Da hun viste mig det nedskrevne, så jeg, at stemningen og følelsen fuldstændig havde taget magten fra hende. Således indledte hun beskrivelsen af en pinsedagsgudstjeneste med at citere Den signede Dag og det hele salmen! da den meget bedre end hun

Nodpenge fra Avnbøl.

Håndværkere i Ullerup, fotograferet 1901. Navnene på dem findes side 8-22 i »Munin« 1969, udgivet af Ullerup sogns Hjemstavnforening.

selv formåede at udtrykke, hvad hun tænkte og følte. Om den salme kan det i øvrigt siges, at den var den mest yndede i hele salmebogen. Natten, der fordrives af solopgangen i det blå hav, følte helt selvfølgelig som også at være et billede på genforeningen. Det er kun et enkelt eksempel på, hvordan genforeningsfølelsen var den dybe undertone alle vegne, hvor det var muligt, ligesom ulykken i 64 før havde været det med modsat fortegn.

Nu kunne alle få del i dansk kultur på det sprog, som var modersmålet, der i *alle* forhold »dybt sig bøjer, let og lifligt det sig føjer«.

Men vi havde sandelig i tysk skole lært noget om, hvad modersmålet betyder. Med besvær havde vi læst Klaus Groths smukke plattyske digt *Min Modersprak*:

Min Modersprak, wa klingst du schön!

Wa büst du mi vertrut!

(Mit modersmål, hvor lyder du skønt

hvor fortrolig er du for mig)

og Max v. Schenkendorfs *Muttersprache*, også et smukt digt. Heri står verset:

Ach, wie trüb ist mein Sinn,
wenn ich in der Fremde bin,
wenn ich fremde Zungen üben,
fremde Worte brauchen muss,
die ich nimmermehr kann lieben,
die nicht klingen als ein Gruss.

(Ak, hvor trist er jeg i mit sind,
når jeg er i det fremmede,
når jeg må øve mig i fremmede tungemål,
må bruge fremmede ord,
som jeg i al evighed ikke kan elske,
som ikke lyder som en hilsen)

Digtet husker jeg, men desværre ikke, hvad klassen og jeg selv følte. Der var nemlig ikke én i klassen, der havde tysk som modersmål! Noget mere bagvendt kan næppe tænkes, og det kan da for alvor kaldes skæbnens ironi!

Det havde i sin tid været svært for mange sydfra at forstå sønderjysk. En præstekone kom således til at sige til ankommende gæster: »Vær så god at gå hjem« i stedet for »vær så god at komme indenfor«. Det gik selvfølgelig langt lettere at forstå sønderjysk for dem, der kom nordfra. Men vanskeligheder var der; således har en lægekone, der passede telefonen, fortalt mig, at det var umuligt at forstå, hvad en kone mente med »et sællet y« (y'et er meget langt og har musikalsk accent = et sølle øje = ondt i det ene øje). Et almindeligt udtryk er »fejst sælle«, der betyder meget svag og syg. Da pastor Warncke var kommet til Ullerup, kom en kagekone ind ad døren og falbød hedevinge og pomle (to slags fastelavnsboller). Hun må nok have talt noget utydeligt, for præsten troede, det var to, der ville giftes!

Fra 1920 til nu er mange gloser og vendinger gledet ud af sproget. Når en ugift kvinde ventede et barn, »va hon bløwn bedrown« (bedraget), men samme udtryk kunne ikke bruges om penge f.eks. Ved emner, man nødtigt talte om, brugte man af blufærdighed mærkelige omskrivninger. Da en ung pige var død, og man spurgte faderen om dødsårsagen, svarede han: »Hon hæ alle haj en plet å sin særk« (Hun har aldrig haft en plet på sin særk = hun har aldrig haft menstruation).

En mærkelig glose var »brægge« (brækket) om en hest, når seletøjet havde lavet et sår på siden eller på brystet; ordet forsvandt, nærmest længe før hestene blev erstattet af traktorerne.

Ved genforeningen indførtes ordet »præstekjole«; de

tyske præster havde en »samari« på, der nåede helt ned til fødderne. Dette fik engang en lille dreng til at se sit snit til at smutte om bag præsten, løfte samarien op for så at bekendtgøre: »Han hæ da ben«! Også jeg har spekuleret over, om kvinderne havde ben under de lange skørter.

Far bandede aldrig, men alle trænger til en vis udløsning, og i stedet for at sige: Det var som en døvl, sagde han: Det var som en høvl! Engang hørte jeg karlen sige pinedød, det gjorde straks et dybt indtryk og indprentedes stærkt i bevidstheden. Det brugte jeg så helt spontant uden at forstå, at det var et »slem« ord, ved middagsmaden, da jeg til stor forbavselse for de andre sagde: No hæ æ pinedød ingen kantøfle mee (Nu har jeg pinedød ikke flere kartofler). Jeg blev grundigt – lidt uretfærdigt – skældt ud.

En lille pige talte engang helt sagligt med snedkeren, som arbejdede i huset og gerne ville holde børn for nar, om »Meggel Røv« (Mikkel Ræv). »Fy, det må du ikke sige, du skal kalde den »Meggel Ås«; ås er jo et pænere ord.

Hos Hans Christian Clausen havde de et mispeltræ, og da provstinden spurgte Grethe Clausen, hvad den frugt hed, svarede hun som sandt var: »åfenåsse«! »Hvad er det, De kalder dem, fru Clausen?«, var provstindens kommentar!

I psykologien, som i gamle dage var en del af filosofikum, fik vi at vide, at hos bønderne kunne »køn« (udtales med langt ø) betyde det samme som »god« (= frodig). »De æ køn vee« (= det er frodig hvede). Jeg havde dengang lyst til at protestere, men turde ikke! men gør det altså nu 50 år senere. Det rigtige er, at »køn« i den sammenhæng betyder *både* frodig og smuk – man ville nemlig ikke bruge ordet om en frodig hvedemark med store pletter slået til jorden af regn.

Flere af mine kongerigske skolekammerater på Sønderborg Statsskole lærte at tale udmærket sønderjysk, men én ting lærte de aldrig, og jeg har ikke nogen sinde hørt nogen lære det: den såkaldte »musikalske accent«, et levn fra gammelnordisk tid. Ved hjælp af denne udtrykker vi bl.a. flertal: hus (= hus), men hu'us (= huse). Også bynavnet Blans har denne accent, og i sønderjyske øren lød det nærmest komisk, når f.eks. provst Andersen sagde ordet med et meget kort a.

Den største ydre forandring ved byen blev anlæggelsen af den nye amtsvej, fra Åbenrå til Sønderborg. Den gamle, »romantiske« vej Åbenrå-Sønderborg får man stadig et godt indtryk af ved fra Ullerup at køre over Hundsbjerg, hvorfra der er en enestående udsigt. Herfra er det muligt at overse gangen i træfningen ved Ullerup den 6. april 1849, hvor »de feje Hoptrupjægere« voldte dansk sejr og blev gjort til »de tapre Ullerupjægere«. Vejen går videre med levende hegn på begge sider til Sottrup kirke. Til venstre ligger den lille Vestermark skov; til højre får man et glimt af Lundsøen. På den anden side af den ligger Lundsgårdsmark, hvor Marcussen grundlagde orgelbyggeriet, der nu findes i Åbenrå. I den dybe dal lå dengang Kasmose mølle, hvor vi fik alt korn malet hos Hans Thomsen. Han havde både vind- og vandmølle og brugte også damp som drivkraft. Hans Thomsen kom nu og da på besøg, altid meget sent på aftenen og blev meget længe; far trak uret op, og ilden gik ud i kakkellovnen, men det hjalp kun lidt. Det var meget sjældent, der kom nogen om aftenen, især om vinteren, når det var mørkt. Der blev ligefrem en noget oprevet stemning, når én af os sagde: »No æ de da noue ve e stodö«. (Nu er der da nogen ved hoveddøren).

Lundsgård, der ligger til højre for vejen, har ligesom Philipsborg engang været en lille herregård og er også

omgivet af høje træer. Et par voldgrave minder endnu om svunden storhed; begge er nu almindelige bøndergårde.

Den nye landevej blev anlagt i tyverne, og det var tiårets største begivenhed. Da det skulle fastlægges, hvor den skulle gå, opstod der stort postyr i byen. Vejvæsenet havde sat flag op på lange stænger. To landmænd prøvede at afsætte en anden vejføring; de skaffede sig flag af samme slags som vejvæsenet, og den vej, de foreslog, gik selvfølgelig uden om deres egen jord! De standsede lige midt foran Sottrup kirke. Hvordan så vejen siden skulle gå, overlod de storsindet til amtsrådet, som imidlertid slet ikke havde lagt mærke til de to mænds hjælpsomhed. Vi var glade for den udstukne linje; vejen kom til at gå bag om gården; hvor der før havde hersket den største ensomhed, blev der nu travl trafik.

Ellers var folk højst utilfredse. »No teje di olt våt goj land« (nu tager de al vor gode jord), sagde Stinne Iversen. Mange små stikveje ind til gårdene skulle omlægges, eller nye skulle laves; også dette fremkaldte svære overvejelser. Alt dette afslørede, hvor meget ejendomsretten til jord betyder. Ved udligningen ønskede mange at få *mere* jord som erstatning for den, de måtte afgive, og som altid er bedre end den, de får! Nogle var så stædige, så man endnu 50 år senere kan se små mærkelige hjørner langs vejen, der viser, at man ikke har kunnet enes om at bytte ud.

Den nye vej ændrede landskabet, der blev mere åbent og overskueligt. En del år senere blev der anlagt en ny vej fra Ullerup til Avnbøl. Man kan næsten sige, at disse to veje gjorde bagsiden af byen til forside. Den smukke kirkeplads blev heldigvis ikke berørt. Hele den gamle landsbygade, der går over kirkepladsen, og som før i tiden havde været et stykke af den gamle Åbenrå-

Sønderborg landevej, blev nu nærmest brugt til lokal trafik.

Ved siden af gården »Rehhof« på Ullerupmark er der »et kvæl« (en kilde). »Det bløv di bang få« (den blev de bange for), sagde man, og det er nok rigtigt, da vejen på det sted drejer ud i en lille bue. Ved Rehhs gård lå (og ligger) der en lille lade ud til vejen. Hen forbi gårdens have føres vejen på en dæmning, »fra den nye vej kan man køre lige ind på loftet«, blev der sagt. Da de fleste slet ikke havde været på stedet og set, hvor betydningsløst det hele var, blev det gjort til noget meget stort i folks fantasi: at vejvæsenet kunne være så hensynsløst! Det er et godt eksempel på det, Johs. V. Jensen kalder mytedannelse, der også sker i det små. Endnu den dag i dag tænker jeg ofte derpå, når jeg kører forbi Rehhof.

Et besværligt arbejde var gennemskæringen af den lange og ret høje bakke ved Baså. Dengang fandtes gravkøen ikke, så gravningen skete med håndkraft. Arbejderne begyndte at grave en smal sti ind i bakken og skaffede jorden bort med trillebør. Så blev der lagt skinner, for at tipvognene kunne køres ind. Når de var fyldt, trak en hest dem ud. Det var en tør sommer, så leret var meget hårdt, derfor lånte formanden på »mesters« vegne en gammel svingplov, vi havde, og efter fyraften pløjede han jorden løs, så arbejderne den næste dag kunne læsse de løse lerklumper på vognene. Det tog flere måneder at grave bakken ud. Hver aften gik folk fra byen til Baså for at se arbejdet skride frem. Da det var færdigt, blev der lagt muldjord ned ad siderne, og de blev plantet til med Rosa Rogusa, guldregn og andre prydbuske; det blev der ordentlig lagt mærke til, da det var første gang, man oplevede dette.

Flere steder havde folk stillet en bænk ude ved den ny vej for i lune sommeraftener at se på trafikken. »No

komme de en j en bil« (Nu kommer der igen en bil), blev atter og atter gentaget.

Da mine forældre havde bygget et aftægts hus oppe vej vejen, kunne de om aftenen ligge i sengen og se billygternes lys bevæge sig på loftet, noget helt nyt på den før så ensomt beliggende gård.

Trafikforholdene ændredes lidt efter lidt, og gradvist formindskedes betydningen af Avnbøl Station. Da Åbenrå Automobilselskab blev dannet, gik beboerne i Ullestrup og Blans over til at bruge rutebilen, når de skulle til »stajs«. I Avnbøl var der dog i lang tid en stationsforstander med flere medhjælpere. Den første hed Jacobsen, og han var ikke så lidt vigtig af sit høje embede. I vore dage er stationen nedlagt og den gamle grimme bygning solgt til private.

Dampskibsruten fra Sønderborg til Åbenrå mistede også sin betydning og hørte snart op, og i lang tid var der en meget dårlig forbindelse fra Ballebro til Als. Først i vore dage har Danfoss skabt en god færgeforbindelse med »Jacob« og »Jacobine«.

Den gode vedligeholdelse af amtsvejen gjorde, at også de kommunale veje blev bedre, selv de mindst brugte. Engang var Bartram og »Låns Pot« sat til at udbedre en bivej. Da Låns kom til at se hen ad den vej, de var færdig med, blev han klar over, at de havde gjort vejbanen bredere og bredere. »Nej,« sagde Bartram, »men vi kan jo måle med skovlen«. Det gjorde man, Bartram fik ret, men det hjalp ikke, Låns blev ved sit. Det endte med, at de gik ind til Jens Philipsen (Johan Andresens svigersøn) for at han kunne mægle i meningsudvekslingen. I et passende øjeblik hviskede Bartram til Jens Philipsen: »Do må it væ få hå ve Låns, få sån folk vee it va perspektiv æ« (Du må ikke være for hård ved Lorenz, for sådanne folk ved ikke, hvad perspektiv er). »Nu vidste jeg også, hvad det var«, sagde Jens Philipsen, da han fortalte historien.

Efter 1920 ændredes folks spisevaner noget, og der indførtes nogle kontrolforanstaltninger med fødevarer. Mejerierne fik således uanmeldt besøg af en mand, der smagte på mælken og så efter, om mælkejungerne var ordentlig vaskede; var alt ikke tilfredsstillende, kom mælken i en lavere klasse – »e snøgge« (lavet af ud-sagnsordet å snøg = at lugte) blev manden noget foragteligt kaldt.

Mange gamle mennesker drømte vemodigt om »den gamle gode mad«, men når det kom til stykket, ville de hellere have den nye. En familie fik engang et hjemmebagt rugbrød foræret, da manden stadig betonedede, hvor godt det smagte i gamle dage. Han spiste kun af det den første dag. På samme måde gik det med »sot sop« (sort suppe = blodsuppe). For at tilfredsstille en ældre mand havde hans svigerdatter kogt grønlangkål og serverede ham dertil svinehovedets »kjaften« (kæbebenet) – han rørte det slet ikke.

Flere år efter genforeningen bestod aftensmaden hjemme hos os stadig af boghvedegrød. Peter Clausen på Lundsgårdsmark havde en grynmølle for boghvede, og hjemme havde vi altid et lille stykke »tarre« (boghvede), ikke bare for grynenes skyld, men også for biernes; den brune »tarrehonne« var meget fin. Den fine duft af boghvede i blomst er uforglemmelig. Når den var moden, blev den slået med le. Det gjorde far altid selv, da den skulle behandles meget forsigtigt, fordi kernerne let faldt af. Den blev ikke bundet i neg som korn, men et bundt lidt større end et neg kunne stå selv. Korn blev sat »i skok«, og en hel række hed »en aun«; boghveden blev sat i »stye« (g som tysk ch). Når boghveden skulle males, blev der sendt et brevkort til Peter Clausen med forespørgsel om, hvornår vi måtte komme med den. Et sådant brevkort indledtes altid med: Gode ven! Det var fine gryner, vi fik tilbage. Knap så

gode som grynene var en lille pose boghvedemel, som fulgte med. Så var spørgsmålet altid, om melet skulle bruges til pandekager, eller svinene skulle have det; det var nemlig ikke frit for sand, så pandekagerne knasede ordentlig mellem tænderne.

Når der var tordenvejr i boghvedens blomstringstid, sagde man, at lynet kunne ødelægge høsten ved at svi- de blomsterne mørke. Om denne tro har H. C. Andersen skrevet sit lille eventyr Boghveden.

Naturligvis dyrkede man også fortælleglæden efter kri- gen. Kressen Male fortalte mig engang, da han var gammel, at han som ung havde været hos lægen i Ul- lerup, da han havde fået en byld i halsen, der var så slem, at han ikke kunne gabe. Lægen tog sin lommekniv frem og spidsede et stykke brænde til, han havde taget i kulkassen. Det stak han så ind i munden på patienten og drejede det længere og længere ind, så han til sidst fik den åbnet. Så tog han samme lommekniv og vikled et stykke linned om knivsbladet, så kun en lille spids blev fri; den stak han så ind i bylden! »Ja, så va æ kommen mæ« (så var jeg helbredt), sluttede Kressen Male.

En skoledreng havde fået en byld på enden, som fremkaldte slemme siddebesværligheder. Den blev bort- opereret på en højst original måde. Da han bøjede sig ned, så en anden dreng sit snit til at give ham et or- dentlig smæk med en lineal, så blod og materie sprut- tede ud! Drengen skreg i vilden sky, men operationen lykkedes!

Nogle tysktalende »bosse« (landstrygere) færdedes stadig på landevejene. En, der kom fra Stenderup, kald- te byen »ein verdammtes Dorf«, da landsbygaden er en slags ringvej, så han var endt samme sted, hvor han var begyndt!

Før pastor Jepsen fik embedet som »hypræst« (sognepræst), havde der været konkurrence. En af præsterne havde et stort, tykt hovede, og det fik slagteren til at sige til sin nabo, kromanden Hans Norn: Do, han see ue edde å skuld ha et godt stygge kjød (han ser ud til at skulle have et godt stykke kød), hvortil Hans Norn svarede: »Ja, vonæ han ska ha dit tø kjød, så ska han segget hen te mæ å ha en pons e bagedde« (Ja, når han skal have dit tørre kød, så skal han sikkert hen til mig at have en kaffepunch bagefter). Ham stemte de så på, det blev dog pastor Jepsen, der blev valgt.

En dag blev to mænd »næn ve e hav« (nede ved havet = Alssund) enige om at ville i kirke, da de var blevet bange for, at »e præst haj strengt dem« (havde afskrevet dem som kirkegængere). De gik hjemmefra i god tid, da vejen var lang. Da de kom til Jørgen Lunds kro, blev de klar over, at de nok kunne nå at få »en omgang«. Først gav den ene en, så den anden, og så sagde Jørgen Lund: To så gode kunder giver jeg også en. Nu så de folk gå i kirke, men kunne ikke selv bekvemme sig til det. Da så folk kom fra kirke, sad de to herrer i Hans Kjærs hegn med opslået salmebog og sang Hvo ikkun lader Herren råde.

Gamle Hugo plejede at forære Christian Nissen på Ballegård en pakke tobak til fødselsdag. »Det skal du da ikke gøre«, sagde Chr. Nissen. »Den er ikke så kostbar«, sagde Hugo, »og selv ryger jeg da også en bedre«.

En købmand i Blans, der havde humoristisk sans, hængte et skilt op, hvor der stod »Forårsrengøring«. Nedenunder lå en tandbørste og en tube tandpasta.

Om fiskehandleren Jens Lei i Gråsten fortæltes en mængde historier. Da præsten engang klagede over, at fiskene var så dyre på grund af de mange mellemhandlere, svarede Jens Lei: »Ja, hr. pastor, det ville også være billigere at få Guds ord direkte fra Vorherre«. På

en varm sommerdag kom han kørende med sine fisk hen på eftermiddagen. En sagde: »Fiskene ligger der i vognen og gaber«. »Ja«, sagde Lei, »de har også været tidlig oppe!«

En noget uheldig person skulle hele tiden hjælpes af familien; da det efterhånden følte generende, fandt én ud af at give ham en billet til Amerika, da »det var det billigste«. Han klarede sig udmærket derovre og var senere flere gange hjemme på besøg.

En dreng havde hittet på at starte og bortføre en bil. Moderen, der fortalte det, føjede til som formildende omstændighed, at han havde gjort det sammen »med bedre folks børn«! Samme mor fortalte engang, at hun havde haft drengen i forhør angående pigerne. Hun blev beroliget, da drengen sagde: »Jeg har aldrig kysset andre end dig, kære mor«. For andre følte svaret knap så overbevisende.

Johan Andresen har fortalt om en hjemrejse fra København sammen med nogle bekendte. De havde ikke fået en ordentlig aftale om, hvem der skulle købe billetterne, hvorfor de alle havde købt til hinanden, »å di va dye«! På hjemvejen var der lidt ophold på Nyborg station, mente den ene, ifølge en togplan han havde købt. Derfor gik de ind på stationen for at få noget at spise. Da de igen viste sig på perronen, var den ganske tom. Så kom stationsforstanderen hen til selskabet og spurgte, hvor de skulle hen. Jo, de ventede ifølge togplanen på toget til Fåborg. »Må jeg se den – det er jo en gammel, der slet ikke passer mere! men skynd jer at leje en bil til Fåborg, så kan I måske nå damperen«. Det gjorde de, men da de kom til Fåborg, sejlede damperen et stykke ude på vandet på vej til Als! »Da æ kom hjem, le Mariå a mæ« (lo Marie ad mig). Johan Andresen betragtede det hele som et hædeligt uheld!

En mor fortalte stolt om en søn, der var indkaldt til

militæret, at han enten var »koberal« (korporal) eller general, »noue mæ ral ve æ de« (noget med ral ved er det) – han var det første.

Nede ved Alssund lå der en tid under krigen et tysk krigsskib. En pige fra sognet var blevet kæreste med en af besætningen. En aften han havde landlov, havde han glemmt at se på klokken og kom for sent ud på skibet. Det gav nogle dages fængselsstraf. Men pigen stillede trofast hver aften nede ved stranden, og engang hørte man hende i aftenens stilhed råbte ud til skibet: Sitzt er noch!

Engang havde en dreng af de mest velhavende fået sat en ordentlig lap bag på bukserne. Da han kom i skole, så en af de fattige det straks og sagde: »Ha, bæ, en læp å e bows« en noget ejendommelig måde at glæde sig over ligestilling – selv var han vant til at have lappede bukser. Engang sagde en kone: De gø it nowe, te e tøj æ stoppe å læppe, bare de æ gøe ånle (Det gør ikke noget, at tøjet er stoppet og lappet, bare det er gjort ordentligt).

Kroer

I Ullerup sogn var der i alt 12 kroer – til stor forundring for folk, der kom nordfra efter 1920. Krofolkene kunne selvfølgelig ikke ernære sig af deres erhverv, derfor drev de fleste »landeri« (landbrug) ved siden af, eller de havde samtidig en købmandsbutik. Den mest ansete var nok Kyds kro ved kirkepladsen. En af de tilbagevendende gæster var H. V. Clausen, der herfra foretog sine fodture rundt i sognet, iagttog landskabet og statistisk undersøgte befolkningens nationalitet. Som almindelig kendt var han en af dem, der fik stor betydning for grænsedragningen 1920 (Clausen-linien vor nuværende grænse). Hans rejsehåndbog over Sønderjylland er stadig den bedste, skønt mange enkeltheder er forældet.

Til Kyds kro hørte en stor sal, den største i sognet, hvor brødrene »Mantejn« (Petersen) fra Sønderborg holdt danseskole. Den ældste af dem havde laksko på med brede sløjfer, og han talte et udmærket »højdansk«. De første timer gik med at lære pæne manerer: hvordan vi skulle hilse, bukke korrekt og gå ud og ind ad en dør. Besværligt var det at forlade en stue, da det ikke måtte ske med ryggen til den, man forlod; med hånden bag ryggen måtte man nærmest famle sig til dørklinken. Så skulle vi lære at banke på døren med passende styrke, tre slag i alt. Skiftevis blev vi sendt ud for at prøve. Julius måtte ud to gange, da han dumpede første gang. Tallet tre overholdt han ganske vist, men på en forkert måde. I første omgang bankede han med en tre-fire slag, så kom der et lille ophold, så hørtes et

enkelt hårdt bank, og han sluttede af med en voldsom kanonade. Først når der var gået et par timer, fik vi musik til dansen af en mand med violin.

Ved afdansningsballet var forældrene indbudt. Mændene var mindre interesseret, men mødrene sad stive og sortklædte på de smalle bænke salen rundt, og vi var ordentlig under observation. Ved den lejlighed var Mantejn klædt i kjole og hvidt. Der var stil over ham og hans undervisning – det samme gjaldt hans kone, der underviste en del af timerne; hun var også fint og smagfuldt klædt. Hun var lille, og om hende kunne man sige, at hun var »veffe«, en morsom malende glose, der betyder: let med små hurtige bevægelser, fortrinsvis brugt om kvinder.

I Jørgen Lunds kro i Blans indledte Mantejn danseskolen med et lille kursus i spisevaner – det har jeg ikke oplevet i Ullerup. Et lille bord med spisebestik blev sat ind i salen – dog uden mad! Den værste unode var at stikke kniven i munden, en skik, der var meget vanskelig at udrydde. Ved et bryllup viste Hans Alnor fra Ullerupmark, at han havde taget ved lære og forstod at spise fint, hvad der fik Nis Clausen til at sige: Æ do bang' få, do sgæ e snut (Er du bange for, du skærer snuden). Nis Clausen var min jævnaldrende skolekammerat og overtog senere faderen H. Chr. Clausens store gård »Holmbogård«. Han havde en egen djærv og godmodig måde at sige sin mening på.

I Jørgen Lunds kro optrådte engang en gøgler, der gav opvisning for børn. Et stort hvidt lærred var hængt op på endevæggen, og hans kone var anbragt foran det i et let gevandt af hvidt tøj og tyl, så hun med udstrakte arme ligesom fik vinger og kunne agere sommerfugl. Hun blev så vist frem i forskellig belysning fra et belysningsapparat. Hele forestillingen ledsagedes af musik, der leveredes af en grammofon. Alt dette var han

i stand til at præstere, som han sagde, ved hjælp af »meiner Maschine (belysningsapparatet) und meiner Frau«. »Meine Maschine« blev først nævnt, så »meine Frau«, åbenbart nr. to på ranglisten nedad.

Til Andreas »Kroneres« kro hørte en købmandsbutik, der altid var bortforpagtet, en kort tid til en mand, der hed Peter Kass, senere til Ravn, der havde den i mange år. Jeg mener at kunne huske, at denne kro var forpligtet til at huse vagabonder i »e bosstu« (vagabondstuen) I regelen ville de dog hellere overnatte i høet.

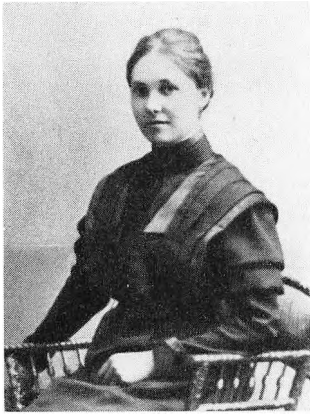
Den tredie kro var Hans Norn's, hvis have grænsede op til skolens store frugthave. Hans Norn var en stor mand med et mægtigt fuldskæg, han gik tungt på grund af store brokskader. Helst sad han i beværtningen i en stor lænestol med den uundværlige pibe i munden og læste avis. Sådant sad han også, da den ugifte andenlærer Fr. Christensen (den senere kendte tysksindede hjemstavnsforsker) kom ind og spurgte, om han kunne få sin daglige middagsmad her. Hans Norn stak lige hovedet frem fra avisen og sagde: »De må do mæ e kvindfolk om«. Der var vist fire store sønner, der næppe sås uden den halvlange pibe i munden. De købte en sæk tobak ad gangen, og tobakken havde de meget praktisk liggende løst i den højre jakkelomme. Da disse drenge var små, måtte Hans Norn ofte passe dem. Som alle spædbørn dengang blev de »svøft«, det vil sige uden om bleen blev de viklet ind i et flonelssvøb, og for at holde det hele på plads blev et ca. 10 cm bredt meget langt bånd viklet rundt om barnet fra armkrogene ned til fødderne og bundet sammen, så barnet var stift som et bræt. Når en så kom ind i kroen, tog Hans Norn det svøbte spædbarn og hængte det op på en krog ved døren, hvor det hang sikkert og godt, mens han serverede en kaffepunch. Mange var i øvrigt betænkelige, da man holdt op med at svøbe børn. »Hva men do, så't sladde

barn« (hvad mener du, sådan et slattent barn), sagde en aftægtsmand til en gårdejerkone.

De tre kroer, der ikke lå stort længere end 100 m fra hinanden, havde alle et godt ry.

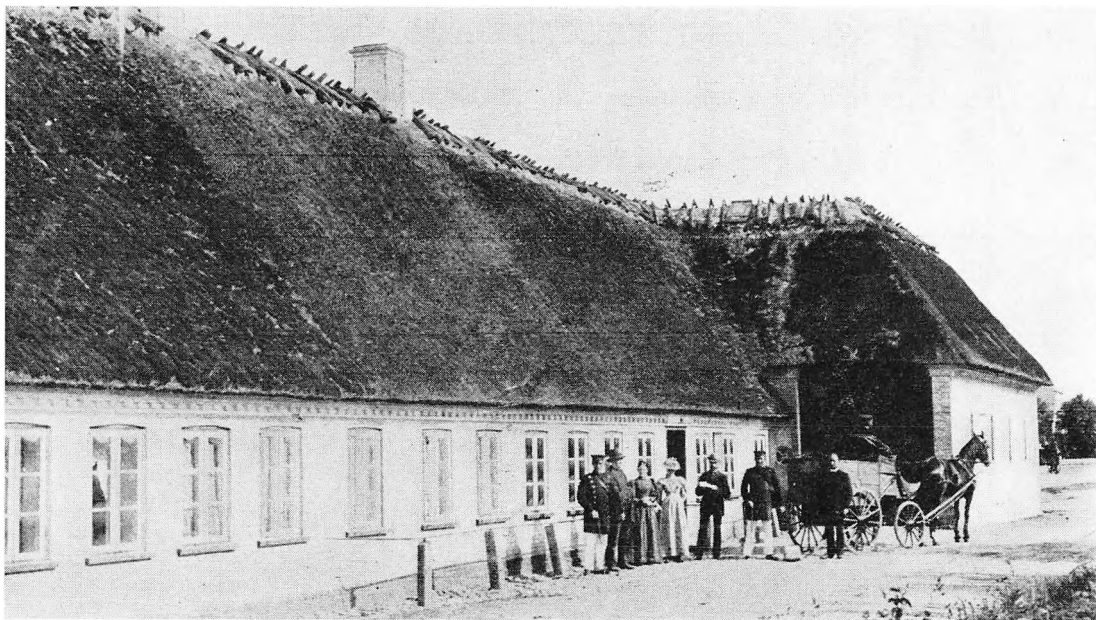
De andre kroer i sognet kendte jeg ikke noget videre til med undtagelse af »e Stag« (udtales med langt a og g'et som tysk ch), det vil sige færgekroen ved Ballebro, den smukkeste beliggende i sognet, hvorfra færgefarten nu foregår til Hardeshøj med »Jacob« og »Jacobine«. Fra den nuværende parkeringsplads til venstre for det nye færgeleje førte en lang træbro ud til den nødvendige dybde, for at fjorddamperne kunne lægge til. Til broen hørte også et lille pakhus og en vægt, herfra blev nemlig de store fede slagterisvin fragtet til købstaden, og Hans Jørgen Lorenzen var meget omhyggelig med at veje dem helt nøjagtigt. Jeg husker også hans far, den gamle Hans Lorenzen med stort skæg. Når vi skulle med damper til Åbenrå eller Sønderborg, var vi tit inde i kroen for at få »et skænk« efter den lange spadseretur. Så gik gamle Hans Lorenzen udenfor og kom i god tid ind og meddelte, at damperen snart ville lægge til. Det blå hav med de hvidtoppede bølger en tidlig sommermorgen er uforglemmeligt.

En dag landede Peter Chr. Hanssen (Nygård) med en spand i hånden. Han var, fortæller han, af moderen fru Helene sendt til Ullerup for at fange frøer i morbror Johan Iversens dam. De skulle sættes ud i et lille vandhul på »Højtoft« (H. P. Hanssens sommerhus ved Elisenlund). På vejen hjem lod han spanden stå på dækket, mens han gik ned i kahytten på »Rota« for at få sig en sodavand. Men da damperen sejlede omkring Varnæshoved, gav den sig til at slingre. Spanden væltede, og frøerne hoppede rundt på dækket. Det fik styrmænd Møller til at råbe ned i kahytten: »Ven æ de, dæ rejse mæ pajde?« (hvem er det, der rejser med frøer?)

*Christine Kjær (1885–1970), t.v.
Ellen Ferdinand (1882–1955)
nederst t.v.
Johan Petersen, »Johan Kul-
graue« (1877–1947), nederst t.h.*

»E Kroneres kro« med postvognen holdende foran kroporten.

Pajde eller parre er den sønderjyske glose for frøer. På fjorddamperne var der en lille restauration, der betjentes af kaptajnen selv eller styrmanden. Der serveredes kaffe og rundstykker med smør, øl, sodavand osv. De blåmønstrede kopper hang i øret på små kroge under loftet, hvor de raslede svagt, når damperen slingrede.

Jeg ved ikke, om nogen af kroerne i sognet havde to ting, der ellers ofte hørte med: en grammofon og en papegøje. Ordet grammofon kendte jeg ikke som barn; den almindelige betegnelse var »en snakmaskin«. På den var der påsat et stort hørerør, og den blev trukket op med et håndsving. Noget af det mærkeligste for mig som barn var, når fjederen var ved at blive slap, så hørtes en mærkelig langsom og sladrende tone, der hurtigt døde hen – maskinen trængte til at blive trukket op. En snakmaskin betød en ekstraintægt for værten, da det kostede noget at høre en plade.

En papegøje derimod gav gratis underholdning. Den kunne sige noget, og det var interessant at se den hoppe rundt i buret med sin brogede fjerdragt. I en kro sagde den: »Hæste betålt« (plattysk: Har du betalt?). Det kunne den også hitte på at sige på et forkert tidspunkt, nemlig når en gæst kom *ind* i kroen. Dette fik en mand til at vende sig om og vredt sige: »Den ka vel få nowe først!« (den (= man) kan vel få noget først).

I en kro sad to »stejhandlere« (to, der handler med landbrugsejendomme) og nød tilværelsen til langt ud på aftenen. Ved tolvtiden blev de sultne og fik øje på papegøjen, de forlangte den slagtet og stegt, det fik de og betalte den dyrt!

En papegøje er så at sige hovedpersonen i et storlået digt af Emil Aarestrup. Det hedder Aturernes Grave og handler om en uddød indianerstamme i Sydamerika. De eneste minder om stammen er balsamerede lig og nogle ord af deres sprog, som en gammel papegøje

siger, men som ingen forstår:

Fuglen har ej glemt sin lærdom,
har ej tabt sit mål . . .
skaldet er dens gamle hoved,
snart den dør, det kan ej fejle . . .

Den første papegøjes sprog, jeg hørte i en landsbykro, forbindes stadig med digtets »stolte fugl«.

Hjemme gik vi næsten aldrig på restaurant, kun ganske få bestilte middagsmad, når de var en tur til Sønderborg. En velhavende mand, der levede meget beskedent, »ty« sig engang en billig middagsmad i Sønderborg og kom hjem og fortalte, at han havde fået serveret *fire* kartofler til kødet!

Da vi engang havde besøg af min morbror med familie fra Munkholm ved Vejle, kørte vi alle sammen i to vogne til Sandbjerg Slot, der ejedes af grev Reventlow, Brahetrolleborg. Her skulle vi have kaffe hos Agnete Hanssen, en datter af Chresten Hanssen, Nørremølle – hun havde en tid bevilling til at drive restaurant der. Det var lidt af en oplevelse, selv om turen formærkedes noget for mig, fordi jeg ikke var placeret i den fine vogn!

Et par gange har jeg været med far inde i en kro, hvor han fik en mørkebrun bitter og jeg en »rød snaps«, der brændte sødt og varmt på tungen – rimeligvis en svag likør.

Omsætningen blev mindre og mindre på de fleste kroer, og nu efter anden verdenskrig er antallet sunket til en trediedel.

Belysning og maskineri

Omkring 1906 støbte vi endnu tællelys, men det var mest for min mormors skyld; hun kunne ikke vænne sig til at færdes med en petroleumslampe. I aftægtsbestemmelserne stod, at hun skulle have så og så mange tællelys om året. I sin stue brugte hun en petroleumslampe, men når hun om aftenen kom ned til os i stuen, gik hun altid med et tællelys i en primitiv lyseholder. Til sidst købte vi lys til hende, da det var til alt for stort besvær at lave dem selv.

I stuen havde vi en mægtig hængelampe af støbejern, der fyldte alt for meget i forhold til stuens størrelse. Ved hjælp af kæder kunne den trækkes op og ned, og det raslede ordentlig i hele maskineriet, når man gjorde det. Hvert forår ved pinsetid, når der var hovedrengøring, blev den bronzeret. En mægtig sværm af fluer gjorde, at glansen hurtigt gik af den igen, og hen på vinteren sørgede kakkellovnen og lampens egen os for, at den blev grumset gråsort. Den bedste belysning gav en »bredbrænder«, dvs. over vægen var der lagt en lille flad kapsel eller hat, der gjorde, at flammen trængtes ud til alle sider og derved blev større og gav bedre belysning. Lampeglasset var i en bue udvidet på det sted, hvor flammen var. Disse lamper havde også den fordel, at de ikke så let osede. Når det skete, kunne der ligge små forkullede partikler overalt i stuen – lå der en hvid dug på bordet, var der kun et at gøre: at vaske den.

Foruden denne lampe brændte der ude på gangen »køkkenlampen«, en mindre petroleumslampe med håndtag, som man gik med i hånden, når det var mørkt.

Oppe på håndtaget ud for flammen var en rund mesingplade loddet fast, så alt lyset blev kastet i én retning. Med den lampe gik min mor bl.a. ind i spisekammeret, når hun forberedte aftenmaden; den kunne også hænges på en lille krog over komfuret. Man måtte ikke gå for hurtigt med den, så kunne den gå ud af lufttrækket – med et lille pust over lampeglasset slukkedes den.

Nutiden gør sig næppe nogen forestilling om, hvor besværligt det var i gamle dage, når der er mørkt overalt. Hos mange opøvedes en betydelig evne til at bevæge sig rundt uden lys. Man måtte aldrig færdes med køkkenlampen oppe på loftet under stråtaget. Det var alt for brandfarligt med de store flager af spindelvæv, der altid fandtes. Skulle der om aftenen hentes æbler, der lå og duftede fint »å e franspielovt« (på loftet på kvisten), måtte man lade lampen stå lige oven over loftstrappen og så med tallerkenen i hånden famle sig frem. Før 1914 fandtes elektriske lommelygter, »knebsløjte«, men de brugtes kun lidt. Disse lygter så ud som de gør i dag, dog var der den forskel, at man skulle holde knappen trykket ind med en finger, når den skulle lyse.

Ude på den »goj frangol« (den gode = fine forstue) havde vi en mærkelig lampe, der blev tændt, når der kom gæster. Selve beholderen kunne ved hjælp af kæder trækkes ned, når den skulle tændes; så kunne man skubbe den op, så alt lys lukkedes inde i en grøn, riflet glaskuppel. Jeg gik ofte derude, når gæsterne var kommet, for at gribes af stemningen. Damernes handsker duftede fint af Eau de Cologne. På den store søjle, der forneden var begyndelsen til trappegelænderet, stod i en fordybning en hvid Bethlehemsstjerne. Trappen havde far selv lavet. Kressen Male havde malet den hvid og lagt guld ind i fars udskæringer. De gamle loftsbræd-

der fra 1787 var beklædt med tynde brædder, inddelt i felter ved hjælp af kelede lister (I værkstedet lå en mængde gamle kelhøvle fra min mors forfædre, der foruden at drive landbrug havde et stort møbelsnedkerværksted; jeg har endnu et stort mahogni-chatol, som min oldefar har lavet). Midt i hvert felt var en flad drejet knap, noget som min far også havde moret sig med at lave. I en dør ud til køkkenet var fire ruder med forskelligt farvet glas, i resten var der indætset fine blomster. Gennem den dør kunne man se alt i forskelligt farvede belysninger. De store rosenvinduer i domkirkerne eller Sainte Chapelle i Paris, som jeg mange år senere skulle få lejlighed til at se, har næppe gjort større indtryk. Hvad om man havde set Sainte Chapelle som barn?

Ude i det fri og i stalden brugtes flagermuslygter af samme slags som dem, der bruges den dag i dag ved vejspærringer. Kørte vi ud om aftenen, var vognlygte påbudt. Ind i røret forneden blev der skubbet et stearinlys, som pressedes op af en fjeder, når underdelen skruedes på.

Med passende mellemrum skulle der hældes petroleum i lamperne, det sorte gnides af vægen og lampeglassene pudses – disse kunne godt gå i stykker af varmen, og vi havde altid reserveglas liggende i forskellige størrelsesnumre. Jeg ser endnu for mig alle lamper, der skulle gøres i stand, stå på det store, nøgne køkkenbord – på en lørdag eftermiddag, den travleste dag om ugen; middagsmaden havde delvis bestået af rester; ilden var forlængst gået ud på komfuret; det var koldt, og det trak ind ved de slidte dørtrin hen over det kolde stengulv.

Som vi en aften bedst sad omkring det store ovalt formede bord, kunne lyset ganske langsomt blive så underligt mat – der gik altid lidt tid, før vi opdagede,

at pigerne havde glemmt at hælde petroleum på!

For at spare på tændstikkerne kunne man over lampeglasset tænde en »fiddebus«. De var lavet af de brevkort, vi fik. Et kort blev klippet i strimler ca. en halv cm brede. Med bomuldsgarn i en stoppenål blev de hæftet og hængt op på tobaksbordet. Når en så ville tænde piben f.eks., trak han en fidibus af bundtet og holdt den ene ende lige over lampeglasset. Man kunne se, hvordan flammen fløj op gennem glasset og ofte sværtede det!

Første gang, jeg rigtig lagde mærke til elektrisk lys, var under et lægebesøg i Sønderborg – det var 1915. Det, der gjorde indtryk, var, at en pige gik gennem venteværelset med en bakke med glas. Med albuen åbnede hun døren ind i spisestuen, tændte lyset og slukkede det igen, da hun kom ud. Hvor nemt! Spisestuen blev pludselig oplyst, lige så hurtigt igen mørkelagt, og så den selvfølgelig eller ligegyldighed hvormed pigen gjorde det!

Under krigen havde det været vanskeligt at få petroleum, vor temmelig store køkkenlampe blev erstattet af en langt mindre, og vi vænnede os endnu mere til at gå i mørke. Mange anskaffede en spritlampe, der skulle varmes lidt op, før den kunne lyse. Den gav et smukt grønligt lys, der kom fra en »strømpe«, der glødede som ved gasbelysning, men det var også vanskeligt at få sprit. Andre prøvede med karbid, som fungerede dårligt, da der ofte var urenhed i røret; så hvædede lampen slem, flammen blev skæv og gik ud, og den lugtede grimt. Karbidlygter kendte man i øvrigt godt i forvejen som cykellygter.

Vi havde bedre belysning under krigen end de fleste. Vi brugte noget helt særligt nemlig benzol, som vi fik leveret til tærskning. Lyset kom som ved gas fra en strømpe, men benzolbeholderen stod i et lille skab hen-

ne ved vinduet, et godt stykke fra lampen. På beholderen var der et lille manometer, der målte trykket, der skulle nemlig pumpes luft i, så benzolen kunne trænge igennem et ganske tyndt kobberør – ikke tykkere end en enkelt snor i en flettet elektrisk ledning. Den var fastgjort op ad væggen, hen langs loftet, ned til lampen og afgav det passende kvantum brændselsvæske. Men benzolen var uren, og undertiden var lampen ved at gå ud, samtidig med at der hørtes nogle kraftige knald. Det hele var yderst brandfarligt, stueloftet var af brædder, godt tørre af kakkelovnens varme, og huset havde stråtag. Kun far forstod sig på brugen af dette uhyggelige monstrum, som var købt i Flensborg.

I 1919 kunne petroleum igen fås, og først i tyverne skete den store omvæltning med installeringen af elektrisk lys og kraft. I et par byer (Varnæs og Snogbæk) havde man allerede før krigen elektrisk lys, da et par gårde forsynede byen med strøm fra et lille elektricitetsværk. På mejeriet var der elektrisk lys om morgenen, når det var i funktion, ellers ikke. Lyset skinnede stærkt ud på gaden, når vi gik i skole.

Kun ganske få i sognet fik ikke installeret lys med det samme. Når der kommer noget nyt, er der altid nogle forsigtige, der dyrker en lang betænkningstid. Ved installeringen gik man efter vor tids begreber meget sparsommeligt til værks. Mange fik en elektrisk pære sat ind i den gamle petroleumslampe, og hvor det kunne lade sig gøre, nøjedes man med en ganske lille glaskuppel om pæren, der var gratis. Elektriske stålamper på gulvet kendtes næppe i begyndelsen. Hjemme fik vi dog nye lamper overalt, i »e pissel« en stor bliklampe med fire lys – man kan endnu se magen enkelte steder. Den almindelige lampe i dagligstuen var en hvid kuppel med en krans af glasperler hængende nedad i forskellige farver. Da mand og kone på en gård i Blans kom hjem

fra et aftenbesøg, havde drengene ligget på bordet og i al stilfærdighed spist alle perler, så alle tråde hang nøgne ned lampen rundt. Kun et fåtal mente at have råd til at have en lampe udenfor over indgangen. Hos søskendeparret Mathias og Anna Jensen, der havde sovekammer ved siden af hinanden, var der hugget lidt af væggen ud oppe ved loftet, og den elektriske pære var anbragt midt i den lille åbning, så den kunne oplyse begge værelser.

Sammen med lyset blev der også installeret kraft, så vor gamle benzolmotor med den stolte rejsning og det kæmpemæssige svinghjul blev overflødiggjort. Det havde ellers været så hyggeligt, når jeg kom hjem fra skole, og allerede før jeg nåede Philipsborg kunne høre den gamle motor arbejde – dens pusten ud af det lange jernrør afløstes lidt uregelmæssigt af nogle skud, ledsaget af tyk røg. Så vidste jeg i alle enkeltheder, hvad hele husstanden lavede under tærskningen: forkarlen, selvbevidst og lidt vigtig over at skulle »lægge i maskinen« osv. Kun mor, vidste jeg, var inde i stuen. På vejen hjem fra skole oplevede jeg således et af de talrige tilfælde, hvor fællesskabet i en husstand føles stærkt. Det skaber tryghed og sammenhold i tilværelsen; jeg mindes aldrig at være kommet hjem til »et tomt hus«.

Alle andre større gårde blev betjent af et transportabelt tærskeværk, der bestod af tre dele: lokomotivet, det egentlige tærskeværk og halmpresseren. Det i Ullestrup var dog ikke selvkørende som det i Blans; heste måtte trække de enkelte dele fra gård til gård. Når der ved vejen omme på Philipsborg lå en kulbunke, vidste vi, hvad der skulle foregå. De mest ansete mænd, der fulgte med »dampmaskinen«, var Christian Rossen, der var ilægger, og Franz Jäger, der var fyrbøder; han skulle møde lidt før de andre, da det tog tid at varme lokomotivet op. De fik lidt mere i dagløn end de andre, og det

gav anseelse. Alle »tæskfolk« (udtales med langt æ) fik maden der, hvor de tærskede, og det gav arbejde for køkkenet; to gange i hvert fald skulle de have »maning« (udtales med langt a) til middag, det vil f.eks. sige gule ærter med fedt flæsk. Man forstår godt, at det kunne knibe noget for folk med al den tunge mad, derfor bad en af dem husmoderen på en stor gård om at få pandekager og »vandvælling« (sød suppe). Pigerne begyndte allerede tidligt på formiddagen at bage dem og lægge den ene efter den anden i bunke på en tallerken. Når de så skulle serveres, blev de skåret igennem to gange på kryds og tværs, og så hev man dem, gaffelen kunne tage, over på sin tallerken – de smagte nu mindre godt, da de i løbet af formiddagen var blevet blege, bløde og gennemdampet.

Far sagde, at vejen fra Philipsborg til os var for dårlig til at kunne transportere tærskværket. Jeg er nu ikke helt sikker på den forklaring. I sin ungdom ville far gerne have været uddannet til maskinbygger. Det motorvæsen, vi havde installeret (tærskemaskine, hakelsesmaskine, kværn, rund- og båndsav) har nok været en art erstatning for en ungdomstilbøjelighed. Alle disse maskiner med undtagelse af tærskværket havde han selv lavet. Da maskinbyggeren i Staugård kom med tærskværket, beklagede han, at en af hans dygtigste svende havde fået blodforgiftning og derfor ikke kunne være med ved installeringen. Svenden hed Jes Christiansen, den senere direktør for Sønderjyllands Højspændingsværk.

Far havde også selv lavet en »pikmaskin«. Det var en stor, rund valse, hvorpå der sad fire rækker med meget lange og tykke søm. Et neg blev så holdt hen til valsen, der roterede meget hurtigt og rev kernerne ud. Der skulle holdes godt fast på neget, ellers ville det blive trukket ind i maskinen. Når alt korn var kommet

ud, blev neget bundet sammen og sat hen i hjørnet, og strået brugtes så til at tække huset med. Det drejede sig altid om hvede- eller rughalm, der var langt og stift. Senere fik vi tækkerør fra Bro på Als. De var langt bedre, og man sagde, at gode rør kunne holde »en mand ud«, dvs. en landmand skulle kun tække hus med rør en gang i den tid, han havde gården. Tækkefolkene var vor nabo Peter Jensen og »Henne i e graw«, e graw er et sted ved den gamle landevej fra Ullerup til Vester-Sottrup. Ved tækning var fire mand i arbejde; foruden de to rigtige tækkemænd ham, der skulle forke tækkene op på taget og så den mand der skulle sidde indvendig i huset og stikke tækkenålen igennem. Taget blev jo nemlig syet sammen med tyndt kokusreb. Senere påbød myndighederne, at der skulle bruges en tynd metaltråd, der bedre holdt på taget, når der blev ildebrand. Det var en kedelig bestilling at skulle sidde indenfor i halvmørke omgivet af store flager af spindelvæv, gjort tunge af støv. Skulle han snakke med tækkefolkene, måtte han nærmest råbe, så det kunne høres nedenunder. Dette var tilfældet med en ung karl, vi engang havde, der højlydt pralede med sine pigebekendtskaber til stille forundring for de to udenfor, der efter alt at dømme kun havde oplevet sparsomme kærlighedseventyr i deres ungdom.

De to tækkere fik selvfølgelig middags- og aftensmad hos os; det betød i regelen langt bedre mad end den, de fik hjemme.

En gift fodermester fik i regelen maden på gården. Da der engang var kommet en kurre på tråden mellem gårdejeren og hans fodermester, truede han med at rejse, og husbond sagde så – sikkert imod beregningen: Ja, så rejs da. Et år senere tilbød han sig igen og blev antaget. Det første fodermesteren sagde, var: Kan æ få e kost. Lønnens størrelse kom i anden række!

Kørsel

Allerede før 1914 var der biler på landevejene; de kom fra købstæderne, især fra Flensborg, og indehaverne var ofte handlende, bl.a. slagtere, der rejste rundt for at opkøbe kreaturer. En af disse var Heinrich Lorentzen fra Flensborg, han havde altid en mand med sig, da han ikke kunne stave eller skrive tal, men han havde forstand på slagtekvæg; hjemme besørgede konen korrespondancen.

I maj måned 1914 kørte min søster med sin kæreste fra Ullerup til Sdr. Hostrup, og på hen- og tilbagevejen havde de i alt mødt 14 biler. Når én skulle foretage en køretur med heste, var et tilbagevendende tema altid, om hestene var bange for biler eller ej. Værst var det at køre med gamle heste, der ikke kunne vænne sig til dem. Kom der en modgående bil, forsøgte de at vende kort omkring.

Når en bil kørte forbi legepladsen i Ullerup, løb vi alle sammen ud for at beundre fænomenet. Mange drenge legede bil, når de cyklede. Især var Franz Jägers drenge dygtige til det. De kunne cykle ned ad nogle stentrapper ved kirkegårdsdiget uden at holde på styret, og samtidig efterlignede de bilhornet med et bat . . . bat. Først lidt efter lidt i tyverne kom der biler til sognet, anskaffet af yngre, dygtige landmænd, men de fleste fik aldrig råd til det på grund af de evindelige kriser, så hestekøretøjer var længe det vigtigste befordringsmiddel.

Alle bønder havde en »fin« vogn, en »fajton« med to sæder, det ene »baglæns« og foran en »buk« til ku-

sken, så der var plads til seks i alt. Mange fine vogne blev lavet i Højer hos »e høwemand« (Højermænden), der hed Jensen. Bukken kunne skrues af; når manden selv kørte, sad han på bagsædet med en lang tømme i hånden. Når man kørte fint, havde hestene det fine seletøj på. I det var ringene og spænderne ikke af jern, men af en metallegering, der var ganske svagt gullig og ikke rustede. Oven på »e hojlaw« var der fastgjort en lille ring, og inde i den bevægede en lille stjerne af samme metal sig op og ned, når hesten var i løb, eller den virrede med hovedet. Til et fint seletøj hørte en tømme af et ca. 2 cm bredt tykt bånd, der altid var mørkegult – til daglig var tømme et almindeligt hampereb. Før man kørte ud, fik hesten sværtet hovene blanksorte, halen kunne flettes og bindes op, og manken forvandles til en række små fletninger.

Var det koldt om vinteren, blev man ordentlig pakket ind, og i vognen lå store fodposer af fåreskind. Manden havde to overfrakker på, foruden den almindelige en mægtig stor »øwetrægge« syet af tykt stof, knappet tæt til i halsen og med en meget bred krave. »Overtræggen« kunne kun få plads i de store egetræsskabe, dem man nu ser på museerne – her hang også det fine seletøj. Når små, tykke koner var klædt på til køretur om vinteren, var de nærmest firkantede.

Foruden den fine vogn havde mange en lille »gul vogn« med to agestole. Som ved »e fajton« beskyttedes benene mod regn og kulde af en stor sort oksehud, der var knappet fast på vognen.

Den næste vogn nedad i rangstigen var en »arbejfevun« (arbejdsfjedervogn), som man brugte, når man kørte til mølle f.eks. På ladet kunne der sættes et stort tremmeværk, så der kunne befordres kalve og svin i den.

De egentlige arbejdsvogne var uden fjedre, meget

ubehagelige at køre i på de dårlige veje eller på toppede brosten i byerne. Var vognen tom, stod kusken tit op og havde lært at balancere ved at holde i tømme. Det var lov, at ejerens navn skulle males på siden af vognen – en lov, der dog ikke altid blev overholdt. Kressen Male var mand for at male disse navne med en skrift, der lignede den i vort «Schönschreiben» hæfte i skolen.

Alle bønder havde også en slæde, men slædeføre var der ikke hver vinter, og derfor var slæden i regelen stillet hen bagest i maskinladen, og var besværlig at få ud! Men det kunne dog ske. Vor slæde var nok særlig fin med to svanehoveder foran, et på hver side. Kressen Male havde malet slæden køligt blå med små, ganske smalle hvide striber. De lange krumme svanehalse og hovederne var naturligvis hvide og næbbene røde. Slæden havde far lavet, og da han havde en lille smedie i bagehuset med blæsebælg, ambolt osv., også jernbeslaget. En kanes sæder kunne være noget anderledes indrettet end en vogns. I stedet for at sidde på en buk som på en »fajton« sad kusken på et smalt, højt enmandsæde bagest på slæden, så passagererne havde tømme imellem sig. Da en slæde bevæger sig lydløst, havde hestene altid »klokker« (bjælder) skruet på seletøjet. Jeg husker kun ganske få kaneture, bedst en lille skoleudflugt, som degnen havde fået arrangeret. Alle bønder stillede med kane og kusk, et broget skue, med bjældeklang i luften hen ad Ullerup gade. Da var jeg stolt af vor kane, som var den »fineste«, og også af bjælderne, som på siden havde hvide og rødfarvede hestehårsduke – de danske farver!

Mange børn havde en lille slæde, og ved hjælp af et langt tov kunne man holde sig fast til en hesteslæde, når den kom forbi skolepladsen. Efter at have kørt et passende stykke slap man tovet og ventede på en slæde, der kørte tilbage igen. Vi legede så godt, at vi glemte

tiden, glemte skolen, kom for sent og fik skænd eller en endefuld.

De fleste kender nu til dags kun en kane fra billige julekort. Jeg mindes ikke at have oplevet nogen jul med kaneføre. Vi er enkelte gange gået i kirke i et sundt frostvejr med et let lag sne på jorden og har samtidig hørt de gamle klokkers kimen, men tåge med gråvejrr eller frost uden sne var også den gang det normale. Julestemningen blev på ingen måde ødelagt af den grund. De omtalte julekort fremkalder ingen erindringer hos mig, men føles nærmest virkelighedsfjerne. Klokkerne kimede stemningsfuldt ved højtiderne, men stemningen kunne dog helt prosaisk afbrydes, ved at jeg lagde mærke til, at Johan Kulgrauue eller hans medhjælper kom til at slå lidt for hårdt med hammeren på klokkerne!

Så godt som alle havde forsikret i den lokale hestekasse, og det var en stor dag for hestekendere, når hestene en gang om året skulle »traves for« og vurderes på kirkepladsen i Ullerup. Formand for hestekassen var Peter Iversen i Avnbøl, en bror til Johan Iversen i Ullerup og fru Helene Hanssen i Åbenrå. Når far, der ikke havde spor forstand på heste, skulle have nye, hjalp hans gode ven Peter Iversen ham.

Når en gammel hest ikke var arbejdsdygtig mere, blev den solgt til en hesteslagter. For at være sikker på, at denne ikke snød sælgeren, skulle han komme med en hov og derved bevise, at den *var* blevet slagtet og ikke solgt videre. En gårdejer havde et jern med sit navn, og det blev brændt ind i hoven, så var det nærmest umuligt at snyde. I Blans havde en gårdejerske solgt en hest til slagting, men var blevet snydt. En skønne dag kom deres gamle hest løbende hjem, stadset op med pudset manke og klippede koder. Dette inspirerede en dreng i Blans skole til en stil om denne hest, hvori der bl.a. stod: In der Stirn hat es einen weissen Fleck und einen

kurzen Schwanz. Jeg ved ikke, om man ønskede slagteren straffet – man gik dengang meget nødig til politiet.

Der blev fortalt mange historier om heste og deres klogskab. Når en hest skulle have seletøj på, kunne den være »tresg« (udtales med langt e = udspekuleret; dette mærkelige ord kendte jeg fra skabelsesberetningen, hvor der stod, at slangen var træskere end alle andre dyr på marken). Hesten kunne løfte hovedet så højt, at man næsten ikke kunne nå at lægge seletøjet på den, eller var svær at fange, når den gik på marken. Men samme hest var mer end villig, ifald den skulle spændes for om natten, når f.eks. læge eller jordemor skulle hentes, og så løb den i stærkt trav.

Når Alssund var belagt med is, kørte man frejdigt i slæde til Als, og det fandt hestene sig i. Men engang skete det, at de løb i vildt nervøst trav, og næppe var man kommet i land, før en pludselig storm brød isen op. Ovre på Alssiden gik en mand en dag fredeligt og pløjede, da hestene pludselig vrinskede og blev meget urolige. Han så da en båd i fare i så god tid, at de ombordværende blev reddet.

I en hestestald skete det, at en lille dreng løb frem og tilbage under rækken af hestene, uden at disse bevægede sig. Mere uforståeligt er det, at en hest stod bomstille, da man engang fandt en lille dreng ligge under bugen af den og med en pisk slå den op ad siderne. I en rejsebeskrivelse af Johs. Østrup har jeg læst, at han, der var på en ridetur i Arabien, ofte overnattede i beduintelt, »men blev det regnvejr, kom hestene ind til os for at søge ly under teltdugen. Der kunne så en tre-fire hingste stå fredeligt side om side, mens vi lå og sov under dem«.

En ugift gårdejer kørte ofte fra kro til kro, og hesten kendte vejen. Man gav ham kun så meget at drikke, at man kunne regne med, at han næppe ville falde af

vognen. Køre kunne han ikke, men hesten klarede selv kørslen og kom altid velbeholden hjem med ham. Her skulle så karlen være parat: få manden af vognen, lodse ham i seng og spænde hesten fra. Engang var karlen faldet i søvn, så hesten stod længe tålmodigt og ventede med manden på vognen. Men tidligere på dagen havde hesten rensset roer, så det var måske det, den skulle, derfor gik den med vognen – manden sov stadig dybt – ud på marken og gik frem og tilbage i rækkerne i den tro, at det var roerensen, den trak. En hests klogskab har sine grænser!

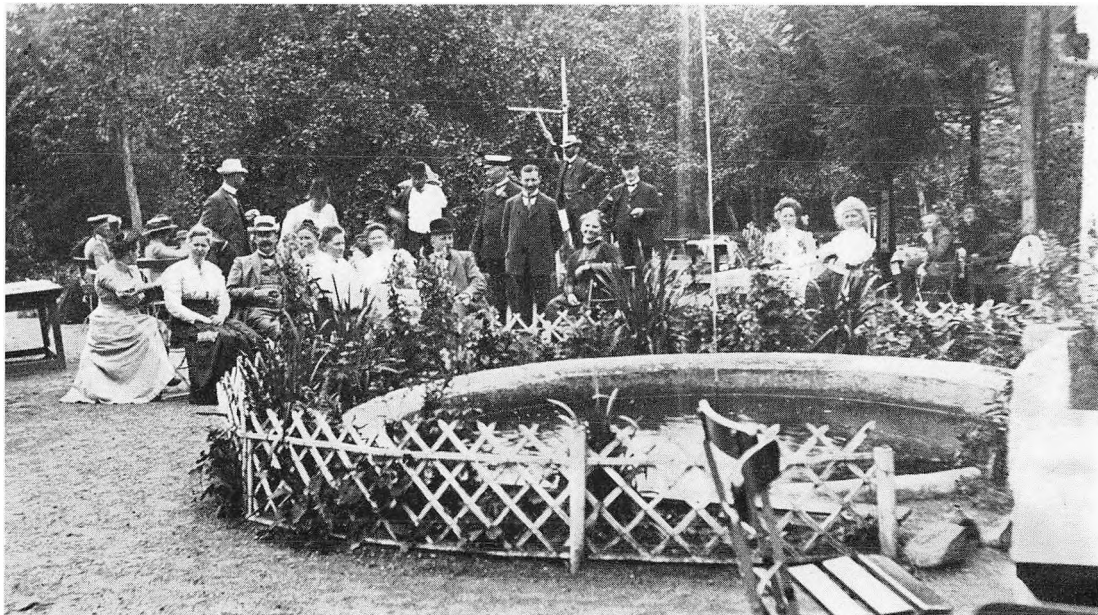
Drenge ville selvfølgelig gerne køre som de voksne, men jeg har ikke kendt nogen, der havde en pony, derimod hørte jeg noget om, at man kunne køre med en ged! I julegave havde jeg engang fået en legetøjsvogn, så stor, at jeg kunne ligge i den eller sidde op på et bræt. Den blev trukket ved en lille stjært med et krydshåndtag på, der kunne tages af. Vi fik anskaffet en gedebuk; far lavede en lille skagle af asketræ, akkurat som »de store«, og hos sadelmager Lampe fik han materialet til et lille seletøj, som far sad og syede om aftenen ved det store ovale dagligstuebord.

Hele forsøget mislykkedes dog. Geden ville kun trække vognen, når en mand gik foran den! Blev den spændt for på gårdspladsen, bestemte den selv kørslen, nemlig hen til de store lindetræer, hvor den rejste sig op på bagbenene for at gnave af de grønne skud op ad stammen, og før eller senere væltede vognen. Mit højeste ønske var at kunne køre op til byen for at hente varer hos købmanden – så gjorde man da nytte! men det kunne ikke lade sig gøre – geden ville ikke aflægge de almindelige gedeunoder.

Jeg husker i øvrigt mange eksempler på, hvor gerne man vil gøre nytte. Da min bror havde lært at cykle så meget, at han ikke væltede med det samme, fik han

Husrækken over for Ullerup kirke. Det midterste hus var mejeri. Det næste Johan Kulgraues. I baggrunden Kyds kro. Efter træernes størrelse at dømme er fotografiet fra ca. 1900, måske lidt før.

Fra Kurhusets have i Gråsten. Her spillede et musikkorps fra Flensborg hver søndag og en gang midt i ugen i sommermånedene.

mor overtalt til, at han måtte hente for tyve penning tvebakker; da han kom hjem, var kun to hele!

Da vor første gedebuk døde, blev en ny anskaffet, men den var *helt* umulig, rejste sig i ét væk på bagbenene og ville stange og var dermed en rigtig ged! Jeg måtte opgive forsøget og overlod seletøjet og skaglen til Christian på Philipsborg, som var fem år yngre end jeg, havde mere forstand på landvæsen og fik en ged noget bedre dresseret, men kun *noget*; en mand skulle også her helst gå foran, for at det kunne blive til kørsel.

En del i byen havde en malkeged («fattigmandens ko»), bl.a. fotograf Bartram. Den blev en dag malket helt uregelmæssigt af Dagmar Alnor fra Ullerupmark, da hun var på vej hjem fra skole. Om sommeren var foderet gratis, fordi gederne blev tøjret ved afsides liggende veje, hvor der var græsrabatter. En sådan ged havde et »rendtye« (rendetøj) på, det vil sige et langt tov var stramt udstrakt et stykke inde i græsset. På begge ender var en tøjrepæl slået ned i jorden. Geden fik så et ca. 2 meter langt tøj på. I dette var der i den ene ende fastgjort et »legen« (g = tysk ch. Ordet findes næppe i almindeligt rigsmål. Det drejer sig om et drejeligt led, bestående af to ved en bolt forbundne ringe, der hindrer, at tøjret snos). Således tøjret kunne geden ikke sno sig ind i tøjret og, når galt skulle være, hænge sig i det. Den ene ring af »e legen« gled frem og tilbage på det lange udspændte tøj. Et sådant »rendtye« var en meget snild indretning: en ged kunne afgnave hele rabatten, men kunne ikke nå ud på kørebanelen og derved genere færdselen. Gik man forbi en sådan ged, kunne man være sikker på, at den gik en tur frem og tilbage, så langt den kunne.

En vaskekone, der havde udearbejde, havde anbragt sine to små drenge i et sådant »rendtye«, den eneste

måde, hun kunne have dem i sikkerhed. Denne primitive form for børnehave var en højst upædagogisk foranstaltning, da børnene rakte tunge efter alle, der gik forbi!

Gamle sadelmager Lampe (hjulpet af konen) var meget dygtig til at lave fint seletøj. Hans far var indvandret fra Ditmarsken, men sønderjysk gift. Foruden at være en god håndværker var han »klog mand«, i det tilfælde naturlæge. Kressen Male har fortalt, at når en patient kom ind til ham, tog han sin lægebog frem og læste sig til de afkog eller te af planter, der i det tilfælde var hensigtsmæssigt. Han var respekteret og helt reel som naturlæge. Men sådan en mand blev der naturligvis lagt særlig mærke til.

Hertil kom, at Lampe hørte til de indvandrede sydfra, der aldrig lærte at tale ordentlig sønderjysk. Også sit eget modersmål fik han ødelagt, derfor blev hans sprog en mærkelig blanding. Mange kunne huske en remse, han i spøg skal have sagt til en patient, der kom ind til ham: »Desben stek und trommeldik und kann nicht länger löw, muss en pulver hebben, tre dag im Bette legen, keen Tabak rauchen, keen Kaffee trinken, wenn dat nicht helfen kann, dann wet ich keen Rå mehr.« Begyndelsen af denne mærkelige remse kan jeg ikke tyde, og sproget er næppe udtryk for hans eget. Hans søn og svigerdatter, som jeg udmærket husker, var milde og meget beskedne mennesker – i deres værksted duftede det fint af nygarvet læder, og som andre håndværkere ville han gerne arbejde med fint materiale.

I sognet var der i øvrigt altid nogle, der var indvandret sydfra og derfor talte dette løjerlige blandingsprog, bl.a. postbud Ermisch, der boede i Avnbøl og gik i dansk tjeneste efter 1920, og barber Bauer. Da Bauer, som var snedker Paulsens svigersøn, havde fået installeret elektrisk klippemaskine, kunne han i begyndelsen ikke væn-

ne sig til den elektriske snor. Engang lykkedes det ham at indfange sig selv i snoren og til sidst trække den ud af kontakten, han sagde da vredt: »Ik tag doch dat ganze skidt und kyt dat up å de ga!« (Jeg tager dog hele skidt og kaster det ud på gaden, kyt er det almindelige sønderjyske ord for kaste). En indvandret mand i Blans sagde om en nabokone: »Dann ist sie so gal, als hät sie ein Spatz gefresse« (så er hun så vred, som om hun havde ædt en spurv). En arbejderkone på Ballegård, hvis vask ikke var blevet helt hvid, sagde: »Ik meen, dat wär Schitt, aber dat is keen Schitt, dat is so in sich.«

Det mærkeligste sprog, jeg har været ude for, var breve fra vor russiske krigsfange Timofé. Han flygtede lige efter krigen til Fåborg, blev gift og arbejdede livet igennem på tapetfabrikken Fiona. Hans breve var en tydelig blanding af rigsdansk, tysk, sønderjysk og fynsk og sandsynlig med ukrainsk ordstilling.

Alle disse mennesker kunne dog tilsyneladende ganske ubesværet udtrykke alt det, de ønskede.

Brændsel

Det krævede mange dages arbejde, på en måde hele året rundt, at sørge for brændsel til opvarmning i huset og til madlavning. Besværet er vanskeligt at forestille sig i dag, fordi dette arbejde mange steder er gledet helt ud, idet man har fået oliefyr (eller fjernvarme) og elektrisk komfur. Først i tiden efter den anden verdenskrig skete den store forandring.

I det mosefattige Sundeved var træ det vigtigste brændsel. Fra gammel tid havde vi en lille mose ved Bovrupbæk ved Blåkrog. Under første verdenskrig var det vanskeligt at få stenkul til kakkelovnen, og vi lavede en del tørv, men de var tunge og mørke, lugtede grimt, og meget blev båret ud som aske.

Træ fik vi fra de levende hegn, men det slog i reglen ikke til. Et godt stykke skov ude på Ullerupmark hørte til de fleste bøndergårde oppe i Ullerup. Også præsten havde en lod her, og han fik i reglen en pæn ekstra-indtægt hver vinter. De gårde, der havde hørt til Philipsborg slot, havde af en eller anden grund ingen skov. Far havde ligesom også Mathias Christiansen på Philipsborg købt et lille stykke af Lakjær skov.

At skove var et besværligt arbejde, også fordi Lakjær ligger en fire km borte. Når vi tog derud, blev vi der hele dagen og havde en madpakke med. Til den fik vi kaffe i Trunbro kro, som nu er nedlagt. Karlen kunne kun køre to læs træ hjem på en dag, og da terrænet er ujævnt og sumpet, skulle det foregå i frostvejr.

Engang var jeg med derude en dag i marts for at plante ask. De var købt i Blans hos »e gammel gåne«

(den gamle gartner). Da vi hentede dem, sagde han: »Det var godt, I kom, for en tysker har tænkt på at ville købe dem, og nu får han dem ikke«. Der var endnu frost i jorden, da vi kom ud i skoven med dem, og vi kunne kun plante ganske få; jeg blev meget glad, da jeg allerede havde begyndt at kede mig lumsk.

Når et læs træ kom hjem til »e vejkast« (ved-kast), skulle det væltes, og alle skulle ud for at hjælpe, når der blev råbt »No kam han mæ e las«. To af karlene tog fat i hjulegerne og løftede, resten lagde ryggen mod læsset – pigerne først efter at have taget et sækkelær-redsforklæde om ryggen.

På en gård gik vejen hen til »e vejkast« langs med en række vinduer i en bygning. Uden at karlen havde lagt mærke til det, stak en tyk stok noget ud fra læsset og trykkede ruderne ud hele vejen! »Tombe kal«, var gårdejerens korte reaktion.

»E vejkast« var et stykke jord ved gården, hvor alt træ læssedes af. Var det hele kommet hjem, begyndte den omfattende viderebehandling. Træet skulle først »snejes ue«, det vil sige at det grove blev lagt i en stor bunke for sig. Det skulle saves til »spleen« (udtales med langt e, og det betyder større stykker brænde). Kvaset blev sat fint tilrette med toppen opad, så det var nemt at hente, når det skulle hugges til »stegge« (pindebrænde). En fjorten dage til tre uger i træk kunne en to-tre mand stå ved hver sin huggeblok og svinge øksen op og ned – stå stille så længe kunne give kolde fødder om vinteren. Et sted havde drengene hugget små stifter i huggeblokkene, derfor måtte den øverste del saves af, før de var brugelige.

Et par år før 1914 lejede vi en »steggemaskin« fra Staugaards maskinfabrik i Ragebøl. Med den fulgte »e steggemand«, som var fra Øster-Sottrup. I den maskine blev alt kvaset hugget på en dag!

Men det grove træ blev stadig savet med håndkraft. Som hjælp havde vi »Stoe-Fredrik« (Frederik Sønniksen); han fik kosten og siger og skriver to mark om dagen – dengang anset for en pæn betaling! Men alt det savede træ skulle tages i hånden endnu en gang, idet hvert stykke skulle lægges op på en huggeblok og kløves.

Vi gjorde ikke meget ved udformningen af brændestablen, men mange satte den op med stor kunstfærdighed. Stablen kunne laves, så den havde form som en bikube. Kressen Males stabel var lang med afrundede endesider, og den var så omhyggelig sat op, så den blev stående, til den kørttes ind. Flere af de kunstfærdigt opsatte stabler faldt nemlig sammen, fordi træet i løbet af foråret og sommeren tørrede og derfor skrumpede noget ind.

Noget af det grove træ savedes i stykker på ca. en meters længde. Var det tykt, kløvedes det. Det blev lagt i en særlig dyngge og skulle bruges til fyring i den gamle og store stensmurede ovn. Det træ kaldtes »bagevej« (bage-ved).

Træ, der egnede sig til gavntræ, blev lagt til side. Det kunne bruges til stjært, hammel, vognkæppe, skovleskafter osv.

Træet lå i store stakke til tørring for så i juli måned at blive kørt i hus på en solskinsdag, så det kunne være helt tørt.

Hver morgen hele året rundt måtte en af pigerne bære brændsel ind i køkkenet. Der var ofte en lang vej at gå med det, da »e steggelaj« (brændselsladen) kunne ligge meget afsides. Indbæringen skete i en »torrekorre« (tørvekurv), der var lavet af uafbarkede pilekviste. Den havde to hanke, og når én pige bar den, trykkedes den ind mod knæene, en anstrengende bæremåde.

Før stenkullene blev båret ind, skulle de største klum-

per slås i stykker med »e molge« (en stor hammer med langt skaft). Når alt brændsel var kommet godt i hus, følte det som en lettelse med taknemmelighed i sindet, på samme måde som når høst- og roearbejdet var overstået. »Vi raje no engang it øwe, vondt e væ de blywe« (vi råder nu engang ikke over, hvordan vejret bliver).

Som barn ville jeg gerne være med til at fælde træer i skoven og brugte ved den lejlighed en lille økse. Det varede noget, inden jeg lærte at fælde et træ, så stabben blev glat og vandret; i begyndelsen »figelt« jeg (g udtales som tysk ch). Ordet betyder at arbejde dårligt: man ramte ikke altid det rigtige sted med øksen, hvorfor stabben blev ujævn og skæv og delvis flænset ned ad siderne, så den blev hæmmet i at skyde nye skud). Mange karle lærte slet ikke kunsten.

Når et større træ skulle *saves* om, skulle man med øksen »hugge for« – nu foregår det med motorsav; det skulle gøres med omtanke, da det fik temmelig stor betydning for retningen af træets fald. Hvor meget far kendte til dette, ved jeg ikke, men som de fleste andre vidste han vel i grove træk, hvordan det skulle gøres.

I slutningen af anden verdenskrig oplevede jeg i en af Åbenrås skove, hvordan et stort træ blev fældet af to erfarne skovhuggere. Det stod i udkanten ved et hegn. For ikke at ødelægge nogle nyplantede grantræer eller falde ud på en mark skulle træet ikke bare falde i en bestemt retning, men ved faldet dreje sig noget for at lægge sig på den grenløse side. Manden, der huggede for, vurderede sit arbejde meget nøje, så hele tiden på resultatet, og så vendte han pludselig ryggen til stammen, bøjede sig ned og så med hovedet nedad gennem sine egne ben på udhugningen. Derefter rejste han sig, huggede lidt mere væk, og så gav de sig til at save træet om. Det faldt nøjagtigt som ønsket. Da jeg sagde et eller andet forundret om det, svarede de bare »Nåh

ja«, og gav sig til at hugge grene af. Jeg ved ikke, hvor almindelig en sådan fremgangsmåde er, men et par år senere læste jeg Martin A. Hansens lille essay »Marias Søn«, der står i »Tanker i en Skorsten«. Det begynder sådan: »Når fortidens troldmænd bøjede sig ned og så sig tilbage mellem benene, fik de magt til at rulle marker og skove op, som man ruller et tæppe sammen. Det forstår man meget godt, når man fra barndommen husker, hvor forunderlig alt var, set fra den stilling. En verden, der stod på hovedet, havde sine egne naturlove, hvor det mærkelige var det almindelige og dagligdags«.

For mig stod skovarbejderen i Åbenrå som en af disse troldmænd.

Det sangglade Sundeved

Allerede så tidligt som 1868 blev der dannet en sangforening i Ullerup. En af stifterne var Kressen Males far, »e gammel Male«. Selv om det i den sidste tyske tid blev forbudt at synge mange af de danske sange, havde den stor national betydning. Salmer og sange uden national tendens fremmede også danskheden, og man vidste, at alle medlemmer var bevidst danske. I et brev fra H. V. Clausen til H. P. Hanssen fra 18. dec. 1893 skriver han: »Jeg kommer ned til jer i julen«, og han nævner så bestemte ting, han vil undersøge. Men H. V. Clausen har også tid til overs til andet og nævner her Ullerup Sangforening. Det er derfor højst sandsynligt, at han har boet i Kyds kro tredie juledag og om aftenen overværet det store julebal, »e sangbal«, hvor sangforeningen ikke bare sang julesalmer, men også muntre viser. En noget ufrivillig deltager har den tyske gendarm Cummerow nok været, men han har næppe generet, da han ved sådanne lejligheder kunne sidde hyggeligt sammen med deltagerne og nyde en kaffepunch eller en grog.

Jeg husker godt, at far undertiden sang nogle af de muntre viser bl.a. »Spisesedlen«. Jeg mindes kun enkelte linier af den, men en datter af en af de bedste sangere, Chr. Iversen i Blans (»Lill' Yvsen ve e bæk«) har overladt mig hele visen:

∴ Gåsesteg og rødkål,
svinesteg med surkål,
bedekøller med spinat,
kylling med agurker ∴

Postej, omelet, bøfsteg, koteletter, lammebryst med rejesauc'

fyldte hvidkålsho'der, skinke med grønlangkål til, søbekål og flæsk.

Kopsalat, salat, salat, salat med fløde, bankekød, bankekød, bankekød med sauc' til.

friske norske østers, kalvesteg

Gode makaroni, røget laks med røræg, med grønne ærter, stegte kalvelever,

kyllingsteg med blomkål, selleri –

Ovenpå, smør og ost, flamske sild,

pengene der lægges straks

ønskes velbekomme !!!

Når jeg tænker på, hvad man dengang spiste, må man gå ud fra, at sangerne slet ingen anelse har haft om de mange rare sager, man sang om. Grød og saltet fedt flæsk var daglig kost; dog fik vi ikke femten gange om ugen »tarregrø« (boghvedegrød), som A. D. Jørgensen fik det, da han i 1857–58 tjente på Avnbølgård!

Jeg mener at have hørt Ullerup Sangforening synge i forsamlingsgården i Vester-Sottrup, men ellers er mine erindringer om den knyttet til salmerne jule- og nytårs-aften i Ullerup kirke. Kirkeklokkernes kimen, de to store juletræer oppe ved alteret, hvor lysenes flammer bevægede sig svagt og glimtede i de store sølvkugler, duften af gran, mest af alt juleevangeliet, hvor man i tankerne var »i den Davids stad, der hedder Bethlehem« – alle disse indtryk og stemninger føltes helt overvældende. Salmesangen var for voldsom, degnen var ikke nogen mester til at spille på orglet, og en sådan aften trak han alle registre ud, også »trompeten« for at kunne overdøve sangen. Når den endelig forstummede, blev der et øjeblik stilhed, så hørtes en ganske svag tone oppe fra »loftet« ved orglet. Det var Kressen Male, der

gav tonen til de forskellige stemmer. Jeg sad altid helt fremme i kirken, og så ligesom lidt fra det fjerne hørtes fint og rent: Stille nat! Hellige nat –

Salmesangen i kirken betød vist ikke ret meget for de fleste. Pastor Jepsen kunne ikke synge, men det kunne provst Andersen, og han indførte efter 1920 flere nye og meget sangbare salmer.

Som ofte omtalt betød Den blå Sangbog overordentlig meget. Mange lærte danske sange på efter- og højskoler, således på Skibelund Efterskole, hvorfra en pige kom hjem og fortalte, at man især brugte: Venner ser på Danmarks kort, og Misse la Cour Pedersen hævdede ordentlig stemmen, når hun sang:

skænke os et Danmarks kort,
hvor alt dansk igen er vort!

Samme pige var meget optaget af, at Christian la Cour Pedersen havde lært eleverne runealfabetet, en virkelig morsom idé.

Der blev også sunget meget i pastor Eriksens ungdomsforening i Vester-Sottrup, hvor Cumberow også var til stede for at passe på, at man ikke sang de forbudte sange eller dem, som man burde undgå – dem blev man »advaret« imod i forordet til Den blå Sangbog. Mange meget yndede sange fra dengang er nu glemte, f.eks. »Droslen slog i skov sin klare trille«, og den sentimentale »Slesvig, vort elskede omstridte land« er nu politisk uaktuel. Let at synge var »Jeg elsker de grønne lunde«. Den sang vi ved afstemningsfesten den 10. febr. 1920. Efter sangen hørte jeg én sige til sin nabo:

»Mig fryder din ros, din ære,
mig knuger din sorg, dit savn.
Hver glans, hver plet vil jeg bære,
som falder på Danmarks navn«.

»Do, Jøn, de æ da et godt væs de« (Du Jørgen, det er

da et godt vers det).

Ved et nationalt møde omkring genforeningen, hvor H. P. Hanssen talte, kom jeg til at se på ham, da han sang:

»Denne bostavn er vor,
og vi elsker den for,

hvad den var, hvad den er, hvad den bliver igen.«

Han så ikke på forsamlingen, men ligesom lidt ud i det fjerne. Han var helt hensunken i indholdet, der så helt dækkede hans eget syn på kampen om Sønderjylland. Nok sang man »Du skønne land«, men »Jeg vil væрге mit land« indeholdt mere, der var politisk og nationalt aktuelt.

I forsamlingsgården i Vester-Sottrup har jeg set et tableau blive opført, hvor en ung pige, klædt i norsk nationaldragt fra Hardanger sang »Der ånder en tindrende sommerluft varmt over Hardangerfjords vande«.

En meget yndet sang var mærkelig nok »Så langt, så langt rækker tanken frem, til gamle mor og mit barndomshjem«! Det er en dansk-amerikaner, der mindes sin gamle mor og dansk natur.

Så var der de mere populære sange, bl.a. »Skamlingsbanken« og »I Kongelunden skal brylluppet stå«. De egnede sig fortrinlig til at synge ved malkningen, eller når pigerne ude i »e tokamme« eller »å e ren'n« (begge ord betyder vaskerum) vaskede mælkejungerne, før de blev sat op med bunden i vejret på »e ri«, et bænkgagtigt stativ lige uden for bagdøren. Skurebørsten arbejdede ofte i takt med sangen.

Meget yndet var »Vente på far«. Den havde mine forældre hørt på Philipsborg, og far købte straks melodien med teksten på et tosidet nodeblad hos Andreas Clausen i Sønderborg. Den var let at spille, og jeg kunne den straks:

Tre søde små børn med øjne blå
stille i skumringen sammen stå,
følger med øjnene alle dem,
som hist fra byen nu vender hjem.

Vente på far, vente på far osv.

Sangen endte godt, da far kom hjem. Under krigen sang børnene den, da deres far var indkaldt.

Meget sørgelig var sangen:

I en seng på hospitalet,
hvor de hvide senge står.

En pige skrev om den, at »den var til at græde over.«

De fine tyske sange, vi lærte i skolen, har jeg aldrig nogen sinde hørt nogen synge, f.eks. »Ich hatt' einen Kameraden«, »Wem Gott will rechte Gunst erweisen«, »Sah ein Knab' ein Röslein stehn« eller »Ich weiss nicht, was soll es bedeuten«. De nationale modsætninger var for stærke. Sang man endelig tysk, var det de helt populære.

I Gråsten sang man (om flere!):

Der . . . in Gravenstein,
der liebt die Mädchen, gross und klein.
Tra-la-la osv.

Også dengang afslørede man ubarmhjertigt menneskelige svagheder!

En anden vise begyndte omtrent sådan:

Dort unter der Elbe,
Da führt' n Tunell.
Wenn man rein kommt, wird's dunkel.
Wenn man raus kommt wird's hell.
Holla-hi-a ho, Holla-hi-a-ho.
Dort oben auf dem Dache,
Da sitzen ein paar Kater.
Der eine ist der Sohn,
Und der andere der Vater.
Holla-hi-a-ho osv.

En anden vise begyndte:

Mein Herz, das ist ein Bienenhaus.

Die Bienen fliegen rein und raus.

Meget sunget var en vise med omkvædet »ein Paar Stiefel ohne Sohlen«. Den sang vi på en spadseretur op på Dybbøl i 1916, den 2. september, som var en national helligdag til minde om sejren over Frankrig 1870-71. Vor klasselærer dr. Woite spurgte let fornærmet: »Vielleicht könnt ihr etwas ordentliches singen« – det kunne vi ikke.

Nogle af de kendte skillingsviser blev sunget af en fodermesterkone, mens hun malkede, og hun havde derfor en mængde små tilhørere, der – som hun selv – sad på små trebenede skamler omkring hende. Hun kunne nogle vers af Hjalmar og Hulda. Men mest indtryk af alle gjorde:

Den skønne Selinde som barn fra sit hjem
blev røvet en aften i haven;
to lumske zigeunere listed' sig frem,
da alt var så tyst som i graven.

Zigeunere solgte Selinde for guld,
da ind i Tyrkiet de vandred.

Det hele så sort ud for den »skønne Selinde«, men efter mange års genvordigheder blev hun trods alt reddet på den forunderligste måde, så visen kunne ende i kærlighed og lykke!

Ordet »haven« i første vers sang hun med et meget kort a.

Foruden børnene var også en del katte til stede, og med visse mellemrum drejede hun en af koens patter i retning af en kat, der åbnede gabet, drejede hovedet lidt skråt, så strålen ramte præcist, hvor den skulle.

Det var altid lidt besværligt at *begynde* at malke en ko, »den skull først gi næn« (den skulle først give ned),

men snart gik malkningen af sig selv, og så kunne der udmærket synges og snakkes samtidigt med. En sådan situation med enkelte små brum fra køerne, lyden af mælkestrålen ned i spanden – man kunne ligefrem høre, hvor meget der var i den, de klask, klask det gav, når en ko forrettede sin nødtørft ned i »e grof« (grebnin-gen), køernes gumlen, raslen med lænkerne, kattene, sangen osv., alt dette gav en ro og tryghedsfønmelse i sindet. Nok skulle man til tider skynde sig, men det var man naturligt indstillet på uden at blive rastløs.

Fodermesterkonen havde en søster på Philipsborg, og flere gange har jeg hørt hende prøve på at synge, når hun malkede i »e snergelyk« (snekkermarken), der lå indtil os, men hver gang gik det i stykker for hende allerede i første linie af sangen.

De to søstre tilhørte en stor søskendeflok, og deres far, Ole, var teglværksarbejder i Egersund, hvor de boede i en meget beskeden lejlighed. De tilhørte begge den skare af fattige svenskere, som var født omkring 1850 og var vandret til Sønderjylland. Ole var en stor kraftig mand med hvidt skæg, og han og konen, der var lille, sled i det for at ernære de mange børn. Han hed Nilsson og var fra det fattige Småland. Han havde en lidt ældre halvsøster, og det var ingen ringere end Sverrigs berømte sangerinde Christina Nilsson (1843–1921). Indtil sit fjortende år havde hun delt kår med sin fattige familie, men så blev hendes sangstemme opdaget, og med den skulle hun senere erobre hele verden og derved blive den store undtagelse i familien som Thorvaldsen og H. C. Andersen her i Danmark. Folk mener at kunne huske, at Ole engang rejste til Flensborg for at høre sin berømte halvsøster synge ved en koncert.

De indvandrede svenske familier, jeg har kendt, lærte

at tale sønderjysk; de var tyske undersåtter, men de sluttede sig til de dansksindede.

En af disse svenske familier var vi gode venner med hjemme. Manden hed Jens Larson og var begyndt som arbejdsmand. Han var som Ole Nilsson stor og kraftig og hjalp i sine yngre dage far med at grave mergel, et meget hårdt arbejde. Han blev gift med en »Sonebo« (Sundevedbo), og ved sparsommelighed og arbejdslyst arbejdede han sig fremad og kunne købe den dengang lille fine ejendom »Baså«. De fik anlagt en meget fin have med frugttræer og mange blomster. De var meget stolte af deres stuehus, hvor der var højt til loft, som endog var »gipset«! I de fleste huse var der bjælker med træloft. Han tjente også en del ved at handle med kreaturer. Da de gik på aftægt, byggede han to fine ens huse oppe i Sottrup by ved hovedgaden, nabo til Jørgensens gartneri. Det ene solgte han, og selv boede de i det andet til deres død.

Fritidsbeskæftigelse

Det er meget sjældent, jeg som barn har kedet mig; egentlige »kammerater« har jeg strengt taget aldrig haft. Vi boede for afsides, der var over 1 km til nærmeste jævnaldrende. Cykler var der få børn, der brugte, og det er værd at nævne, at indtil 1919 var der bogstavelig talt ingen, der cyklede til skole. På Philipsborg var der »kun« piger (6 i alt), og dem kunne jeg selvfølgelig ikke lege med! Nr. 7 var Christian, men han var desværre 5 år yngre. Hans fødsel husker jeg, fordi mor en tidlig morgenstund vækkede mig og meget oplivet sagde: Der er kommet en lille dreng på Philipsborg i nat! Glæden over en mandlig arving til gården havde også forplantet sig til os.

Engang vi var på Philipsborg, det har nok været et par år før første verdenskrig, var Christian gået sin vej for at inspicere gården og dens omgivelser. Pludselig rev Christian døren op ind til gæsterne og udbrød med høj røst: »Fa, e bol hæ spist e vandhønsre« (Far, tyren har spist vandhønereden). Faderen svarede lidt uægte interesseret og lidt flov: »Nå-å, så-å, hæ den det« (har den det). Det var lidt uden for reglerne, at et barn uden videre afbrød de voksnes samtale, men her var naturen gået over optugtelsen – begivenheden i »e slåmaj« (engen omkring slotsbanken) havde været for stor.

Da jeg gik i skole, var der noget, der hed »drengegilde«, men det var kun for de mere velhavende. Jeg havde lov til at invitere dem, jeg ønskede, og havde altid nogle med, som ikke kunne gøre gengæld. De var glade for at komme med, men må uundgåeligt have følt det

sociale skel, der fandtes. Når vi inviterede, blev der altid føjet til: »kom godt tidlig«, så alle gik hjemmefra straks efter middagsmaden. En enkelt gang kom jeg tidlig hjem, så min mor sagde: »kommer du allerede nu?« Det var Nis Clausen på Holmbogård, der var vært, og sagen var den, at vi havde leget lidt for energisk i haven, sprunget over bedene, hvilket ikke altid var lykkedes osv. Så lidt hen på eftermiddagen kom Grethe Clausen og inviterede os ind til en hurtig aftensmad, så vi kunne komme hjem, »da det så ud til at blive tordenvejr!«, som imidlertid ganske udeblev. Næste år, vi var der, sagde Nis helt sagligt, som om det var ham, der havde truffet afgørelsen: Er det værd at lege i haven? Vi fulgte alle hans forslag.

Den vigtigste leg ved disse drengegilder var »Gendarm og røvere«. Et par blev udnævnt til ordenshåndhævere og udstyret med en stok – resten var røvere. »E kaschot« (fængslet) skulle jo helst kunne lukkes udefra, så der var nærmest kun én mulighed: »e vandhus« (den tids W.C.). Der var så undertiden en to-tre klemt inde, hvor luften ikke var for god i forvejen. Høns huset kunne også bruges, men der forstyrrede man de høns, der var »ve å gøe« (ved at lægge æg); desuden skulle forbryderen jo virkelig straffes. Røverne, der endnu var på fri fod, kunne inderligt glæde sig, når én blev fanget og fik af stokken. Allerede Holberg har bemærket, at de voksne også har denne følelse, når han siger, at han altid har glædet sig over »at se folk blive trukket i ar-resten«.

Mathilde, der holdt privat syskole midt i byen, sluttede sine kursus med et pigegilde, og pigerne legede også politi og røvere. Her sad arrestanterne nu rundt omkring i nabolagets høns huse, uden at der blev taget hensyn til deres legitime beboere.

Engang, vi var inviteret hos bager Lassen, spillede vi

fodbold. Peter Clausen fra Lundsgårdsmark havde sammen med andre fået en fodbold købt i Sønderborg, og en tid spillede de nede på vor eng (efter krigen betød Peter Clausen meget for idrætten i Ullerup sogn). Men nu havde vi fået lov til at bruge denne fodbold. Peter Clausens bror Asmus var den eneste, der kendte lidt til fodboldreglerne, men Julius var vært og bestemte derfor enevældig, hvordan spillet skulle foregå. Derfor skulle målmanden indlede spillet – den post havde han tildelt sig selv.

Det var morsomt at være til drengegilde hos bager Lassen. Langs med bjælkerne hang der nogle lange sværd og spyd, som i dagens anledning blev taget ned og beskuet med andagt. De var hentet hjem fra »de vilde i de varme lande« af bagerens bror, der var kaptajn. Lassens kone husker jeg knap nok; hun døde ret ung, og de fik så en husholderske, og hun var vært ved nævnte drengegilde. Ved en fejltagelse – vi fik altid fin opvartning – havde jeg fået en »kræmsnet« (en napoleonskage), der var for gammel, hvorfor jeg havde mistet appetitten. Husbestyrerinden sagde så til mig: Æ do en krøffenbirre? (Er du en krybbebider?); det udtryk bruges om heste, der har den fejl, at de bestandig bider i krybben og andet træværk i båsen. Alle stak i at le, jeg blev meget fløv og dækkede over det ved genert at le med de andre.

En almindelig leg dengang var »Klabuni«. En skulle med ansigtet i hænderne stå ind mod en mur eller et træ og tælle til hundrede, mens de andre skjulte sig. Når drengen, der talte, var færdig, råbte han Klabuni, og de skjulte skulle så snige sig hen til tællestedet uden at blive opdaget af drengen – den første, der blev råbt an, skulle så »stå« næste gang.

En anden almindelig leg var at »stjæle æg«. Gårdspladsen blev inddelt i to halvdele, og så langt fra hin-

anden som muligt blev der lagt en halv snes sten (»æg«) inden for en lille cirkel. Dem gjaldt det om at stjæle fra hinanden; man måtte kun tage et æg ad gangen. Var man kommet over stregen ind på eget område uden at blive fanget, var tyveriet lykkedes; det fortsatte man med, indtil den ene part havde fået alle æggene.

Lidt farlig var det at »spille Jeb«, som var en to-mandsleg. To teglsten blev stillet på den smalle langside ca. 25 cm fra hinanden og derover lagt en lille stok ca. 30 cm lang. Med en længere stok skulle den korte slås væk. Den lille stok kunne slå én slemt i ansigtet, når den kom susende gennem luften. Greb modparten den, havde han vundet spillet. Blev den ikke grebet, lagde man den lange stok hen over de to teglsten, og modparten skulle så stå der, hvor den korte var faldet, og med den slå den lange af stenene – det var en spændende leg og krævede ikke så lidt øvelse.

I skolen legede vi »Schlagball«, der minder meget om langbold, men er langt voldsommere. Den leg fortsatte vi med hos Adler Lund på Sønderborg Statsskole. Engang var vi til sportsstævne i Schlagball i Haderslev, hvor vi tabte, da de to brødre Fuglsang (Mathias og Adelbert) var langt de dygtigste – deres ældre bror er den kendte biskop Fuglsang-Damgård. Schlagball var jeg ikke helt dårlig til, derfor havde jeg en bedre gymnastikkarakter om sommeren! Til jul skrev Adler Lund således i min karakterbog: Manglende naturlige evner opvejes endnu ikke af interesse – g+. Ordet *endnu* var til en vis grad opmuntrende, så senere viste jeg interesse og fik mg (en enkelt gang mg+!) en karakter alt for høj til mine evner.

Skolen og disse lege kunne naturligvis ikke udfylde min tid. Mine forældre forlangte sjældent, at jeg *skulle* arbejde. Min fader sagde engang til en gæst: Man skal

ikke *tvinge* børn, men kommer de selv og vil være med, så bør man opmuntre dem til det.

Som man vil forstå, havde jeg megen fritid, og de interesser, jeg havde som barn, har stort set holdt sig til i dag.

Haveinteressen var nok den største, og en tid tænkte jeg alvorligt på at ville være gartner. Som omtalt andetsteds fik vi havefrø fra Erfurt eller hos »den gamle gårne« (gartner) i Blans. Jeg var ikke ret gammel, før jeg fik min egen have. Den husker jeg stadig helt nøje. Havefrøet betalte far, planterne solgte jeg til mor, der betalte med »fars penge«.

En anden interesse var snedkerarbejdet, som jeg havde den allerbedste lejlighed til at praktisere i fars store snedkerværksted. Når der blev købt brædder hos Jessen i Sønderborg, fik jeg samtidig et tyndt bræt, eller også fik jeg hos Kyd i Ullerup kasserede emballagekasser. Jeg begyndte med at lave små trææsker af forskellig størrelse, som jeg altid med held fik solgt til vor gamle røgter Jens for fem eller ti penning. For os begge var det en alvorlig handel, og Jens betænkte sig ofte meget længe! Under krigen lavede jeg kaninbure i massevis.

Omkring 1916 fik jeg et fotografiapparat, der i kataloget blev karakteriseret som »Extra Rapid«. Min læremester i kunsten var Bartram, og derved fik jeg lejlighed til at lære et af de interessanteste mennesker at kende, som jeg har mødt. Straks efter krigen var apparatet forældet, og jeg tabte hurtigt interessen.

I gymnasietiden 1921 hentede jeg engang maling hos Kressen Male. Jeg lagde mærke til, at der i værkstedet stod en bogpresse og blev derved klar over, hvad bogbinding var. Sammen med have- og snedkerinteressen blev det en fritidsbeskæftigelse lige til i dag. Det er en svær kunst og kræver udholdenhed; mange har prøvet og øjeblikkelig ødelagt bøgerne.

Rejseliv

De første rejser, jeg kan huske, gik så langt som til Gråsten og Sønderborg. Kortest og billigst til Gråsten. På Avnbøl station hed stationsforstanderen Ernst, hans næstkommanderende var den venlige Jespersen, og de var begge tysksindede; nr. tre var Friis; han var dansk-sindet og blev et stykke tid efter genforeningen stationsforstander vestpå. Ernst ville meget nødig tale dansk. Det var selvfølgelig et minus, »men han hæ en køn dædde« (men han har en smuk datter), føjedes der til, og det var øjensynlig en formildende omstændighed!

Tidlig fik jeg lov til selv at have min billet, hvoraf et lille stykke var klippet skråt af, i lommen, og tjenstvillig gav jeg den til klipning hos »e Schaffne«, kiggede på det lille runde hul og puttede den så i lommen til omhyggelig opbevaring. På strækningerne til Gråsten og Sønderborg kendte jeg næsten alt i de mindste enkeltheder. Var vi på vejen til Gråsten kørt forbi Fritz Brodersens gård, var der ikke flere huse, og så vidste jeg, at det snart et kort øjeblik ville blive mørkt i kuppeen, når vi kørte under viadukten hos »Kressen Garve«. Hos ham kunne vi før i tiden få læder garvet, det skete i egebark, og det varede et helt år, før vi fik den »rå hud« tilbage som fint læder. I Lakjer skov kunne det ske, at en gren med et hurtigt smæk slog imod vinduet. Var der ikke noget særligt at iagttage, kunne jeg prøve at se på en bestemt hegnspæl, det kunne trods farten lade sig gøre ved at se fremad og så lade øjnene hurtigt glide tilbage, hæftet på pælen. Hegnspælene var ofte

gamle sveller og hver tiende havde en lille støtte til hver side forneden. Kiggede jeg ind i en have, genkendte jeg nogle af de æblesorter, vi havde hjemme: Belle de Boskoop, Filippa osv. Iagttagelsen af alle disse små ting gjorde, at jeg aldrig kedede mig i toget – og stadig ikke gør det, vel at mærke om dagen, når det er lyst. Kørte vi over et sporskifte lige efter Adsbøl, var vi ved Gråsten Teglværk. Engang under krigen, da fru Jebsen var med toget, holdt det længe på dette sidespor, fyrbøderen skovlede store briketter af og fik andet med i stedet; så meget kunne ses i mørket, så der blev ordentlig handlet »sort«. Far og mor syntes, at det var drøjt nok, at netop fru pastor Jebsen skulle opleve det, den måske mest lovlydige i hele sognet.

Lige før Gråsten løb banelinien parallelt med lillebanens spor fra Åbenrå. Et par gange har jeg oplevet, at de to tog kørte ved siden af hinanden, men vort »store tog« kørte snart fra »e Kleinbahn«, som man foragteligt så lidt ned på! Stationsbygningerne langs strækningen lignede hinanden, grimme var de, så mærkelig tungt tækket med tegl. Stationerne i Gråsten og Sønderborg var større end de andre og havde restauration. Værten i Gråsten hed noget så mærkeligt som Kastenbein.

Til Gråsten rejste vi, når det drejede sig om småærinder, og her hentede far penge på sparekassen hos J. Schmidt, og der boede vor læge, den milde dr. Nielsen. Mærkeligt nok husker jeg slet ikke slottet, som vi passerede på vej op til apoteket, der højst upraktisk lå (og ligger) uden for bykernen. Her havde vi købt et febertermometer, som vi havde liggende hjemme i et skab. Det blev lagt i armhulen, når feberen blev taget; det kunne ske, at det blev lånt ud til naboerne. Fra apoteket havde vi altid tre flasker stående: Lysol, Hoffmannsdråber og Kinadråber (Chinamagentropfen stod

der på flasken). Lysol brugtes til at rense sår med. Lidt lysol blev hældt i kogende vand i et vaskefad, og så rystede man hånden med såret hurtigt frem og tilbage i vandet en ti minutters tid; grøn sæbe kunne bruges i stedet for. Lysol blev først op i tyverne afløst af jod.

Hoffmannsdråber brugtes mod ildebefindende. Nogle dråber blev hældt på et stykke sukker, det smagte så godt, at det engang imellem blev brugt i utide! Kina-dråber blev indtaget på samme måde, men de var beske og fristede ikke. Andre havde kronessens stående mod dårlig mave. Det var gode midler, f.eks. i juletiden, når maven var blevet overbelastet af grønlangkål med fedt flæsk eller æbleskiver med svesker i.

Mange troede på nogle »hjemraj« (husråd), f.eks. et mærkeligt middel mod engelsk syge: En mand gik ud for at hente en græstørv, der blev lagt på barnet for så senere at lægges på plads igen på nøjagtigt samme sted. Denne »operation« har jeg selv været ude for. Den foretoges af muremester Jakob Ras (= Rasmussen), der et par år før havde bygget vor nye stald. Stik imod reglerne fik jeg senere at vide, hvor »e grejssa« var taget – det var far, der ikke kunne »holde tæt«!

Selvfølgelig har jeg også haft mæslinger, men kom ikke ud for at skulle drikke et afkog af »fåbrogge« (fårets ekskrementer), der blev serveret i saftevand.

Vorter smurtes med en »flæsksoe« (flæskesvær), og når det var sket, skulle den smides væk ved at kastes over venstre skulder ved fuldmånens skær! Kressen Male har fortalt, at i hans soldatertid var der vorttepidemi i Flensborg; man skulle hver morgen spytte på vortterne, og for at man ikke skulle glemme det, var et bræt sat op, hvorpå der med kridt var skrevet med store bogstaver: Spucken!

Bedst husker jeg ture til Gråsten i sommermånederne. Da var der søndag eftermiddag og en dag midt i ugen

koncert i Kurhusets have. Et musikkorps med blæseinstrumenter kom da med damperen fra Flensborg og spillede nogle timer. Dengang var Kurhuset (det nuværende gigsanatorium) omgivet af bøgeskov, og bygningen var for mig lidt af et eventyrslot. Vi sad på den grusbelagte plads foran bygningen, hvor der var stillet en mængde havemøbler, og nød en sodavand til musikken. Jeg husker også varmen og trætheden i fødderne med de tykke hjemmestrikkede strømper og de store støvede støvler. Dengang var vi ikke forvænt med musik. Det var en begivenhed, da min far og min bror, der begge var musikalske, rejste til Flensborg for der at overvære en stor koncert.

Hjemme blev vi engang en smuk sommermorgen overrasket ved at høre salmer blive spillet på blæseinstrumenter fra Snogbæk præstegård – man sagde, det var en fødselsdagsgave til pastor Bertelsen. Det var »himmelske« toner hen over markerne, de levende hegn og den grønne, dugvåde eng, alt belyst af morgensolen. Vi stod allesammen ganske stille foran østerenden af huset og lyttede. For mig var det lidt af en åbenbaring, og det fremmedartede fremhævedes yderligere af, at jeg kendte meget lidt til egnen omkring præstegården; fra os førte dengang ingen veje direkte derhen, og det var i et andet sogn, så fantasien gjorde verden stor.

Vi kørte altid til »stajs« (til staden) i togets tredje klasse. De eneste, vi kendte, der kørte på anden, var pastor Jepsens. Billigst var fjerde klasse, hvor der var mange ståpladser med mange stropper under loftet, og hvor sæderne rundt under vinduerne var et temmelig smalt bræt, umageligt at sidde på som et stolestade i kirken. Her var det tilladt at tage nogenlunde alt det med, der kunne komme ind ad døren, f.eks. en mindre kommode, kurve med levende fjerkræ og kaniner, en sæk kartofler osv. Engang har jeg set én komme ind

med en cykel, der kunne foldes sammen.

Engang ville min mor gerne have mig med til Adsbøl (vel sagtens for at have lidt selskab), en ca. 5 km, så hen- og tilbagevejen blev til en 10 km; det ville jeg gerne, men det var langt at gå for en tiårs dreng. Det var en varm sommereftermiddag, og jeg husker i grunden ikke stort andet end træthed og en støvet landevej ved Lakjær skov. Mor havde et ærinde hos en »potsmage« (g udtales som tysk ch); det var en kone, der satte ny besætning på damehatte – mange var dygtige til det og kunne være små kunstnere. De fremstillede endvidere »høltøj« (kvindernes hovedpynt). Desuden lavede de »flyhatte«, som var meget hensigtsmæssige mod støv inde i laden, når man tærskede, eller på marken ved hø- og kornhøsten, hvor de skærmede mod solen. De var ganske lette og lavet af tyndt, lidt blomstret bomuldstøj, syet omkring et skelet af ganske tyndt spanskrør, der gav dem form. De blev bundet under hagen og havde en sløjfe i nakken.

Skulle vi »handel« (købe varer) i større stil, rejste vi til Sønderborg. I Vester-Sottrup var der lidt længere ophold, da der her var togskifte med Broager-Skeldebanen. Lige før Ragebøl kørte toget forbi en lille gård, og tit fløjtede lokomotivføreren for at minde gårdens hund om dens pligt, nemlig gøende at skælde ud på toget og følge det så langt gørligt. I en bue med lidt sænket hoved og fuldkommen afslappet luntede den tilbage til gården.

Før Sønderborg lagde vi altid mærke til et eller to krigsskibe ud for marinestationen, som nu er sergent-skole. Ved aftenstid kunne skibenes stærke lys ordentlig trænge ind i de halvmørke kupeer. Var det mørkt, gik »e Schafne« (Schaffner = konduktør) med en lille petroleumslygte på maven. Ordene konduktør og billet-hul fandtes ikke i sønderjysk, og de tyske betegnelser

Schaffner og Schalter (e schalde) holdt sig længe i sproget efter genforeningen; man rejste for lidt i Danmark til at kunne tilegne sig de danske ord. Det kostede fem penning at komme over broen, efter genforeningen 10 øre. Vi gik altid langs Havnegade om forbi hotel Allsund op i byen. Da jeg var lille, mødte far og jeg på gaden engang kommuneforstander Mikkelsen, og jeg tænkte, hvordan kan de voksne dog finde ud af at færdes i den store by med de mange mennesker!

Tøj købtes hos Bossen & Bock. Uforglemmelig er den brede trappe i forretningen op til første sal; jeg gik ganske langsomt op og ned ad den for at prøve og nyde den, og den smalle og høje loftstrappe derhjemme strejfede tanken. Bossen var tit selv i butikken, kendte mange mennesker og hilste venligt på kunderne – og så var han dansksindet! Bock sås sjældent, og han var tysk, et afgjort minus! »men di sæje, te det va Bock, de haj e pæ'ng, da di begyndt« (men man siger, at det var Bock, der havde pengene, da de startede forretningen). Ved kassen sad frk. Hansen, en datter af Dybbøl Mølles ejer. Var der tale om store pakker, bragte forretningens karl dem til stationen »å den nan si'« (på den anden side = Sundeved-siden), efter at han havde fået at vide, hvad tog vi skulle med.

Hvidevarer købtes i J. H. Kocks fine forretning. Forbavsende var det, at firmaet havde en »kok« (hane) på forretningsbygningen.

Vi hørte til de allerførste, der handlede hos boghandler Andreas Clausen på Perlegade.

Efter at have besørget alle ærinder i Sønderborg fik vi kaffe. De første år jeg husker hos bager Lorenzen, der havde sin café på Sundeved-siden, lige overfor det flotte hotel Alhambra – nu sømandsskole. Cafeen bestod af to afdelinger, den første med polstrede møbler, den inderste en primitiv vinterhave med en sejlivet palme.

I nogle grotter var der anbragt nisser, der blev belyst af en usynlig elektrisk pære; oven over grotterne lå der nogle udstoppede dyr. Der var grus på gulvet, og et par gange om ugen blev læredrengene sat til at rense det for cigar- og cigaretstumper. Et par gange om året blev gruset vasket! Læredrenges arbejde var jo gratis.

Lorenzen var meget dygtig som bager, men en hård læremester. Desuden var han en dygtig kok og kogte på Colosseum ved større fester; under krigen var han kok ved den tyske generalstab. Fru Lorenzen og værtinden på Colosseum var søstre til fotograf Bartram i Ullerup. I al sin enkelhed gav denne vinterhave mig et første indtryk af noget forårs- eller sommeragtigt ved vintertid, det samme man fornemmer i Glyptotekets vinterhave f.eks. I øvrigt udmærkede cafeen sig ikke ved renlighed! Senere fik vi altid kaffen hos Kock i Jernbanegade ved siden af Moldts boghandel. Den var anderledes ren og havde publikumstække med sine små lukkede »kupeer« langs væggene.

Engang vi manglede et staldvindue, tog far min bror og mig med til Flensborg, da det *kun* (?) kunne fås der! Vi var med toget til Gråsten og derfra med damper til Flensborg. Senere var det altid spændende, hvilken damper vi skulle med. De to største var – såvidt jeg husker – Alexandra og Ernst Günther. Om den sidste påstod man lidt foragteligt, at den rystede under sejladsen. Det husker jeg nu ikke noget om, selv om jeg har sejlet med den mange gange fra 1917–18, da jeg gik i skole i Flensborg. Men den var jo opkaldt efter »e hertog«, der var tysk, så jeg har en slem mistanke om, at det nationale har påvirket damperens stabilitet. Uforglemmelig for mig er Toosbüygade, der drejer lidt op ad en bakke, med de mange frem- og tilbagespring i husrækken. For mig har den stadig noget fornemt over sig, og den imponerer mig den dag i dag. Vi gik ikke op ad den,

men betragtede den nede fra hovedgaden.

Det har nok været dengang, jeg så en lille sporvogn blive trukket hen ad gaden af en hest i trav. Vi har så været i Flensborg senest 1906–07. På den tid blev sporvognsdriften nemlig elektrificeret.

På damperen hjemad fik jeg skænd af min bror, da jeg bed lige ind i en plade chokolade. »Do spiss e syggelåt som brød« (du spiser chokoladen som et stykke brød) – en utilbørlig luksus dengang. Min mor, der jo ikke var med, ville nok have understøttet ham i hans tilrettevisning, men far sagde ingenting – det var jo ikke en almindelig hverdag.

Omkring 1913 besøgte jeg sammen med mine forældre en morbror, der havde en gård uden for Vejle ved Højgård. En sådan rejse på tre dage følte dengang som en lang udflugt. Mine forældre havde før 1914 kun været én gang i København. Mange store gårdejere, der godt havde råd til det, nåede aldrig at rejse så langt. I regelen rejste man kun for at besøge familie. Jeg fik fri for skole i tre dage, og til rejsen fik jeg et nyt sæt tøj af hjemmevævet cheviot, farvet smukt blåt i Sønderborg. Det var første gang, jeg fik syet en rigtig jakke med store, blanke messingknapper. Vor skrædder var Peter Clausen i Vester-Sottrup, der blev rost for altid at sy »godt fuldkommen« (lidt for stort)! Mit sæt var særlig »fuldkommen«, da det »va te og vejs i« (til at vokse i), så benklæderne gik et godt stykke neden for knæene. Til en sådan rejse måtte man ikke have stoppede strømper på, så de var nystrikkede og kradsede derfor godt op ad benene. Udstyret med yderligere en lille blå kasket og nye støvler, der også var te å vejs i, tog vi afsted.

På Tinglev station trak far mig et godt stykke væk fra skinnerne, da man kunne blive svimmel af at se det store lokomotiv med dets ganske korte skorsten komme

susende. Alle lokomotiver på strækningen Sønderborg-Tinglev var mindre og havde en lang skorsten. Pas krævedes ikke dengang, men ved grænsen kom den danske tolder og så lidt ned i vor store jordemodertaske, og far prøvede på at tale »højdansk«.

På Munkholm, min morbroders gård, lå haven op mod en skov. Der var en stor rødbøg, den største i Danmark, påstod han. Nedenunder var der skudt en hel mængde små bøgetræer op, og vi fik et par med hjem – det ene er nu et stort træ i haven på Junkershof.

Godt og vel hjemkommen skrev jeg en lille stil til »Børnebladet« og fik derfor en bogpræmie: Salomon Baadsmand med et farvelagt billede af et uskadt dansk skib med to dannebrog i baggrunden og foran et svensk i brand med et stort svensk flag, som der mærkelig nok endnu ikke var gået ild i. Neden under stilen stod der skrevet med rødt, at det var en god stil, og at det af den fremgik, at jeg var »en god dansk dreng«. Jeg havde nemlig skrevet: »Den ene Morgen var jeg ogsaa med min Morbror ude at hejse Flaget, noget jeg aldrig havde været med til før, men jeg haaber og ønsker at den Dag maa komme jeg kann (!) hejse det her hjemme i Fars Gaard.« Inde i bogen er navnet på vor gård Junkershof stavet med g i stedet for k – åbenbart for at se lidt mere dansk ud!

Den næste rejse var en valutarejse til Tyskland i 1922, da jeg var blevet student, altså næsten fire år efter krigens ophør. Under første verdenskrig var der ikke sket store ødelæggelser i Tyskland, nu i 1922 kunne man udmærket rejse der, og det var billigt på grund af markens stærkt synkende værdi. Jeg tog af sted med provst Andersens søn Otto og Hans Petersen, der ganske ung havde overtaget Hans Lycks kolonialforretning i Avnbøl. Vi var et meget ulige trekløver. Hans Petersen var selvstændig købmand og optrådte som verdens-

mand – vi var kun skolepeblinge. At han kom med, skyldtes Otto, der ville til handelen, og i Hans Petersen fandt lidt af et forbillede. Rejsen forløb udmærket. Opgaverne blev fordelt sådan, at Otto tog sig af togplanen, Hans Petersen af hotellerne og maden, jeg af det der skulle ses. Da portneren i et hotel ikke ville se vort pas, men bare spurgte, hvorfra vi kom, fik Hans Petersen det mærkelige indfald at sige: Wir sind aus Kappeln bei Schleswig! Fantasien løb undertiden af med ham!

Der var mange danske med toget fra Flensborg, og i Rendsborg hørte vi ude på perronen en ældre tysk herre skælde ud på danskerne: »Da sitzen sie in erster Klasse und reisen für ein paar Kronen.« Endnu mere flovt føltes det, da en dansker, der talte udmærket tysk, høj-røstet pruttede om prisen med en dreng, der ville sælge kirsebær, for en dansker sikkert meget billige. Vi rejste til Köln og så domkirken, hvor det store rum, belysningen og de rødklædte opsynsmænd gav et uudsletteligt førsteindtryk. På Rhinturen sås Loreley, og Heines digt blev forstået langt bedre. Endnu den dag i dag spilles eller synges det ved forbisejlingen og virker lige betagende. Det sagde jeg til en tjener på damperen for et par år siden og føjede til, at jeg kunne digtet udenad. »Ich auch«, svarede han ironisk, og hurtigt forstod jeg hans situation og blev halet ned i hverdagen: han hørte det flere gange hver dag!

I 1922 overnattede vi i Bingen; hotellerne nede ved bredden var for dyre for os, derfor gik vi op i byen og fandt et ganske udmærket sted, hvor værtinden hver aften lavede en og samme ret. Da vi spurgte hende, hvad vi kunne få til aftensmad, svarede hun kort og godt: det, vi selv får. Aftensmad, natlogi og morgenkaffe kostede to kroner for hver. I Bingen optrådte Hans Petersen som kommende vingrosserer, der var på rejse for at knytte handelsforbindelser. Han fik os med

ind i en stor vinforretning, hvor vi i en dyb kælder fik smagsprøver, som vi vurderede med kendermine! Hans Petersen, og vi andre også, fik udleveret en mængde etiketter på vine med senere bestillinger for øje. Manden anede jo ikke, at den formentlige vingrosserer var kolonialhandler i Avnbøl, hvor der næppe nogen sinde kunne blive stort salg af rhinskvine!

Senere på turen oplevede vi Heidelberg-romantikken; »Alt Heidelberg, du feine«. Her fik vi en grundig vejledning gennem den store slotsruin, og boede på »Hotel zum Roten Hahn«. Halvtreds år senere genså jeg det altsammen. Da var universitetet (det ældste i Tyskland) og gaderne alle vegne opfyldt af demonstrerende studenter med revolutionære plakater, og i tandhjulbanen op og ned til slotsruinen blev man meget generet af frække og nærgående skoleelever. Ak, hvor forandret! Romantikken var borte.

Mest indtryk af alt gjorde dog besøget i Goethes og Schillers Weimar og Luthers egne i Thüringen. I gymnasiet havde Sigtryggsson fortalt en del om Weimar, om Goethes paladsagtige hus og Schillers mindre »Am Frauenplan«, et par hundrede meter fra hinanden. Vi så værelserne, hvor de døde, og stort indtryk gjorde Goethes fysiske samling. Allerede i Oberrealschule havde vi lært Schillers Die Kraniche des Ibykus; digtet blev genlæst i II G, og Sigtryggsson havde læst højt for os det 16. kapitel i andet bind af Georg Brandes' Goethebog om digtets tilblivelse (dette kapitel er også et mesterværk). Nu kunne jeg med egne øjne se, hvor mærkeligt det var, at de to store digtere ofte *skrev* til hinanden og ikke altid nøjedes med at *tale* sammen. På den måde er meget værdifuldt bevaret til eftertiden. Også Goethes havehus lidt uden for byen så vi.

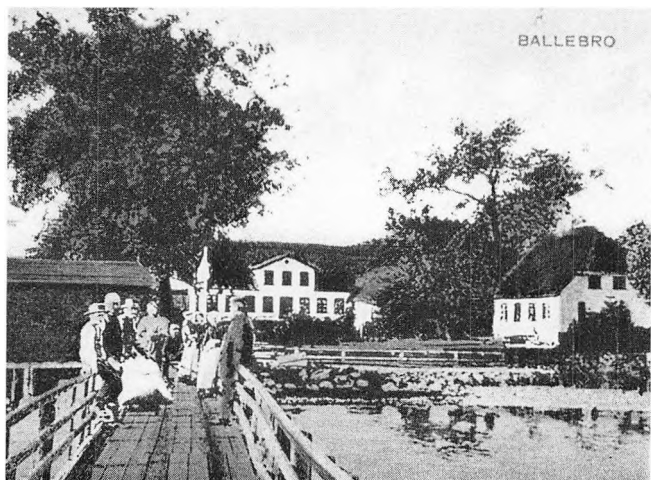
Så gik turen videre til Luthers Thüringen. Det var så afgjort den del af rejsen, der gjorde mest indtryk, sik-

Jørgens Lunds kro i Blans. Før kroen lå her Eckersbergs barndomshjem.

Ballebro, kaldet »E Stag«. Øverst den gamle færgebro, hvor Eckersberg legede som barn. Nederst dampskibsbroen, fotograferet af A. Bartram i Ullerup; til venstre det lille pakhus med kreaturvægten.

kert fordi jeg til den var bedst forberedt. Om Luther havde vi haft meget i skolen, og de to store »olietryk« af ham og Melanchton, vi havde hængende hjemme i »e lildønsk« (den lille stadsestue), havde jeg tit betragtet med ærefrygt. Goethe og Schiller havde jeg lige haft om i gymnasiet, så besøget i Weimar havde kun været et supplement – et yderst værdifuldt, ganske vist. Men med Luther var det anderledes; her forbandt synet af hans egne sig med barnets *erindringsstof*. En mængde enkeltheder fra Luthers barndom og hårde ungdom huskede jeg meget nøje, den eneste store skildring jeg kendte af en drengs opvækst.

Særlig ét træk havde gjort indtryk. På tilbagevejen til Erfurt fra et besøg hos forældrene var Luther blevet overrasket af et frygteligt uvejr med et lynnedslag i hans umiddelbare nærhed. I sin sjæleangst havde han råbt: Hjælp, kære St. Anna, jeg vil gå i kloster.

Omkring 1912 havde jeg set lynet slå ned i vor staldbygning. Det var næsten blevet nat af mørke torden-skyer, og efter en kort susen hørtes det voldsomme tordenbrag, og i det samme nu så far og jeg brændende papstumper hvirvle rundt ude på gårdspladsen helt hen til stuevinduerne.

To drengeskildringer fra bibelhistorien havde dog i deres kortfattethed også gjort stort indtryk: Samuel, der kommer til Bethlehem for at vælge en ny konge, alle de store flotte sønner bliver vraget til fordel for den yngste, der er ude på marken for at vogte får. Da han kommer ind, sundt rødmosset og med vindblæst hår, er der ingen tvivl: Ham er det! Det var så hjemligt med den friske vind ude på marken og på engen øst for gården. Den anden drengeskildring gjorde endnu stærkere indtryk, men på en helt anden måde; man ligesom stivnede af ærefrygt: den tolvårige Jesus i templet var jo Gud selv.

I domkirken var der tre seværdigheder, sagde opsynsmanden: Luthers grav under prædikestolen, Melanchtons grav – og en egetræslænestol, hvor kejseren havde siddet ved reformationsfesten i 1917; det var da en 3–4 år siden, at kejseren var flygtet til Holland. Selvfølgelig mindedes jeg også den skrækkelige Johann Tetzl med de berømte linier:

Sobald das Geld im Kasten klinget,
Die Seele aus dem Fegefeuer springt!

Når pengene i kisten klinger
straks sjælen ud af skærsilden springer.

Undervisningen i historie havde været én stor forherligelse af reformationen med tilsvarende forvrængning af den katolske kirke – Tetzl var dens fuldgyldige repræsentant!

Besøget på Wartburg var nok hele rejsens højdepunkt: landskabet med borgen på klippetoppen, noget helt nyt for en, der hørte hjemme i »Die norddeutsche Tiefebene«, overskriften i geografibogen over afsnittet om Nordtyskland. Og så fik man Luthers værelse at se, hvor han smed blækhuset efter djævelen og oversatte Det nye Testamente til »vort kære tysk«. Nyt var de mange billeder fra riddertiden og den hellige Elisabeths levned. Lige så fast i hukommelsen står vandringen ned fra Wartburg, hvor stien et sted var så smal mellem to høje klipper, så kun en kunne gå der ad gangen, og her stod – en pølsemand! Han varmede medisterpølser på en rist med glødende trækul under, og overraskende smagte de akkurat som de »istebond« (medisterpølser), vi fik hjemme.

Efter hjemkomsten roste provst Andersen os for det meget, vi havde set. Turen havde kostet os hver 100 kr.

Student i København 1922-29

Da jeg blev student fra Sønderborg Statsskole i 1922, blev der holdt mange taler for studenterne. Dem har jeg glemte alle sammen, også rektor Hertz' tale. Dog husker jeg en ting fra en tale, statsskovrider Krarup holdt for os ude på skovridergården; hans søn Tyge blev student samme år. Krarup sagde: I skal ikke spekulere så meget over, hvilken livsstilling I vælger, når I er i tvivl, for interessen for den valgte kommer med årene. Dette virkede beroligende, og det er et ræsonnement, jeg nu og da har brugt, når tvivlrådige elever senere har spurgt – det kan nemlig godt være rigtigt.

»Hvad vil du studere efter studentereksamen?«

»Dansk«, var altid svaret; jeg var ikke i tvivl. Og jeg kom til at studere dansk.

To vigtige spørgsmål lå helt uden for min tankegang: er du sikker på at få arbejde efter endt embedseksamen, og det andet: egner du dig til lærer.

Nysproglig studentereksamen gav gode forkundskaber til at studere dansk og tysk som fag; man var blevet godt forberedt i tysk sprog af lektor Sigtryggsson, og i litteratur af ham og rektor Hertz, der underviste i oldtidskundskab. Men ellers var overgangen fra gymnasiet til universitetet ret svær, fordi gymnasieundervisningen kun havde givet ringe lejlighed til selvstændigt arbejde. Men hvis vi havde arbejdet selvstændigt, havde vi nok langtfra fået de kundskaber, vi fik, og det er et stort spørgsmål, hvad der er bedst. Den største og vanskeligste forandring var det selvfølgelig at komme fra et landsbymiljø med marker og levende hegn til en ho-

vedstads centrum med kun gader og huse. Et glimt af Holbergs kastanietræ i Fiolstræde kunne skabe længsel efter Sundeved.

Som landsbystudent forstod jeg kun lidt af menneskers levemåde i København; det måtte man læse sig til, og det er kun et surrogat, selv om digteren hedder Andersen-Nexø.

Fra universitetet husker jeg bedst den første tids fuldstændige forvirring. Man skulle selv vælge de timer, man ville følge. Det var vanskeligt at få oplysninger om, hvordan studiet skulle lægges tilrette. Lidt vejledning fik man i lektionskataloget, en fortegnelse over alle undervisningstilbud på universitetet. Det var dengang et tyndt hæfte, som kostede 50 øre, nu er det en tyk bog.

Bedre blev det ikke, da jeg og en kammerat fra Sønderborg spurgte om råd hos en sønderjyde, der allerede havde studeret et år. Han var for øjeblikket kun optaget af at studere keltisk for senere at finde rester af denne sprogstamme nede i Lilleasien. »I ved Paulus' brev til Galaterne«, sluttede han. (Galaterne er det græske navn for Kelterne). Det var alt sammen fantasteri, men vi troede på det, og det fremkaldte en mærkelig blanding af spændende eventyr og uhygge. Var det sådan at studere!

I skolen havde vi haft 36 timer om ugen, men her ved universitetet anbefaledes det kun at følge få øvelser og forelæsninger; at timerne krævede stor forberedelse, forstod man ikke lige straks. Men vi vænnede os hurtigt til forholdene, og vi mødte venlighed alle vegne fra professorerne og »ned« til garderobekonen, fru Christianesen, hvis Trofast, en kulsort puddelhund, lå i vindueskarmen og derfra kunne følge med i, hvad der skete, både ude og inde.

To øvelsesrækker mindede meget om gymnasieunder-

visning. Den ene var Brøndum-Nielsens gennemgang af Wimmers Oldnordisk Læsebog, vel den bedste og længstlevende læsebog, der er udkommet på dansk. Sproget er ikke svært at læse og fyldt med morsomme ord og vendinger. Senere syntes jeg jo nok, at sagaens smældreplikker var lidt for kunstige.

Den anden øvelsesrække var L. L. Hammerichs gennemgang af Nibelungenlied, en lang fortællende versroman fra den rige tyske middelalder, et vældigt drama om kamp og kærlighed. På vejen fra Worms til Ungarn gør det kongelige selskab ophold hos Rüdiger von Bech-laren, og her bliver den yngste af kongerne Giselher for-elsket i Rüdigers smukke datter Dietlinde. Fra den gamle tekst husker jeg endnu linien: Mit lieben ougenblikken wart gesehen an diu Rüdigers tokter – og så prof. Hammerichs ledsagende smil ved oplæsningen. Et lille anonymt vers kunne mange udenad:

Du bist min, ik bin din
des solt du gewis sin,
du bist beslozzen
in minen herzen,
verlorn ist das slüzzelin:
du muost immer dar inne sin.

Jeg følte, at den gammeltyske digtning lå os nærmere end den oldnordiske, og gennem den banedes vejen til forståelsen af de danske folkeviser, der sammen med den oldnordiske digtning er de to litterære højdepunkter fra middelalderen. Både Brøndum-Nielsen og Hammerich forstod som de store pædagoger, de var, at holde det sproglige nede på et niveau, så alle kunne følge med.

Hammerich og Brøndum-Nielsen kunne man ikke andet end holde af. Dette kunne desværre ikke siges om prof. Dahlerup på grund af en højst uheldig vane, denne mand havde tillagt sig, nemlig at gøre nar af de studerende. Jeg har selv været ude for det i dansk fonetik.

Jeg skulle diktere ham begyndelsen af En dansk Students Eventyr i lydskrift. Han skrev på tavlen og sagde med visse mellemrum et ildevarslende: Jeg skriver, De dikterer. Da han havde fået nok, spurgte han: Hvad står der? Så læste man, men Dahlerup afbrød: Næh, hvad står der. Endnu engang forkert. Vrængende læste han så det forkerte op til morskab for en del af tilhørerne.

En lidt genert student kunne ikke komme til rette med udtrykket: »elskov til retten« i Jyske Lovs fortale. Studenten blev mere og mere rød i hovedet og tav, fik dog sagt et spagt nej på Dahlerups spørgsmål: Kan De føle elskov til et par støvler? Langt om længe kundgjorde så professoren det, studenten godt vidste, men ikke kunne få sagt: Nu bruges elskov kun om det erotiske forhold.

En af mine kolleger har kaldt Dahlerup nederdrægtig. Skal det ord bruges, må det ændres til en nederdrægtig *vane*, for talte man med ham privat, var han det venligste menneske. I øvrigt er denne skavank ikke helt ualmindelig hos pædagoger; ingen har åbenbart haft mod til at gøre Dahlerup opmærksom på denne uvane. Da jeg engang talte med ham privat, mente han, at jeg var fra Vester-Sottrup. Dahlerup var meget sønderjysk interesseret og havde som ung student besøgt Johan Andresen i Ullerup. Ved en anden lejlighed spurgte han mig ud om nogle familieforhold på Sundeved. Hans forelæsninger var gode og ret inspirerende, men det var ikke nemt at skrive ned, hvad han sagde, da han hakede slemt i det og næppe fik fuldført en sætningsperiode rigtigt. Et morsomt træk hos ham var hans barnlige glæde over at udtale fremmede sprog korrekt; at høre ham sige en titel på svensk eller fransk og samtidig *se* på ham var lidt af en oplevelse.

Den gamle, myreflittige professor Finnur Jonssons

øvelser i oldnordisk sprog fulgte jeg kun lidt; de føltes for mig kedelige, da han var umulig til æstetisk vurdering. Hans lærebog i oldnordisk litteraturhistorie gik studenterne rundt og morede sig over, dels over det dårlige sprog (han var islænding), dels over den løjerlige blanding af indholdsreferat og tekstkritiske bemærkninger. Selvfølgelig er hans litteraturhistorie da en nyttig bog, men først gennem den norske professor Frederik Paasche og Vilh. Grønbech (og langt senere Martin A. Hansen) fik jeg indblik i den største begivenhed i vor kulturs historie, overgangen fra hedenskab til kristendom. Jeg har aldrig hørt eller set den sympatiske Paasche, men mødet med hans bøger kan være lige så betydningsfuldt!

Brøndum-Nielsen var den helt store pædagog; hans forelæsninger over dialekter var de mest elegante, jeg har hørt på universitetet. Han var en mand, der i det klareste sprog forstod at udkrystallisere sin store viden, så at et emne, der inderst inde ikke interesserede, virkelig fik interesse. Det var så nemt at gøre notater, når han forelæste.

Hans Brix betød i min tid endnu ikke så meget og holdt kun forelæsninger over tiden før Holberg. Han var mundtlig lige så morsom, som han er det i sine bøger. Hans forelæsninger var krydret med aktuelle ting, der uventet føjedes ind. Nu og da var han temmelig uforberedt; han skulle jo også passe sin omfattende anmeldervirksomhed.

Nu vil man kunne regne ud, at jeg har gemt det bedste til sidst: Vilhelm Andersen. Ham havde jeg oplevet to gange før, nemlig i I G i Kolding og senere på Sønderborg Statsskole. Om ham er det svært at sige noget nyt, men al den karakteristik, der er givet af ham i festskriftet 1944, kan jeg kun bekræfte. Det er lidt mærkeligt at høre yngre sige, at hans værker er vanskelige at

læse. Sagen er den, at vi, der har hørt ham, stadig læser hans bøger, som hørte vi dem foredraget med hans stemmeføring. Gennem ham erfarede man, at begrebet Det levende Ord virkelig fandtes. På godt grundtvigsk lyder forklaringen derpå »det skaber, hvad det nævner i det menneskesind, der siger ordene, og i de menneskesind, til hvem ordene bliver sagt«.

Jeg læste alt, hvad Vilhelm Andersen havde skrevet. Han holdt forelæsninger to gange om ugen a to timer, og det havde stor pædagogisk værdi, at han altid indledte første time med en kortfattet repetition af den sidstholdte to timers forelæsning. Jeg mindes ikke, at han bare én gang har været uoplagt eller uforberedt. Et enestående supplement til hans forelæsninger var hans kunstneriske oplæsninger – således læste han f.eks. hele Kjærlighed uden Strømper i forbindelse med gennemgangen af Wessel.

Uforglemmelig er Vilh. Andersens mindeforelæsning over Georg Brandes dagen efter dennes død i februar 1927. Hele auditoriet ventede noget særligt, og da han trådte ind, blev det særlige straks bekræftet af hans holdning. Endnu snart 50 år efter har jeg i øret den alvor, bevægethed og højtidelighed i hans stemme, der svarede til indholdet.

Som student hørte jeg til de privilegerede, da mine forældre betalte hele studiet, så jeg ikke fik en øre studiegæld. Hver måned fik jeg sendt ca. 170 kr.; det var mange penge. De to første måneder kunne jeg dog ikke nøjes med det, da jeg betalte 160 kr. for logi og kost hos en elskelig dame ude på Østerbro. Hun var en søster til Morten Korch, som jeg der har truffet et par gange. Ved festlige lejligheder fik vi serveret rødvin, hvad jeg næppe havde smagt før. Jeg fik et andet værelse på Østerbro, men meget nærmere universitetet; det kostede 45 kr. om måneden.

Da jeg efter et par års forløb blev sagt op i sommerferien og derfor satte en annonce i Berlingske om værelse, forskrækkede jeg postbudet i Ullerup ved at få 40–50 breve i løbet af to dage! Jeg fik et værelse ved Østre Anlæg og Østerport Station og blev der, til jeg forlod København. Jeg holdt mig selv med tør kost og fik mange gode pakker sendt hjemmefra, bl.a. hjemmelavet spegepølse kaldet »bronsvigepøls«, lavet af det allerbedste af grisen, bl.a. mørbraden, og tilsat rom.

En normal dag på universitetet gik sådan: Straks om morgenen hentede jeg et halvt franskbrød, kogte te på et lille spritapparat, smurte en madpakke og gik ind til universitetet. Selvstudiet foregik på det dejlige filologisk-historiske laboratorium med det store bibliotek, hvor man sad godt og uforstyrret ved de store firkantede borde belagt med grønt linoleum. Ved frokosttid gik vi altid ned på frokoststuen med den medbragte madpakke; pergamentpapiret om pakken blev foldet sammen for at bruges en gang til! En kop te kostede 10 øre og kaffe 15 øre med sukker og fløde på en lille bakke. Et stort stykke »grundtvigianerkringle« eller et stort, skråt afskåret stykke franskbrød med meget smør på var også ganske billigt, og mange nøjedes med det til frokost. Ønskede man mere kaffe eller te, gik man med den tomme overkop hen til udsalget og fik den fyldt for 5 øre. Nogle tog en brugt kop fra et af bordene og fik således en billig kop kaffe! Ubrugt sukker og fløde stod der altid nok af på marmorbordene, der i øvrigt blev overmalet med sproglige udredninger.

Her blev også digtet, bl.a. af Jens August Schade:

Her sidder jeg og Josephsen med lange hår,
mens gadelygter rundt i verden tændes,
og tid og rum forsvinder som kaffen af en kop,
og livets aftenblade langsomt vendes.

(citeret efter hukommelsen)

På frokoststuen mødte man mange af de såkaldte »evighedsstudenter«, ofte ulykkelige, der er beskrevet i flere romaner. Bedst husker jeg »Russer-Brandt«, et ensomt menneske, der gik hvileløst rundt på universitetet, i Studenterforeningen og i det indre København. Han »studerede« tysk, men ville aldrig høres i noget. De, der altid sagde nej, når de blev råbt op fra den liste, hvorpå de var forpligtet at skrive deres navn, kunne med god grund nok irritere professorerne noget.

Sønderjyden Peter Jørgensen, den senere professor i tysk, gik altid rundt med papirlapper i lommen for ved frokosten eller ved kaffen om eftermiddagen at kunne udvikle sine sproghistoriske forslag.

Henimod kl. 5 eller lidt senere fik vi middagsmad på Studenternes Spisestuer kaldet »Kannibalen«. Den kostede 1 kr., og vi fik rigeligt, af kartofler og sovs kunne man få en gratis ekstraportion. Maden var dampkogt og smagte selvfølgelig ikke så godt som mors mad derhjemme!

Så gik jeg hjem og besørgede mine indkøb af madvarer: brød, krydret fedt, pålæg og evt. smør, som dengang ikke fandtes i pakker, men i store bøgetræsbøtter. Den handlende forstod ordentlig at slå smørret sammen med en træske dyppet i vand til en smuk, firkantet pakke. Om vinteren tændte jeg en lille petroleums-kakkelovn med en kedel vand sat på. Ovnens brugte en liter petroleum om ugen, fungerede udmærket, og jeg mindes aldrig at have frosset. Ved ottetiden lavede jeg te og spiste et stykke rugbrød med fedt og resten af franskbrødet, købt om morgenen.

Sådanne aftener blev afbrudt af besøg hos eller af kammerater. Den bekendte, der koncentrerede sig mest om sine studier, var Johan Paulsen fra Varnæs. Han kom vist aldrig i nogen forening, men passede sin nationaløkonomi, som han næsten var født til at studere.

Han boede hos en gammel dame på Åboulevarden i hele sin studietid. De var så gode venner, så hun holdt ferie hos Paulsens gæstfrie forældre. Besøgte man ham en aften, var man sikker på, at han læste, og hans koncentrationsevne var så stor, at han kunne sige til mig, når jeg kom: Vent lige lidt, jeg mangler en halv side, så er jeg færdig – og så kunne vi snakke.

Af andre studiefæller fra Sønderborg vil jeg nævne Svend Johansen og Johannes Nielsen. Svend var fra Skelde, hvor faderen var lokomotivfører, han havde dansk som hovedfag, derfor havde vi meget at drøfte sammen. Senere mistede jeg desværre helt kontakten med ham; han døde for et par år siden som lektor i Roskilde. En tid boede han sammen med Johannes Nielsen i St. Kannikestræde, helt oppe på en femtesal. En gang jeg besøgte dem, mødte jeg op ad trappen en stor rotte, der ville den anden vej; vi krydsede hinanden ved at gå så langt som muligt på hver sin side! De levede meget spartansk – jeg tror, Svend fik 120 kr. om måneden; det var mange penge for en lokomotivfører. Lys leverede Københavns kommune ganske vist gratis, da der ingen måler fandtes; den var taget væk, men de to kroge sad der endnu, og dem fik de haget ind i hinanden, mens gnisterne lyste omkring dem!

Johannes Nielsen, der var præstesøn fra Tinglev, studerede medicin og endte som afholdt specialist i øre og hals i Sønderborg, hvor han døde ret ung. Jeg tror ikke at have truffet en større »snaggebas« (meget talende) end han. Han havde sin egen måde at behandle patienterne på. Kom en landmand ind til ham, beskyldte han ham straks for at snyde i skat (i øvrigt et kært emne for mange) – meningen var at bortlede patientens opmærksomhed fra operationen. En gang han penslede en gårdejer i halsen, skreg han ham samtidig ind i øret: De snyder i skat. Den arme mand kunne kun protestere

med et »gok« dybt nede fra. Til Svend Hanssen, Nørremølle, sagde han: Det er et ordentligt snydeskraft at arbejde i, og en studenterkammerat, der rystede af angst, blev modtaget med: Nå, Fidde, nu skal vi ordentlig have den store kniv slebet. Til en præstekone sagde han: Det præstesnot skal jeg hurtigt få fjernet.

Det var også morsomt at være sammen med Hans Petersen fra Sønderborg, kaldet Pust, sådan kaldte han sig også i telefonen. Jeg har hørt, at han havde fået det navn ved et fødselsdagsgilde, hvor han rejste sig ved chokoladen og rendte rundt i stuen for at *puste* efter en hveps. Allerede som mellemskoleelev optrådte han – i korte bukser – som taler ved nationale møder, engang lige efter amtmanden. Han var meget veltalende, men hans sprog var dengang selvfølgelig et plagiat af de voksnes. Pust studerede jura, som han kendte noget til hjemmefra, da hans far i mange år havde været på kontoret hos Alexandersen, en »affekåt« (advokat, ordet udtales med langt å), far også brugte. Pusts far var meget kyndig i tysk lov og kunne i mange tilfælde hjælpe sønnen, da denne nedsatte sig som sagfører i Sønderborg. Pust var meget sprogkyndig og præsterede at tage translatøreksamen i tysk med jura som speciale, en meget stor og vanskelig eksamen. Den fik han ofte brug for her i Sønderjylland, især lige efter 1945.

I København holdt vi selvfølgelig små beskedne fødselsdagsfester, også hos Pust, der ikke havde kopper nok, så et par fik kaffen i små flødeflasker. Da en mente, at Pusts værelse var noget beskedent, svarede han: Mann, vo ve do hen, lyskron å vassgeschirr (Mand udtalte han som tysk Mann). Lysekronen var et kæmpe blikmonstrum under loftet, og Wassgeschirr det trebenede jernstativ med vaskefad foroven, vandkande fornedden og i indsnævringen midtpå sæbekoppen.

Kritikken kom fra Friedrich Hansen fra Rinkenæs,

hvis forældre en tid havde haft Munkemøllen. Han blev altid kaldt Fidde, som i sønderjysk er en almindelig forkortelse for Friedrich. I gymnasietiden kom Fidde tit hen til mig i toget hjem og kunne sige: Do Beck, vi hæ fåt så'en vansgle stil få, ka do it lere mæ en ind (lere . . . ind = indlede, lave en indledning). Fidde havde en evne til at forvandle rigsmål til sønderjysk, endda til et sønderjysk, der slet ikke fandtes, men lød meget naturtro. Engang hed stilen: Vor tids tekniske opfindelser, og det var den, der skulle »leres ind«. Jeg brugte et par linier fra en græsk tragedie, vi lige havde læst: Aldrig fløj fugl så højt, at ikke mennesket fik den i sit net. Dertil sagde Fidde: Det æ fint, do, mon han troe, æ hæ lawe æ sjål? Slutningen lavede jeg også, den var hentet fra en norsk bog om kaninavl og endte med: Lad det nu blive til virkelighed og ikke til en tom frase. Randrup gav en pæn karakter, men Fidde sagde til mig: Do, den slutning va it så goj, få Randrup skrøv: En frase er altid tom! Det var til Fidde, Nielsen sagde, at han skulle have den store kniv slebet. Fidde benyttede ikke sin handelsuddannelse, men blev gårdejer i Kollund.

Andre to, jeg ofte talte med, var Rossen og Nydahl. Andreas Rossen blev student sammen med mig i Sønderborg i 1922. Allerede 23 kom begge til at bo på den nyoprettede Studentergård, hvor jeg nu og da besøgte dem; de skulle begge blive meget ansete lærere i gymnasiet med tysk som det vigtigste fag, og et intimt venskab har knyttet dem sammen indtil i dag. I grunden er de meget forskellige: Rossen taler, krydret med fin ironi, med sagte og langsom stemmeføring. Med Nydahl er det modsatte tilfældet. Han bliver på det punkt assisteret af sin meget morsomme og intelligente kone Christiane, som er fra Sønderborg, en søster til nu afdøde viceborgmester Krogh sammesteds. Bekendtskabet med dem blev langt senere glædeligt fornyet ved de årlige

censurmøder i København. Begge er åndfuldt vittige på hver sin facon. Rossen har i mange år været tilsynsførende i tysk i gymnasiet. Nydahl har udgivet en mængde lære- og læsebøger i tysk, hjulpet af sin meget tyskkyndige kone. Begge har de, især Rossen, indtil i dag betydet meget for gymnasiets tyskundervisning og været en god og trofast støtte for undervisningsinspektør, dr. Højbjerg-Christensen. Før 1920 gik Rossen på Oberrealschule i Sønderborg, og husker jeg ret, sagde en lærer – professor Fritsche var det vist – til ham: Legemlig kun lille og tynd (det var han som dreng), men åndelig ikke den mindste. Det sidste har han vist livet igennem. Som inspektør kender jeg kun lidt til ham, så om den virksomhed må andre dømme.

Et godt sted for en provinsstudent var Studenterforeningen. Her var aviser fremlagt fra hele landet. En mængde nye bøger blev købt og lå fremme længe, inden de blev taget bort for at blive indbundet og indlemmet i foreningens store bibliotek. Bestyrelsen (senioratet) var i regelen konservativ, og den arrangerede hver lørdag aften et møde, der enten var politisk eller kulturelt. Diskussionen efter et politisk møde kunne ofte trække længe ud. Disse møder var en god indførelse i dansk politik for en sønderjyde, der var vant til udelukkende at høre om dansk-tysk.

Før 1914 mindes jeg dog, at en socialdemokratisk liste i Ullerup havde fået to stemmer. Efter optællingen havde min far hånligt, men samtidig velvilligt sagt: »E stopsgrerre fæk to stemme« (lappeskrædderen fik to stemmer). Det første partipolitiske møde overværede jeg, da jeg gik i I g i Kolding 1919, hvor Slebsager og Borgbjerg diskuterede. Jeg blev nærmest forfærdet, da Slebsager fra talerstolen sagde: »Dernede sidder Borgbjerg og mumler«, og lidt senere trommede Borgbjerg med en finger på bordet og sagde hurtigt og iltert: »Det

passer ikke, jeg kan huske . . .«. Talte politikerne virkelig sådan til hinanden, sluttede jeg overrasket mine indtryk. En sætning af Borgbjerg lagde jeg også mærke til: »Jeg slog efter hos Grundtvig, hvis værker står hjemme på min reol«, da vidste jeg endnu ikke, at det var noget, han ofte koketterede med.

I Studenterforeningen syntes jeg, at Pürschel var den morsomste; han svarede altid meget omstændeligt, men fik altid klart sagt, hvad han mente. Meget veltalende var borgmester Kaper. Hans sætningsperioder var så lange, så flere sad og højt dikterede »komma« om indskudte sætninger. Stauning kendte den tilhørerkreds, han talte til – de fleste var konservative, og efter en klar udredning af et eller andet arbejderproblem føjede han til, stilfærdigt, men fast: de (arbejderne) er *også* gode danske borgere – det gjorde et uudsletteligt indtryk.

Sent på aftenen optrådte ofte et par originaler, der til daglig efter arbejdet nærmest boede i foreningen.

I læsesalen var fremlagt en ankeprotokol, der gav anledning til flere betragtninger. Således kritiserede én konstant toiletternes »ildelugtende« sæbe! Senioratet, der jo var konservativt, ville ikke indbyde H. P. Hansen som taler og gav hver gang et undvigende svar i protokollen. Til sidst skrev kritikerne bare: *Kommer H. P. H.*: Såvidt jeg husker, blev han ikke inviteret. Modsætningsforholdet fra 1919–20 var endnu ikke glemt.

Ofte var der religiøse diskussioner, og disse aftener glædede jeg mig mest til. De var meget kraftigt besøgt, og på hjemvejen kunne vi fortsætte, bl.a. om vi havde en fri vilje eller ej. Problemet blev dog ikke løst! Blandt diskussionsdeltagerne var altid den ufortrødne Eduard Geismar, der overbevisende forsvarede kristendommen.

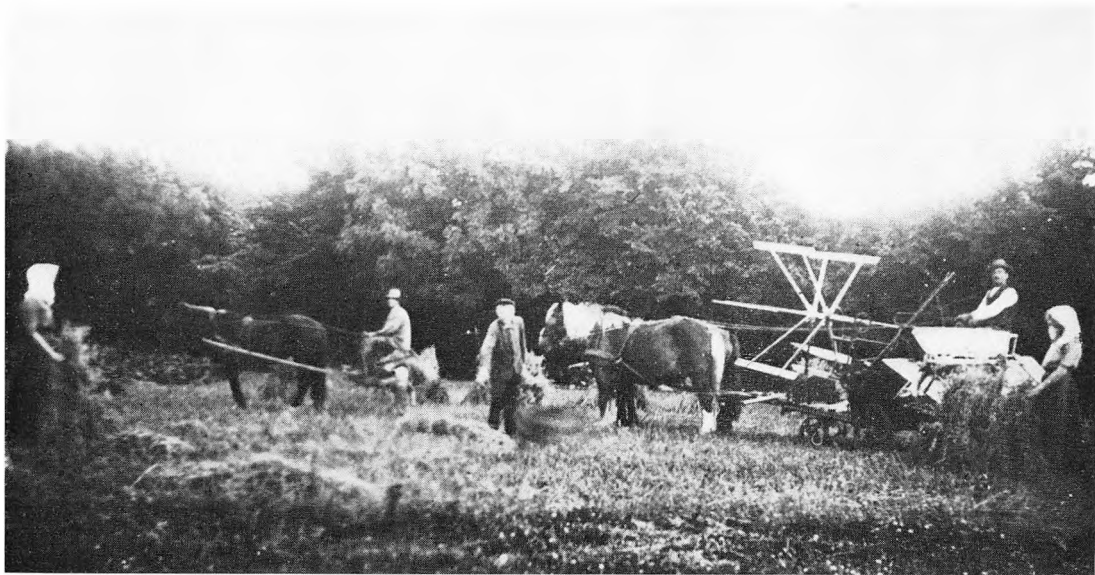
Den, jeg helst ville høre, var dog Helge Rode, der i

disse år skrev sine forsvar for religionen i Berlingske Aftenavis. Fra talerstolen talte han med en profets røst og slog ud med den lange arm med håndfladen opad, halvt lukket op. Han gengav evangeliets fortælling om Peter og Johannes ved graven påskemorgen: Johannes, den yngre, kom først, men gik ikke ind i graven; så kom Peter, han gik straks ind, og Johannes fulgte efter. Mine damer og herrer, dette her er ikke digtning, det er virkelighed, det er oplevet!

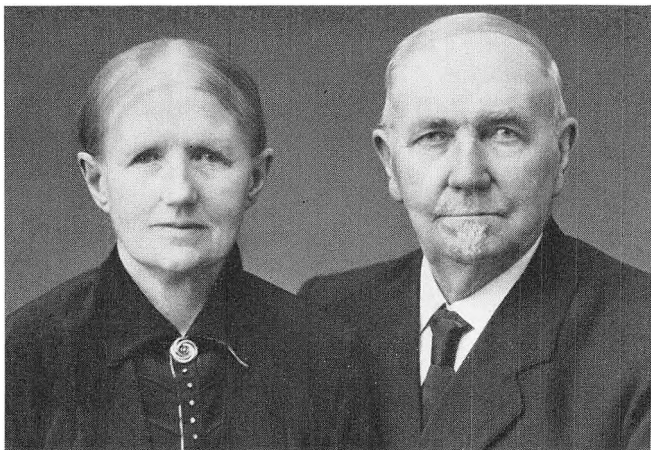
Meget smuk var festen for Johannes Jørgensen, da han var 60 år; det må så have været 1926. Festtalen blev holdt af Sophus Claussen, men jeg husker kun en sætning herfra: »Johannes Jørgensen har aldrig holdt af fornufte«. Efter festen var vi alle stillet op langs midtergangen. Johannes Jørgensen gik ud, synligt bevæget med et svagt smil, Sophus Claussen lige bagefter med små hurtige skridt. Et uforglemmeligt møde med de to repræsentanter for den rene poesi.

Uden at kunne huske noget bestemt har jeg også i Studenterforeningen hørt en af århundredets store kirkemænd, Nathan Söderblom. Pust sagde helt rigtigt efter talen: Det er nu godt at høre noget om praktisk kristendom. Söderblom kunne ikke andet end indgyde sine tilhørere optimisme. Senere har jeg hørt ham prædike i Sønderborg kirke; han ville gerne til Sønderjylland, hvorfra en del af hans slægt stammede. I kirken prædikede også hans gode ven og meningsfælle V. Ammundsen, Haderslevs første biskop. Ham havde jeg før hørt holde foredrag på Regensen, hvortil de sønderjyske studerende blev inviteret. Efter foredraget sagde Rossen til mig: Ham, den mærkelige mand, du ser der, er Regensens Klokker; han hedder Kaj Munk.

Ikke sjældent var jeg i Det kongelige Teater; studerende kunne tit få billige billetter. Bedst husker jeg Shakespeares Købmanden i Venedig, som vi havde læst i

Høstbillede 1918 fra Junkershof (min fødegård.) Mine to søstre har »flyhat« på. På selvbinderen sidder Mikael fra Polen; på hesteriven Timofé fra Ukraine. Drengen foran riven er Holger Hansen, den nuværende ejer af Junkershof. Selv har jeg den tyske Oberrealschules Klassenmütze på.

*Mine forældre ca. 1934; t.v.
Christian Christiansen, Phi-
lipsborg (f. 1905).*

skolen. To af rollerne havde Bodil Ipsen og Poul Reumert. Jeg var der sammen med mine forældre, og far sagde gang på gang til mor: »Hvor er det kønt«. De var ikke vant til at gå i teater.

Det var noget andet, end det, de før århundredskiftet selv havde præsteret; dengang havde de arrangeret dilettant-teater i Ullerup, hvor Kressen Male og min far var fremtrædende skuespillere, bl.a. fordi de sang så godt.

I et af sine første breve til H. V. Clausen skriver H. P. Hanssen den 11. jan. 1888: »I går var jeg som tilskuere ved en dilettantforestilling her i Ullerup. Hostrups skuespil »Den Tredie« og »Soldaterløjer« blev opført af unge bønder, og det gik langt over forventning godt. Der var 3—400 tilskuere. Her i Sundeved og til dels også på Als opføres der nu danske skuespil næsten i hvert eneste sogn.« Foruden Hostrup har de bl.a. spillet Erik Bøghs »Et Uhyre« og Henriette Nielsens »Slægtninge«. Men ikke Shakespeare.

Da jeg gik på Oberrealschule i Flensborg havde jeg tit været i teater. Jeg har således set Lessings Minna von Barnhelm, Schillers Maria Stuart og Jeanne d'Arc og Kleists Das Käthchen von Heilbronn.

Det har ikke kunnet undgås, at de sidste års studenteruligheder har fået mig til at tænke på min egen studentertid, om der også dengang var noget berettiget i kritikken. Det synes jeg, der var. Man fik det indtryk, at professorerne var enevældige i deres krav. Nok var der visse regler at gå efter: så og så mange værker skulle læses, og det og det sidetal krævedes, men kommenteringen af de læste tekster bestemtes udelukkende af professorerne. I oldnordisk og gammeldansk grammatik krævedes der langt mere end nødvendigt for at kunne blive lærer i dansk i gymnasiet. Det grundige studium i nordisk filologi kunne man have overladt til dem, der

læste til magisterkonferens. Det må dog erkendes som et gode, at alle fik et indblik i videnskabelig sprogforskning. Der var på flere punkter ikke balance i det dobbeltforhold, at det filosofiske fakultet har til opgave at uddanne videnskabsmænd og gymnasielærere – det sidste blev for meget glemt i nogle af fagene. Faget historie, som jeg studerede en kort tid, frarådedes som bifag, da det nærmest var af samme størrelse som hovedfag. »Bifag kunne ikke være mindre«, stod der i studieplanerne. Det er »visdomsord«, jeg den dag i dag ikke forstår.

I 1928 var jeg til eksamen i dansk, og Brøndum-Nielsens eksamination var selvfølgelig eksemplarisk. Hans Brix var dårlig til at spørge. I skriftlig oldnordisk hos Finnur Jonsson havde jeg elegant sprunget et uregelmæssigt udsagnsord over, derfor tog eksaminationen i dette ord over halvdelen af tiden. At jeg havde været så dum ikke at have undersøgt dette, før jeg gik op til mundtlig! Men det lærte mig, at jeg senere som censor til studentereksamen passede på ikke at hænge mig i detaljer.

I eksamen i tysk blev jeg eksamineret af Hammerich med den morsomme borgmester Kaper som den ene af censorerne. Kaper var af sønderjysk afstamning og sagde midt under eksaminationen, at min mor nok var født Christiansen, siden jeg havde det som mellemnavn; det var gammel sønderjysk skik, mente han. Det var en rolig og venlig eksamination og ypperligt tilrettelagt, afpasset til en, der kun havde tysk som bifag. Året før havde jeg hørt en højst åndsforladt eksamination af prof. Sarauw, hvor en bifagsstuderende blev hørt i den østrigske digter Grillparzers dramaer fra begyndelsen til enden med årstal og det hele. Jeg blev hos Hammerich hørt i Heinrich Heine, en af hans yndlingsdigtere. Jeg tog straks fat og begyndte forfra med fødselsår osv. Jeg

blev afbrudt med det samme. »Das will ich gar nicht wissen. Was haben Sie von Heine gelesen?« På den måde blev eksaminationen afgrænset og mere effektiv. Mange vil nok sige: Ja, hvad ellers, det er da ligetil; men eksemplet med Grillparzer viser, at det hyppigt ikke var så ligetil. At Hammerich skulle blive en af den nyere tids største filologer, kunne næppe ses dengang.

Tiden efter eksamen fra september til jul 1928 var helliget pædagogikken hos Julius Nielsen og skolehygiejnen hos Ørum. Ingen tog disse fag særlig højtideligt, og jeg tror, at alle bestod eksamen. Det skal dog tilføjes, at vi fik en del nyttige ting at vide. Det løjerligste var skolehygiejnen. Ørum havde i alt et par og tyve spørgsmål til eksamen, og han var i stor nød, da det viste sig, at der var én elev mere, end der var spørgsmål. Jeg blev hørt i mit dårligste fag i gymnasiet, nemlig gymnastik, fik dog udmærkelse! Problemet, der skulle løses, var, om gymnastikgulvet skulle være linoleumsbelagt eller ferniserede gulvbrætter. Man gled lettere på linoleum, især når det var nybonet, men var der trægulv, kunne man få fliser i tærne, da det var bedst at gøre gymnastik barfodet – problemet blev ikke løst! Dr. Højberg-Christensen, der var censor, morede sig godt!

Den praktiske prøve foregik på Østre Borgerdydsskole, hvor jeg lærte meget lidt.

Da jeg lige før jul 1928 var blevet færdig med alle prøver på universitetet, var jeg ifølge eksamensbeviset kvalificeret til at søge embede i gymnasieskolen. Men det var lettere sagt end gjort, da der var overproduktion af kandidater. Efter jul rejste jeg straks tilbage til København for bedre at kunne orientere mig. Jeg tjente da 70 kr. om måneden ved at hjælpe en vordende realist med lektielæsningen. Vi sad i et rum med en papegøje, der blandede sig i undervisningen.

Endelig den 1. april fik jeg et virkeligt job på Søn-

derborg Statsskole, hvorfra jeg 1922 var blevet student. Det gav 301 kr. om måneden, altså 903 kr. til sommerferien. Jeg boede gratis hjemme og cyklede hver dag de ti km til Sønderborg. Med lidt bitterhed lagde jeg mærke til de fastansatte læreres overtimer, men dem tjente staten på, og en effektiv fagforening fandtes ikke.

Men nu var det nødvendigt, at jeg fik noget fast at bestille, da jeg ikke kunne få flere penge hjemmefra. Det fik jeg, men på et meget skrøbeligt grundlag. Sidst i august fik jeg en meddelelse fra en skolebestyrer i Tarm om at søge en stilling i dansk og tysk. Som Kaj Munk gjorde det 1924, da han søgte Vedersø præstekald, fik jeg fat i et generalstabskort, for at se hvor den by med det lidt mærkelige navn lå. Jeg blev i Vestjylland til 1943, da jeg blev ansat som lektor ved Åbenrå Statsskole og dermed vendte hjem til Sønderjylland.

* * *

Modsætningen mellem København og Sundeved og det lange fravær fra hjemegnen gjorde, at jeg i de lange ferier foretog cykleture rundt på Sundeved og bl.a. lagde mærke til de mange soldatergrave på kirkegårdene og enkeltgrave strøet rundt i landskabet. Med største forundring læste jeg således en indskrift på en tysk soldatergrav på Vester-Sottrup kirkegård: Ruhe sanft, du ruhst in deutscher Erde, für die du selber kämpfend bist gefallen.

Mest betaget blev jeg af Flensborgs gamle kirkegård, påvirket af Vilhelm Andersens beskrivelse af den store danske krigergrav over de danske, der faldt i slaget ved Isted. Alle de små marmortavler er ens, uden hensyn til om de er sat over en general eller menig – inden for kirkegårdslågen er alle ligestillet. Vilh. Andersen skriver: »Jeg gik et par skridt op på højen; der stod Frederik den Syvendes sten med det i sandhed kongelige ord:

»Thi større kærlighed har ingen end han, som sætter livet til for sine venner«. Jeg vidste ikke, om min kærlighed var af den slags, men jeg ved, at jeg bad, den måtte blive det. For det er vilkåret. At elske livet er ikke det samme som at hytte skindet, men det modsatte. At elske livet er at vælge livet. Det vil sige, at man inden for dette liv udkårer noget til at betyde det hele, for hvis skyld man ville sætte alt det øvrige til side.«

Om den tyske sejerstøtte på Dybbøl, den, der blev sprængt i stykker i 45, skriver Vilh. Andersen: »Den er fremmed. I frastand ser den ud som en stor nål, der stinger luften til ingen nytte. Der er noget latterligt ved at være så fremmed, uden forbindelse med omgivelserne. Man kan komme til at le ad denne standhaftige pind. Den har ikke noget på sig. Den stav kan aldrig grønnes. Men når man ser møllen, smiler man. Hvor den lysner i landskabet, som den ligger der og bavner til de hvide kirker i Sundeved og på Broagerland. Den er hjemme.«

Jeg har næppe læst noget i tyverne, der gjorde et sådant indtryk på mig som disse brudstykker af Vilh. Andersen. Meget, eller rettere det meste, der er skrevet om Slesvig fra tiden omkring 1920, er mærkelig afbleget. For mig er Knud Sjællandsfars (= Vilh. Andersen) betragtninger fra 1912 lige friske. Går jeg op på Dybbøl eller ind på den gamle kirkegård, har jeg altid Vilhelm Andersen i tankerne.

Da jeg gik på Oberrealschule i Flensborg, tog pastor Muuss klassen med op på kirkegården – jeg har glemt, hvad han sagde, med undtagelse af, at han fandt det danske mindesmærke langt finere end det tyske. I tyverne havde vi endnu de mange faldne fra verdenskrigen i tankerne. Jeg tænkte på min ældre bror, der faldt 1916, da jeg læste den dybtfølte indskrift på en gravsten over en tysk soldat på den gamle kirkegård: Er suchte

mich auf den Weg meiner Kraft. Der Herr verkürzte meine Tage.

En anden oplevelse op i tyverne var det at læse H. P. Hanssens bøger, især barndomserindringerne. Det var en præcis fremstilling af det hjemlige miljø, dets mennesker og natur, og som H. P. Hanssen kunne fortælle! Senere syntes jeg jo nok med mange andre, at han fremhævede sin slægts gode egenskaber lidt for meget; det svarede ikke helt til virkeligheden. Mest indtryk gjorde beskrivelsen af sønderjysk natur i den berømte Hygum-tale. I den forstår han at tegne de store linier med indføjede små præcist sansede karakteristiske træk. I en time på universitetet hos Hammerich diskuteredes den kendsgerning, at en tidsalder kan være fattig på digtere, og som en af årsagerne anførtes, at det kunne være store politiske opgaver, som trængte sig på og skulle løses. Er H. P. Hanssen et eksempel på, at teorien er rigtig? Hygum-talen kan nok tyde på det.

I mit eksemplar af H. P. Hanssens bøger kan jeg se, at jeg har sat mærke ved flere steder, jeg ønskede at huske, f. eks.:

Da de bestående forhold altid må være udgangspunktet for politikken, gælder det først og fremmest om at se virkeligheden, som den er, netop som den er, ikke lysere, men heller ikke mørkere. Det kunne synes let, men her mistes evnen alligevel for mange.

Vi er en befolkning, ikke et parti!

Bismarck har sagt: »Magt er ret«, men vi siger: »Ret er magt!«

Uforglemmeligt er selvfølgelig stedet, hvor han som syttenårig tager beslutning om ikke at ville udvandre til Danmark, men blive hjemme for at deltage i nationalitetskampen. En søndag i januar med sol og rimfrost vandrer han en tidlig morgen med bøssen på nakken ind i almindeskoven, der ligger til venstre for vejen ned til

Sottrupskov. Der ligger et tyndt lag sne på jorden, træerne står, uden at en kvist rører sig, bedækket med rim, der funkler i den stærke morgensol, der kaster sine lange stråler ind over skoven. En isfugl i sin farverige dragt glider lydløst hen over vandspejlet, og fra bækken hæver en flok vildænder sig plaskende med pibende vingeslag for at søge ud over det isblanke Alssund. I det landskab, hvor han har levet, så langt han kan huske tilbage, går han og overvejer uden at komme til klarhed. Om eftermiddagen, stadig i tvivl, går han op på Dybbøl Banke, hvor han sætter sig på resterne af en skanse og tænker på kampene her for femten år siden. Så traf han afgørelsen: han ville blive hjemme og arbejde for danskhedens fremgang.

På universitetet havde jeg læst Njals Saga, og heri findes den berømte episode om Gunnar fra Hlidarende, der er dømt fredløs og derfor må forlade sin hjemstavn. En tidlig sommermorgen rider han bort, men kommer til at se sig tilbage og siger så: Fager er lien, så den aldrig har syntes mig så skøn, markerne gule og tunene slagne: jeg vil ride hjem og ingen steder rejse.

Her greb naturen ind og voldte, han blev hjemme. Hos H. P. Hanssen var det både naturen og historien, og det skulle få den allerstørste betydning. Vort stemmetal gik snart frem fra valg til valg, så vi vandt stort i 1920. »Ret er magt«, havde han jo sagt.

Af en helt anden type er som bekendt Jens Jessen. Hans bog »Redaktør Jessen i Tale og Skrift« fik jeg i tyverne. Som almindelig anerkendt betegner han et højdepunkt i dansk journalistik. Særlig morsom forekom mig artiklen »Modstridende pligter«. Og indledningen til artiklen »En Bismarcksbrønd« lagde jeg særlig mærke til: »Efter den tysk-franske krig 1870–71 skulle der plantes fredsege trindt omkring i det tyske rige. Også den gamle landsdel Sønderjylland skulle have disse ty-

ske sejerstegn. På Søndertorv i Flensborg blev der med stort halløj plantet et egetræ, der skulle vokse sig stort og kraftigt og i mange hundrede år stå som et vidnesbyrd om den glæde, som flensborgerne burde have følt ved at være blevne forenede med en stat, der kunne vinde sejre som dem, Preussen i 1870 vandt over Frankrig.

Men det tyske træ ville ikke trives i den danske jord. Det gik ud. I nattens mulm og mørke blev der plantet et nyt, som skulle forestille at være det, der var sat i jorden efter freden mellem Tyskland og Frankrig. Også dette uægte fredstræ visnede. Altså blev der ved natte-tid foretaget en plantning af en ny eg, og denne blev stående i over et fjerdinghundredeår, men trivedes dårligt. Så blev vel selv tyskerne kede af det sølle træ, og for et par år siden, da brolægningen på torvet blev fornyet, benyttede man lejligheden til at lade egen forsvinde. Der står nu et nødtørftshus i steden.«

På en seddel, indlagt i bogen, har jeg skrevet: Patos, det roligt berettende og den dybeste foragt skifter ustandseligt i disse to små afsnit, ledsaget af Jessens stadigt ændrede minespil. Ved den sidste sætning især kommer man til at tænke på Kaftans karakteristik af de sønderjyske redaktører (der tænkes sikkert især på Jessen): »Ihre Redakteure waren Meister in dem, was der Däne »Spydighed« nennt, einer Mischung von Ironie und Sarkasmus.« Jeg læste dengang også Kaftans »Erlebnisse und Beobachtungen«.

En helt anden oplevelse, knyttet til Sundeved, var det at læse Emil Hannovers bog om maleren Eckersberg. Før krigen boede min morbror Christian Christiansen i Blå-krog, hvor han en tid havde haft kroen, men nu et lille landsted et par huse derfra og ernærede sig af landvæsenet og frøhandel (græs- og roefrø). Hans lille ejendom lå (og ligger) bag ved Eckersbergs mindsten, der blev hentet ved kysten længere ude mod Varnæs vig og rejst

1895. Da fjorden var isbelagt, havde en flok mennesker trukket den til bestemmelsesstedet på et slæb og nu og da varmet sig med kaffepunche i den stærke kulde.

Men nu læste jeg altså Hannovers smukke bog med flg. beskrivelse: »Eggen derovre omkring Blans er som skabt til at avle udveer, ikke mindst hos den, der gerne vil bruge sine øjne. De høje, tætte hegn af hyld og nød, af tjørn og vilde roser, af humle og brombær på begge sider af alle veje over Sundeveds marker hindrer blikket ud over landet. Kommer man omsider til et sted, hvor hegnet slipper, stormer ens længsel efter at se noget andet med pludselig voldsomhed ud mod synslinien, men finder den lukket overalt, snart af flere hegn, snart af høje banker. Selv når Eckersberg gik sin vante vej ad stien ned til søen, og når han over Ballegårds røde tage og den hvide Ballemølle så det blå sund dybt nede, var horisonten lukket af det nære Als' grønne kyster.«

Eckersberg har to gange begyndt på en levnedbeskrivelse, og man må beklage, at det kun blev til to små brudstykker, da de er særdeles velskrevne og oplysende. Allerhelst legede han nede ved den gamle færgebro af store kampesten, der strakte sig ud i vandet parallelt med den langt yngre og nu fjernede dampskibsbro. Desværre ødelagde man den fuldstændigt, da det nuværende færgeleje blev lavet. Den burde så sandelig have været fredet, som den lå der, stille og kun benyttet af de badende, der på de store kampesten balancerede ud til større vanddybder.

Her kunne den lille Eckersberg i timevis stirre ud på vandet og atter og atter iagttage skibe og bølger for til sidst at få et fast indtryk af det karakteristiske i denne mangfoldighed af nuanceringer. Vi forstår, hvorfor han blev marinemaler. »En underlig følelse, en underlig higen efter noget, som jeg ej selv kunne forklare mig, blev mere og mere levende. Min fader, som jeg elskede

så ubeskrivelig, gjorde mig alt tidlig opmærksom, når der viste sig et eller andet skønt naturfænomen . . ., dette gjorde et mægtigt indtryk på mig, og når det var forbi, erindrede jeg det så tydeligt og ønskede at kunne gentage dette syn igen eller fastholde det. Jeg blev derfor mere og mere opmærksom på alt, hvad der dagligen foregik«.

På en rejse til Sønderjylland 30 år senere malede han sit berømte billede af det nu forsvundne »Rendbjerg Teglværk«. Om dette billede skrev Hannover: »Er jorden end ikke mere vor, så bliver himlen ved at vidne, at den burde være det. Thi således er luften og lyset kun i Danmark.«

Eckersberg boede i København, men rantes i sine sidste år af en tiltagende blindhed. Men i sine drømme – fortæller hans datter – fik han erstatning for, hvad han havde mistet i vågen tilstand. Han fortalte ofte om, hvilke dejlige egne, han havde set, om prægtige solnedgange, om skønne skyformationer, søen og andet«. Det er naturen, der har lært ham hans kunstneriske trosætning: »Der er kun ét grundbillede, og det er Guds skønne skabning, den evig skønne natur.« Det er dette kunstneriske evangelium, der er det væsentlige moment i den kendsgerning, at han blev »den danske malerkunsts fader«.

Grundstenen til det blev nedlagt i hans barndomsegn ned til Alssund.

To generationer

Omkring 1940 var mange af den ældre generation døde, H. P. Hanssens generation kan den kaldes. Til den hørte mine forældre.

Som så mange andre havde min mor livet igennem, uden at trættes, prøvet på at udfylde den plads, hun var sat til i tilværelsen. Hun overværede gerne kirkelige og nationale møder; men egentlige bøger (romaner osv.) læste hun aldrig. I den sidste halve snes år brugte hun flittigt vore to bedste digtsamlinger: salmebogen og højskolesangbogen; næsten systematisk blev det til én salme og én sang hver dag. Hun sad tit og gentog nogle linier, som særlig havde gjort indtryk, men hun kommenterede sjældent. Hun kunne godt lide Jeppe Aakjær på grund af de mange små konkrete enkeltheder, som hun fuldtud forstod. Hun holdt mest af Grundtvig og Ingemann. En salme som »Kom hjerte tag dit regnebræt« kunne hun ikke lide. »Den er for hård«, sagde hun. Hun kunne undre sig over det mærkelige, at nogle ord og toner kunne blive til en lille verden for sig med et bestemt indhold og stemning, et lille lukket kunstværk. De sidste fjorten dage af sit liv lå hun i sengen og var meget svag. Da sang vi for hende det, hun havde holdt mest af: I Danmark er jeg født, Under dine vingers skygge, Dejlig er jorden og allerhelst Julen har englelyd. Hun har flere gange fortalt mig, hvad en ung pige sagde til sine forældre, da hun vidste, hun snart skulle dø: Om nogle år dør I også, og så er jeg jo igen hjemme hos far og mor. I en prædiken havde provst Andersen fortalt om en anden ung pige, der døde glad og til sine

forældre sagde: Jeg dør, men jeg ved, hvor rejsen går hen; den går til Guds evige rige. Fuldt af tro og tillid – de to ord betyder det samme – lå min mor og ventede på den død, hun aldrig havde været bange for og nu i sin svaghed *glædede* sig til. Med næppe hørlig stemme sang hun med på linierne

Bær os på børnevis
ind i Paradis.

Hendes liv blev en bekræftelse på Johannes Jørgensens ord: Hvorhen et menneske *inderst inde* vil, did kommer det også; hvad det af hele sin natur attrår, det opnår det også.

Noget anderledes var det med min far, der døde halvandet år senere. Han ville ikke høre på vor sang – den har nok været for ufuldkommen for den gode sanger, han selv var! Men heldigvis fandtes radioen, og der hørte han al den gode musik fra de forskellige sendere – den dulmede hjertets uro. Den sidste tid fik han flere besøg af Andreas Madsen fra Blans, den eneste, der forstod, hvordan man skulle tale med ham og give ham fred i sindet. Før den første verdenskrig havde mine forældre engang været på en foreningsudflugt nordpå, og der havde manden, de boede hos, forklaret far, at når vi dør, er alt forbi. Det lå han og mor en sen natte-time og talte om i sengen. »Det må være forfærdeligt«, hørte jeg ham sige. Da han efter mors begravelse fulgte mig på vej til stationen, talte han om, hvordan han havde stiftet familie for mange år siden, og nu var alt forbi. Den tidligt forældrelose dreng var så taknemmelig over, at han havde fået en tryk og virksom tilværelse på min mors fødegård i over 53 år.

Men traditionen fra hjemmet og sognet levede videre i den næste generation. For mig især hos mine to søstre, der med et par måneders mellemrum døde i slutningen af 1973, 85 og 82 år gamle.

1934 ændrede fuldkommen min tilværelse. Da blev jeg gift med Margrethe Thomsen, datter af Christian Thomsen (1864–1957) og Bothilla Thomsen, født Hissel (1867–1939).

Den finske digter Runeberg har skrevet et lille digt:
Vem styrde hit din väg? Heri står:

Jag saknade ej dig,
Jag sökte ej din stråt (vej),
Jag visste ej en stig
som skulle lett ditåt

— — —

Hur kunde du bli allt
För den, du intet var?

Endnu i dag, 40 år efter, spørger jeg lige forundret:
Vem styrde hit din väg?

Personregister

- Adler Lund, Th. 84
Agger, J. F. 24
Ammundsen, V. 112
Andersen, Lars Frederik 31, 32,
35, 75
– Otto 94–96
– Vilhelm 103–04, 116–17
Andresen, Johan 43, 102
- Bach, Marie 30
Bartram, Andreas 39, 65, 85, 92
Bauer (barber) 66
Beck, Eline 16, 18, 29, 90, 123–
24
– Peter Christiansen 11, 13, 18,
19, 29, 40, 52, 55, 57, 61, 64,
71, 85, 87, 88, 92, 113, 124
Borgbjerg, Fr. 110
Bossen & Bock 91
Brix, Hans 103, 114
Brøndum-Nielsen, Johannes 101,
103, 114
- Christensen, Fr. 47
Christiansen, Christian
(Blåkrog) 120
– (Philipsborg) 65, 81
– Jens Ernst 5
– Jes 57
– Mathias 68, 81
Clausen, Andreas 76, 91
– Christian 10, 41, 52, 61, 66,
70, 73, 74, 85, 88, 113
– Grethe 35, 82
– H. V. 45, 73, 113
– Nis 46, 82
– Peter 83
– Peter (møller) 40
– Peter (skrædder) 93
- Claussen, Sophus 112
Dahlerup, Verner 101–02
- Eckersberg, C. W. 120–22
Eriksen, Jørgen 75
Ernst 86
- Ferdinand, Ellen 22–24
Festersen, Peter 5, 22
Franzen, Peter 7, 14
- Grand, Kristen Thomas 32
- Hammerich, L. L. 101, 114, 118
Hannover, Emil 120–22
Hansen, Friedrich 108
– Martin A. 72, 103
Hanssen, Agnete 50
– Anna 17
– H. P. 17, 73, 76, 111, 113,
118–19
– Peter Chr. 48
Hertz, J. M. 99
- Iversen, Chr. 73
– Peter 62
– Stinne 37
- Jacobsen, Carl Otto 39
Jebsen, Gustaf og Wilhelmine 6,
7, 14, 42, 75, 87, 89
Jensen, Anna 32, 56
– Peter 58
Jepsen, Christine 32
Jessen, Jens 119–20
Johansen, Svend 107
Jonsson, Finnur 102–03, 114
Juhl, Peter 11 f
Jäger, Franz 56, 59

- Jørgensen, A. D. 74
 – Johannes 112, 124
 – Knud Martin 30, 31
 – Peter 106
- Kaftan, Th. 120
 Kaper, Ernst 111, 114
 Kjær, Christine 25–28
 – Hans 25–26, 50
 – Marie 25–26
 Krarup, Joh. Fred. Henckell 99
 Kressen Garve 86
- Lampe, Jens 64
 – Johan Heinrich Dietrich 66
 Larson, Jens 80
 Lassen, August 82 f
 – Julius 16, 45, 83
 Lei, H. C. 9
 – Jens 42
 – Peter & Marie 9, 10
 Lorenzen, Hans Jørgen 48
 – J. 91–92
 Lorentzen, Heinrich 59
 Ludvigsen, Jørgen 22 f
 Lund, Jørgen 42
 Låns Pot (Lorenzen) 39
- Madsen, Nis 15
 – Sine 26, 28
 Mikkelsen, Mathias 7 f
 – Peter d. y. 8
 – Peter & Anna 5–7, 91
 Munk, Kaj 112
 Muuss, Rudolf 117
 Møller, Catrine 25, 26
 Møller, Chr. 27
- Nielsen (læge i Gråsten) 27
 (jun.), 87 (sen.)
 – Johannes 107–08
 Nilsson, Christina 79
 – Ole 79
- Nissen, Christian 42
 Norn, Hans 42, 47
 Nydahl, Peter & Christiane 109
 –10
- Paulsen, Johan 106–07
 Petersen, Hans (lærer) 31
 – Hans (købmand) 94–96
 – Hans (Pust) 108, 112
 – Johan (Kulgraue) 11, 12 f, 62
 – »Mantejn« 45
 – Misse 30
 Philipsen, Claus 12
 – Jens 39
 Pürschel, V. 111
- Rasmussen, Jakob 88
 Rode, Helge 111–112
 Rossen, Andreas 109–10, 112
 – Christian 56
- Sigtryggson, S. 96, 99
 Slebsager, M. N. 110
 Stauning, Th. 111
 Söderblom, Nathan 112
 Sønniksen, Frederik 70
- Thomsen, Chr. 25, 125
 – Hans 36
 Timofé 67
 Tofte, Helga 29 f
 Tycksen, Hans 22
- Utoft Hansen Christiane 32
- Warncke, Carl 34
 Woite, Hans 78
- Ørum, H. P. T. 115

SØNDERJYSKE LEVNEDSLØB

I denne serie er hidtil udkommet:

Marie Boesen: Agnes Smidt fra Lundsmark. Træk af en livshistorie. Udsolgt.

Hans Hansen: Fra tidlig vår til efterår. I sønderjysk landbrugs tjeneste. Kr. 6,00 (10,00).

Morten Kamphövener: Skrumsager. En sønderjysk fører. Udsolgt.

Johan Meyer: Det gamle Frøslev. Udsolgt.

Th. Kaufmann. Minder og tanker. Erindringer fra grænselandet. Udsolgt.

Frederik Høyberg: Gennem 80 år. Udsolgt.

Andreas Øster: Barn i Herrnhuternes Christiansfeld. 2. oplag. Udsolgt.

Jens Bladt: Alsiske minder. Udsolgt.

H. Gjessing: Drengear og manddomsvirke i Tønder. Udgivet ved Peter Kr. Iversen. Indb. kr. 12,50 (22,00).

I. J. I. Bergholt: Pligtens vej. En sønderjyde i 1. verdenskrig. Indb. kr. 12,50 (22,00).

J. N. H. Skrumsager: Ane Marie Skrumsager. Udgivet ved Dorrit Andersen. Indb. kr. 12,00 (21,00).

Jens Bladt: – og så blev jeg folketingsmand. Indb. kr. 15,00 (25,00).

Hanne Poulsen: Jes Jessen. Maleren fra Åbenrå. Indb. kr. 18,00 (31,00).

Peter Beck: Dansk dreng i Sundeved. Indb. kr. 20,00 (35,00).

Peter Beck: Ung mand fra Sundeved. Indb. kr. 20,00 (35,00).

Bøgerne fås ved henvendelse til Historisk Samfunds ekspedition, Landsarkivet, 6200 Åbenrå. Telefon (04) 62 46 83.

Alle priser er incl. moms. Normalpriser er angivet i parentes.